

Δ. Λυπουρλῆς

*ἀρχαία
ελληνική
μετρική*

μιά πρώτη προσέγγιση

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΔΑΚΤΥΛΙΚΟ ΕΞΑΜΕΤΡΟ

Τὸ δακτυλικὸ ἔξαμετρο εἶναι ὁ στίχος ἀρχαῖας ἐλληνικῆς ἐπικῆς ποιήσεως, ὃχι μόνο τῆς ἡρωικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς διδακτικῆς. Εἶναι ἐπομένως ὁ παλαιότερος γιὰ μᾶς ἀρχαῖος ἐλληνικὸς στίχος, ἀφοῦ τὸ διμηρικὸ ἔπος εἶναι τὸ παλαιότερο ἀρχαῖο ἐλληνικὸ ποιητικὸ δημιούργημα ποὺ μᾶς ἔχει σωθῆ. Ἀργότερα δὲ ἵδιος αὐτὸς στίχος χρησιμοποιήθηκε ὃχι πιὰ μόνο ἀπὸ τὸ ἔπος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ φιλοσοφία, τὴν ἴστορία, τοὺς συγγραφεῖς ἐπυλλίων, τὴ βουκολικὴ ποίηση.

Στὴν ἀρχαιότητα ὁ στίχος ἦταν γνωστὸς μὲ τὶς δινομασίες ἔπος,¹ ἡρωικὸς στίχος,² ἡρωικὸν μέτρον,³ ἡρῷον (ἐνν. μέτρον).⁴ Τὸ ἐπίθετο «ἔξαμετρος» γιὰ τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ στίχου αὐτοῦ τὸ χρησιμοποιοῦσε ἥδη ὁ Ἡρόδοτος.⁵

‘Ο δακτυλικὸς ἔξαμετρος στίχος ἀποτελεῖται ἀπὸ ἔξι δακτύλους (—UU).⁶ Οἱ δύο βραχεῖες συλλαβὲς τοῦ δακτύλου («δισύλλαβο δίλογο») συχνὰ ἀντικαθί-

1. Ἡρόδ. IV 29 «μαρτυρέει δέ μοι τῇ γνώμῃ καὶ Ὁμήρου ἔπος ἐν Ὀδυσσείῃ ἔχον ὄδε» (παρατίθεται δὲ στ. δ 85).

2. Ηλάτ. Νόμ. 958 ε 9 «...ἐγκώμια βίου μὴ πλείω τεττάρων ἡρωικῶν στίχων».

3. Ἀριστοτ. Ποιητ. 1459 b 32 «τὸ δὲ μέτρον τὸ ἡρωικὸν ἀπὸ τῆς πείρας ἡρμοκεν».

4. Πλούτ. Νομ. 4 (62 C) «...τὴν Πυθίαν... ἀποθεοπίζειν τόδε τὸ ἡρῷον» (παρατίθεται ἔνας στίχος).

5. I 47 «...ἡ Πυθίη ἐν ἔξαμέτρῳ τὸν λέγει τάδε», VII 220 «ταῦτα δέ σφι ἐν ἔπεσι ἔξαμέτροισι χρῆ ἔχοντα ὄδε».

6. Ο P. Maas, ἔνας μεγάλος μετρικὸς τῶν ἡμερῶν μας, πρότεινε νὰ χρησιμοποιῆται δὲ ὅρος στοιχεῖο (elementum) γιὰ νὰ δηλώνωνται οἱ θέσεις ποὺ ἐπανέρχονται κανονικὰ σ' ἔνα μετρικὸ σχῆμα, καὶ δνόμασε: α) elementum longum («μακρὸ στοιχεῖο»· σύμβολο —) τὴ θέση γιὰ μιὰ μακρύχρονη συλλαβή, β) elementum breve («βραχὺ στοιχεῖο»· σύμβολο U) τὴ θέση γιὰ μιὰ βραχύχρονη συλλαβή, γ) elementum anceps («ἄλογο στοιχεῖο»· σύμβολο X) τὴ θέση ὅπου μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ ἢ μιὰ βραχύχρονη ἢ μιὰ μακρύχρονη συλλαβή, δ) elementum biceps («δίλογο στοιχεῖο»· σύμβολο U) τὴ θέση γιὰ δύο βραχύχρονες συλλαβὲς ποὺ μποροῦν νὰ ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ μία μακρύχρονη συλλαβή.

στανται ἀπὸ μία μακρὰ συλλαβὴ («μονοσύλλαβο δίλογο»: $\underline{\quad} - =$ σπονδεῖος). Τὸ ἀντίθετο, ἡ ἀντικατάσταση δηλαδὴ τῆς μακρᾶς συλλαβῆς ἀπὸ δύο βραχεῖς, δὲν γίνεται ποτέ. Ὁ ἔκτος δάκτυλος εἶναι πάντοτε δισύλλαβος; μὲ τὴ δεύτερη συλλαβὴ ἀδιάφορη.¹

Τὸ δάκτυλικὸ ἑξάμετρο ἔχει ἐπομένως τὸ ἀκόλουθο σχῆμα:

$\underline{1'} \text{ } \overline{\text{U}} \text{ } \underline{2'} \text{ } \overline{\text{U}} \text{ } \underline{3'} \text{ } \overline{\text{U}} \text{ } \underline{4'} \text{ } \overline{\text{U}} \text{ } \underline{5'} \text{ } \overline{\text{U}} \text{ } \underline{6'} \text{ } \overline{\text{U}}$

Δεδομένου δτὶ ἔνα δακτυλικὸ μέτρο ἔχει κανονικὰ τὴ μορφὴ $\underline{\quad} \overline{\text{U}} \text{ } \overline{\text{U}} \text{ } \underline{\quad} \overline{\text{U}} \text{ } \overline{\text{U}}$ (= δάκτυλικὴ διποδία²), θὰ ἥταν σωστότερο ὁ στίχος νὰ ὀνομάζεται «δάκτυλικὸ τρίμετρο». αὐτὸ θὰ πῆ δτὶ ἀπλῶς διατηροῦμε τὸν ἀρχαῖο χαρακτηρισμό, ὅταν συντηροῦμε τὴν ὀνομασία «δάκτυλικὸ ἑξάμετρο».

Εἶναι φανερὸ δτὶ μὲ τὴν ἐναλλαγὴ δακτύλων καὶ σπονδείων ὁ ἑξάμετρος στίχος παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία μορφῶν. Ὁ Ἡφαιστίων, μεγάλος μετρικὸς τοῦ 2. αἰ. μ.Χ., ἀπαριθμεῖ στὸ ἔργο του Ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων 32 μορφές του (βλ. ἔκδοση Consbruch, σ. 265). Ἐδῶ θὰ ἥταν ἀρκετὸ νὰ μνημονεύθουν ἴδιαίτερα οἱ ἀκόλουθες μορφές:

α) ὁ ὄλοδάκτυλος (μὲ 5 τρισύλλαβους δακτύλους):

A³ 148 τὸν δ' ἄρ' ὑπόδρα ἰδὼν προσέφη πόδας ὧκὺς Ἀχιλλεὺς

λ³ 598 αὐτὶς ἐπειτα πέδονδε κυλίνδετο λᾶς ἀναιδής

$\underline{1} \text{ } \text{U} \text{ } \underline{2} \text{ } \text{U} \text{ } \underline{3} \text{ } \text{U} \text{ } \underline{4} \text{ } \text{U} \text{ } \underline{5} \text{ } \text{U} \text{ } \underline{6} \text{ } \text{—}$

β) ὁ ὄλοσπόνδειος (μὲ 6 σπονδείους):

Ψ 221 ψυχὴν κικλήσκων Πατροκλῆος δειλοῖο

φ 15 τὼ δ' ἐν Μεσσήνῃ ἔνυμβλήτην ἀλλήλουν

$\underline{1} \text{ } \text{—} \text{ } \underline{2} \text{ } \text{—} \text{ } \underline{3} \text{ } \text{—} \text{ } \underline{4} \text{ } \text{—} \text{ } \underline{5} \text{ } \text{—} \text{ } \underline{6} \text{ } \text{—}$

γ) ὁ σπόνδειάζων⁴ (μὲ δισύλλαβο τὸν 5. πόδα):

A 157 οὕρεά τε σκιόεντα θάλασσά τε ἡχήεσσα

$\underline{1} \text{ } \text{U} \text{ } \underline{2} \text{ } \text{U} \text{ } \underline{3} \text{ } \text{U} \text{ } \underline{4} \text{ } \text{U} \text{ } \underline{5} \text{ } \text{—} \text{ } \underline{6} \text{ } \text{—}$

1. Μὲ τὸν δρὸ αὐτὸ δηλώνεται δτὶ στὴ θέση αὐτὴ ἀκόμη καὶ ἡ βραχύχρονη συλλαβὴ λογαριάζεται μακρόχρονη, ἀκριβῶς ἐπειδὴ βρισκόμαστε στὸ τέλος περιόδου: στὴν πραγματικότητα, τὸ τέλειωμα τῆς περιόδου (ἐδῶ: τοῦ στίχου) καὶ ἡ παύση ποὺ ἀκολουθεῖ προσδίδει στὴ συλλαβὴ αὐτὴ μεγαλύτερη διάρκεια («syllaba brevis in elemento longo» ἢ — συντομευμένα — «brevis in longo») (πβλ. καὶ σ. 28).

2. Πβλ. σ. 23 ἐξ.

3. Μὲ τὰ κεφαλαῖα δηλώνονται, ὡς γνωστόν, οἱ ραψωδίες τῆς Ἰλιάδας, μὲ τὰ μικρὰ οἱ ραψωδίες τῆς Ὀδύσσειας.

4. Γιὰ τὴν πρώτη χρήση τοῦ δροῦ βλ. Κικέρ. *Epist. ad Atticum* VII 2,1.

ΚΑΝΟΝΕΣ ΟΜΗΡΙΚΗΣ ΠΡΟΣΩΔΙΑΣ 1

1) Τὸ γυμνὸ βραχὺ φωνῆεν στὸ τέλος μιᾶς λέξης γίνεται θέσει μακρό, ἀν ἡ ἐπόμενη λέξη ἀρχίζῃ μὲ δύο ἢ περισσότερα σύμφωνα ἢ μὲ ἕνα διπλό:

A 10 ἀνά στρατὸν

A 8 ἔριδή ἔννέηκε

Τὸ φαινόμενο τὸ βρίσκουμε νὰ λειτουργῇ μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, μόνο δταν ἡ βραχεῖα συλλαβὴ κατέχῃ τὴ θέση ἐνδικαροῦ ἢ τὴ θέση τοῦ πρώτου δίλογου, ὅχι δμως καὶ δταν κατέχῃ τὴ θέση τοῦ τέταρτου ἢ τοῦ δεύτερου δίλογου (στὴν περίπτωση τοῦ δεύτερου δίλογου ὑπάρχουν, εἰναι ἀλήθεια, μερικὲς παραβάσεις αὐτοῦ τοῦ κανόνα, δπως π.χ. στὸ στίχο I 115 ὁ γέρον, οὐ τι φεῦδος ἐμάς ἀτας κατέλεξας).²

2) Ἡ φύσει βραχεῖα λήγουσα μιᾶς λέξης ποὺ κλείνει μὲ ἕνα ἀπλὸ σύμφωνο γίνεται θέσει μακρά, ἀν ἡ ἐπόμενη λέξη ἀρχίζῃ μὲ ἕνα ἢ περισσότερα σύμφωνα:

α 1 δς μάλα

A 84 τὸν δ' ἀπαμειβόμενὸς προσέφη³

3) Ιγμνὸ μακρὸ φωνῆεν ἢ δίφθογγος στὸ τέλος μιᾶς λέξης μπορεῖ νὰ βράχυνθῇ, ἀν ἡ ἐπόμενη λέξη ἀρχίζῃ μὲ φωνῆεν («vocalis ante vocalem corripitur»· ἡ βράχυνση αὐτὴ γίνεται γιὰ νὰ ἀποφευχθῇ ἡ χασμωδία· γι' αὐτὸ καὶ λέγεται χασμωδία καὶ βράχυνση):

Ε 503 λευκοὶ ὑπερθε γένοντο κονισάλῳ, δν δα δι' αὐτῶν

Ἡ βράχυνση αὐτὴ μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ ἀν ἡ μακρὰ συλλαβὴ ἔχῃ προέλθει ἀπὸ συνίζηση:

A 15 χρυσέῳ ἀνὰ σκήπτρῳ, καὶ λίσσετο πάντας Ἀχαιοὺς

Πβλ. δμως

A 1 Μῆνιν ἄειδε, θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος

Λνοιχτὴ μακρὰ συλλαβὴ μπορεῖ νὰ βράχυνθῇ μπροστὰ σὲ φωνῆεν καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς λέξης· οἱ περιπτώσεις δμως αὐτὲς εἰναι σπανιότατες:

Δ 473 ἐνθ' ἔβαλ' Ἀνθεμίωνος υἱὸν Τελαμώνιος Αἰας

Συχνὰ δμως ἡ γυμνὴ τελικὴ μακρὰ συλλαβὴ μιᾶς λέξης παραμένει μα-

1. Οι πιὸ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κανόνες αὐτούς, ποὺ τοὺς βρίσκουμε γιὰ πρώτη φορὰ νὰ ἐφαρμόζωνται στὰ δμηρικὰ ἔπη, ισχύουν καὶ γιὰ τὴ μεταγενέστερη ποίηση, δχι μόνο τὴν ἐπική. [Ο ἀναγγώστης παρακαλεῖται νὰ ἀνατρέξῃ στοὺς γενικοὺς κανόνες προσωδίας ποὺ δίνονται στὶς σσ. 16-20.]

2. Στὸ τρίτο καὶ στὸ πέμπτο δίλογο εἰδικὲς συνθῆκες (στὸ τρίτο οἱ τομές καὶ στὸ πέμπτο ἡ προτίμηση, τὸ δίλογο αὐτὸ νὰ εἰναι δισύλλαβο) κάνουν ὥστε νὰ μὴν εἰναι δυνατὴ αὐτοῦ τοῦ είδους ἡ ἔκταση.

3. Εἰναι ὀστόσο πολὺ σπάνιο νὰ καλυφθῇ ἀπὸ μιὰ μὲ τέτοιο τρόπο θέσει μακρὰ συλλαβὴ τὸ τέταρτο δίλογο (νόμος τῶν Wernicke - Giseke).

κρά, μολονότι ἀκολουθεῖ λέξη ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ φωνῆς (ἢ χασμωδία δηλαδὴ παραμένει: χ α σ μ ω δ ι κ δ μ α κ ρ ó):

A 305 μηδ' ἀναχωρείτω: ἀλαπαδνότεροι γὰρ ἔσεσθε

B 323 τίπτ' ἄνεῳ ἐγένεσθε, κάρῃ κομόωντες Ἀχαιοί;

A 30 ἡμετέρῳ ἐνὶ οἴκῳ, ἐν Ἀργεῖ, τηλόθι πάτρος

4) Συχνὰ τὸ ληκτικὸ βραχὺ φωνῆς μιᾶς λέξης δὲν ἐκθλίβεται μπροστὰ στὸ ἀρκτικὸ φωνῆς τῆς ἐπόμενης λέξης, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργῆται στὸ στίχο χασμωδία (χ α σ μ ω δ ι κ δ β ρ α χ ύ):

κ 178 ὅς ἐφάμην, οἱ δ' ὅκα ἐμοῖς ἐπέεσσι πίθοντο

5) Πολλὲς φορὲς ἢ τελικὴ βραχεῖα συλλαβὴ μιᾶς λέξης χρησιμοποιεῖται ως μακρὰ

α) μολονότι εἶναι γυμνή καὶ ἢ ἐπόμενη λέξη ἀρχίζει μὲ φωνῆς:

ι 366 Οὗτις ἐμοί γ' ὅνομα· Οὗτιν δέ με κικλήσκουσι

β) μολονότι κλείνει μὲ ἔνα ἀπλὸ σύμφωνο καὶ ἢ ἐπόμενη λέξη δὲν ἀρχίζει μὲ σύμφωνο:

A 153 δεῦρο μαχησόμενός, ἐπεὶ οὐ τί μοι αἴτιοί εἰσιν

A 85 θαρσήσας μάλα εἰπὲ θεοπρόπιον δ,τι οἰσθα

‘Η ἀνωμαλία αὐτή, καθὼς καὶ ἄλλες ποὺ ἀναφέραμε ἤδη (χασμωδικὸ μακρό, χασμωδικὸ βραχύ),¹ εἶναι βέβαια δυνατὸ νὰ ὀφείλωνται σὲ ἀδυναμία τοῦ ποιητῆ νὰ βρῇ καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν κατάλληλη γιὰ κάθε περίπτωση ἐπόμενη λέξη, πολὺ συχνὰ δμωδὲς οἱ ἀνωμαλίες αὐτὲς δὲν εἶναι παρὰ μόνο φαινομενικές. Σὲ πολλές, πράγματι, περιπτώσεις οἱ ἀνωμαλίες αὐτὲς βρίσκουν τὴν ἔξηγησή τους στὸ δτι ἢ ἐπόμενη λέξη εἶχε στὴν ἐποχὴ τοῦ ‘Ομήρου—καὶ ἀς μὴ γραφόταν ἵσως πιὰ — ἔνα F (= δίγαμμα) μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἀρκτικὸ (γιὰ τοὺς μεταγενέστερους) φωνῆς τῆς ἢ ἀμέσως ὅστερα ἀπὸ τὸ ἀρκτικὸ τῆς σύμφωνο (τὸ F δὲν σημειώνεται στὰ χειρόγραφα ποὺ μᾶς ἔσωσαν τὸ κείμενο τοῦ ‘Ομήρου· ἢ ἀνακάλυψή του ὀφείλεται στὸν “Αγγλο φιλόλογο R. Bentley [1662-1742]:

A 75 μῆνιν Ἀπάλλωνός (F)έκατηβελέταο ἄνακτος

α 5 ἀρνύμενός (F)ήν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἑταίρων

P 279 Αἴας, δς περὶ μὲν (F)είδος, περὶ δ' ἔργα τέτυκτο

A 515 η ἀπόειπ', ἐπεὶ οὐ τοι ἐπὶ δ(F)έος, δφρ' ἐν εἰδέω

A 79 Ἀργείων κρατέει καὶ (F)οὶ πειθονται Ἀχαιοί

98 πρὸν γ' ἀπὸ πατρὶ φίλῳ δόμεναī (F)έλικώπιδα κούρην

I 26 ἀλλ' ἄγεθ', ως ἀν ἐγῶ (F)εῖπω, πειθώμεθα πάντες

1. Bλ. καὶ σ. 41 εξ.

- Λ 710 παῖδ' ἔτ' ἐόντ' οὐ πω μάλα (F)εἰδότε θούριδος ἀλκῆς
 Ε 73 βεβλήκει κεφαλῆς κατὰ (F)ἰνίον ὅξει δουρὶ

Οἱ συχνότερες διμηρικὲς λέξεις ποὺ ἔχουν δίγαμμα εἶναι:

ἄγνωμι, ἀείω, αἴρω, ἀλις, ἄραξ, ἔαρ, εἰδος, εἴπον, ἔσκω, Ἐκάρη, ἐκάρεργος, ἐκάς, ἐκαστος, ἐκατηβελέτης, ἐκατηβόλος, ἐκηβόλος, ἐκών, ἐλεῖν, ἐλικῶπις, ἐνεκα, ἔδεις (καὶ οἱ πλάγιες πτώσεις τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας γ' προσ. οὐ, οἰ, ἔ), ἔπος, ἔργον, ἴαχω, ἰδεῖν, ἵκελης. "Ιλιον, ἱνίον, ἴον, ἴσος, ἴφθιμος, ἴφι, οἴδα, οἴνος, ὅις, ὅσσε, ὅψ, ὥς.

ΤΟΜΕΣ 1

- 1) πενθημιμερής (ἢ ἄρρην τομή) = ὕστερα ἀπὸ τὸ 3. μακρὸ («τομὴ τοῦ 3. μακροῦ»):

Α 1 Μῆτιν ἄειδε, θεά, | Πηληγεάδεω Ἀχιλῆος
 $\underline{1}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{2}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{3}$ | $\underline{4}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{5}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{6}$ —

- 2) κατὰ τρίτον τροχαῖον (ἢ θήλεια τομή) = ὕστερα ἀπὸ τὸ πρῶτο βραχὺ τοῦ 3. δακτύλου (= ὕστερα ἀπὸ τὸν τρίτο τροχαῖο: ²
 $\underline{1}$ $\cup$ $\uparrow$ $\cup$ $\underline{2}$ $\cup$ $\downarrow$ $\cup$ $\underline{3}$ — $\cup$ | $\cup$):

Α 13 λυσόμενός τε θύγατρα | φέρων τ' ἀπερείσι' ἄποινα
 $\underline{1}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{2}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{3}$ $\cup$ | $\cup$ $\underline{4}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{5}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{6}$ —

- 3) ἐφθημιμερής = ὕστερα ἀπὸ τὸ 4. μακρὸ («τομὴ τοῦ 4. μακροῦ»):

Ε 109 ὕσσο, πέποι Καπανηάδη, | καταβίσεο δίφρον
 $\underline{1}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{2}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{3}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{4}$ | $\cup$ $\cup$ $\underline{5}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{6}$ —

ε 208 διογενὲς Λαευτιάδη, | πολυμήχαν' Ὁδυσσεῦ
 $\underline{1}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{2}$ — $\underline{3}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{4}$ | $\cup$ $\cup$ $\underline{5}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{6}$ —

- 4) τριημιμερής = ὕστερα ἀπὸ τὸ 2. μακρό:

Α 106 μάντι νακῶν, | οὐ πώ ποτέ μοι τὰ κορήγυνον εἶπας
 $\underline{1}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{2}$ | $\underline{3}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{4}$ — $\underline{5}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{6}$ —

Ι 12 μηδὲ βοᾶν | αὐτὸς δὲ μετὰ πρώτοισι πονεῖτο
 $\underline{1}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{2}$ | $\underline{3}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{4}$ — $\underline{5}$ $\cup$ $\cup$ $\underline{6}$ —

Χρήσιμη ὑπόδειξη γιὰ τὴν ἀπαγγελία τῶν δακτυλικῶν ἔξαμετρων στίχων: "Ὕστερα ἀπὸ τὴν τομὴ καὶ διὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπόμενου δακτύλου μένουν πάντοτε μία ἢ δύο (ἀνάλογα, μὲ τὸ εἶδος τῆς τομῆς) ἀτονες συλλαβές. Μὲ δὲλλα λόγια: Ποτὲ δὲν τονίζουμε τὴν πρώτη (σὲ δρισμένες περιπτώσεις οὔτε τὴ δεύτερη) συλλαβὴ μετὰ τὴν τομή.

1. Ὁ ἀναγνώστης παρακαλεῖται νὰ ἀνατρέξῃ καὶ στὶς γενικὲς παρατηρήσεις ποὺ διατυπώσαμε στὶς σ. 24 ἔξ.

2. Τροχαῖος (ἐνν. ποὺς) δνομάζεται ἡ μετρικὴ μορφὴ — υ (πβλ. καὶ σ. 56 σημ. 2).

Τηπάρχουν στίχοι ποὺ παρέχουν τὴ δυνατότητα γιὰ περισσότερες ἀπὸ μία τομές:

A 477 ήμος δ' ἡριγένεια | φάνη | δοδοδάκτυλος 'Ηώς

$\underline{1} - \underline{2} \quad \underline{U} \; \underline{U} \; \underline{3} \; \underline{U} \; | \; \underline{U} \; \underline{4} \; | \; \underline{U} \; \underline{U} \; \underline{5} \; \underline{U} \; \underline{U} \; \underline{6} -$

B 37 φῆ γὰρ δ' γ' αἰρήσειν | Ποιάμον | πόλιν ἥματι κείνῳ

$\underline{1} \; \underline{U} \; \underline{U} \; \underline{2} \; - \; \underline{3} \; | \; \underline{U} \; \underline{U} \; \underline{4} \; | \; \underline{U} \; \underline{U} \; \underline{5} \; \underline{U} \; \underline{U} \; \underline{6} -$

Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς γίνεται ἡ τομὴ ποὺ εἶναι ἡ πιὸ συχνὴ στὸ δάκτυλικὸ ἔξαμετρο: ἡ κατὰ τρίτον τροχαῖον εἶναι συχνότερη ἀπὸ τὴν πενθημιμερῆ καὶ ἐφθημιμερῆ· ἡ πενθημιμερῆς εἶναι συχνότερη ἀπὸ τὴν ἐφθημιμερῆ. (Γενικά, ὁ ποιητὴς χρησιμοποιεῖ τὴν ἐφθημιμερῆ τομὴ μόνο σὲ περιπτώσεις ἀνάγκης: ὅταν στὴ μέση τοῦ στίχου ὑπάρχῃ μιὰ μεγάλη λέξη, ἐνα κύριο δνομα π.χ., ὡστε νὰ εἶναι ἀδύνατη ἡ πενθημιμερῆς ἢ ἡ κατὰ τρίτον τροχαῖον τομή. Τὸ ἕδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν τριημιμερῆ τομή.)

Ἡ τομὴ δὲν ἐμποδίζεται ἀπὸ τὴν ἔκθλιψη («elisio non officit caesurae»):¹

A 37 οὐδὲν μεν, ἀργυρότοξ', | δες Χρύσην ἀμφιβέβηκας

A 71 καὶ νηεσσ' ἥγησατ' | Αχαιῶν "Ιλιον εἰσω

ΔΙΑΙΡΕΣΗ

Συχνὰ τελειώνει λέξη στὸ τέλος τοῦ 4. ποδός:

A 11 οῦνεκα τὸν Χρύσην ἡτίμασεν || ἀρητῆρα

$\underline{1} \; \underline{U} \; \underline{U} \; \underline{2} \; - \; \underline{3} \; - \; \underline{4} \; \underline{U} \; \underline{U} \; || \; \underline{5} \; - \; \underline{6} -$

(Φυσικά, ὁ στίχος ἔχει καὶ τὴν κανονικὴ του τομή: Χρύσην |).

Τὴ διαιρεση αὐτὴ ἡδη οἱ ἀρχαῖοι τὴν δύναμαζαν βουκολική πβλ. ΨευδοΠλούτ. Περὶ μέτρων 3 «βουκολικὴ δέ ἐστιν, ὅταν ὁ τέταρτος ποὺς δάκτυλος δὼν ἀπαρτίζῃ εἰς μέρος λόγου». Ἀπὸ τὸ ἕδιο κείμενο πληροφορούμαστε ὅτι «βουκολικὴ κέκληται παρ' δσον οἱ τὰ βουκολικὰ ποιήματα γράψαντες ταύτη κέχρηνται τῇ φωνῇ».

ΖΕΥΓΜΑΤΑ

1) Ζεῦ γμα τοῦ Ηερμανν (βλ. G. Hermann, *Orphica*, Leipzig 1805, 692): ἀποφεύγεται νὰ τελειώνῃ λέξη ὅστερα ἀπὸ τὴν πρώτη βραχεῖα συλλαβὴ τοῦ 4. δακτύλου (μὲ ἄλλα λόγια: ἀποφεύγεται ἡ κατὰ τέταρτον τροχαῖον τομή):

1. Ο κανόνας αὐτὸς δὲν ἴσχυει μόνο γιὰ τὸ δάκτυλικὸ ἔξαμετρο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς διλλούς ἀρχαίους Ἑλληνικοὺς στίχους. Δὲν λείπουν ἐπίσης τὰ παραδείγματα στὰ διοῖα ὁ κανόνας αὐτὸς ἴσχυει καὶ γιὰ τὴ διαιρεση (πβλ. τὸν τροχαῖκὸ τετράμετρο στίχο τοῦ Ἀρχιλόχου [ἀπόσπ. 66, 2 D.] τὸν κακῶς μ' ἔρδοντα δέννοιος | ἀνταμείβεσθαι κακοῖς).

A 21 ἀξόμενοι Διὸς νίὸν ἐκηβόλον Ἀπόλλωνα
 $\underline{1} \cup \cup \underline{2} \cup \cup \underline{3} \cup \cup \underline{4} \widehat{\cup} \underline{5} \cup \underline{6}$

A 148 τὸν δ' ἄρδ' ὑπόδροα ἵδὼν προσέφη πόδας ὥκὺς Ἀχιλλεὺς
 $\underline{1} \cup \cup \underline{2} \cup \cup \underline{3} \cup \cup \underline{4} \widehat{\cup} \underline{5} \cup \cup \underline{6}$

Ἡ παράβαση τοῦ ζεύγματος αὐτοῦ εἶναι στὸ διηρικὸ ἔξαμετρο σπανιότατη (σχεδὸν μιὰ φορὰ στοὺς 1000 στίχους):

Ω 753 εἰς Σάμον ἐς τ' Ἰμβρον καὶ Λῆμνον | ἀμιχθαλβεσσαν
 $\underline{1} \cup \cup \underline{2} \underline{3} \underline{4} \cup | \cup \underline{5} \cup \cup \underline{6}$

(πβλ. Ἡσιόδ. Θεογ. 319:)

ἵ δὲ Χίμαιραν ἔτικτε πνέουσαν | ἀμαιμάκετον πῦρ
 $\underline{1} \cup \cup \underline{2} \cup \cup \underline{3} \cup \cup \underline{4} \cup | \cup \underline{5} \cup \cup \underline{6}$

Σύμφωνα μὲν ὅσα εἴπαμε στὴ σ. 25 γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ δρου «λέξη» στὴ μετρική, δὲν ἔχουμε παράβαση τοῦ ζεύγματος τοῦ Hermann σὲ στίχους ὅπως οἱ παρακάτω:

A 196 ἀμφω δμῶς θιμῷ φιλέουσά τε κηδομένη τε
 $\underline{1} \cup \cup \underline{2} \underline{3} \cup \cup \underline{4} \widehat{\cup} \underline{5} \cup \cup \underline{6}$

A 175 οἴ κέ με τιμήσουσι, μάλιστα δὲ μητίετα Ζεὺς
 $\underline{1} \cup \cup \underline{2} \underline{3} \cup \cup \underline{4} \widehat{\cup} \underline{5} \cup \cup \underline{6}$

A 134 ἡσθαι δευόμενον, κέλεαι δέ με τήνδ' ἀποδοῦναι
 $\underline{1} \underline{2} \cup \cup \underline{3} \cup \cup \underline{4} \widehat{\cup} \underline{5} \cup \cup \underline{6}$

* A 235 φύσει, ἐπεὶ δὴ πρῶτα τομῆν ἐν δρεσσι λέλοιπεν
 $\underline{1} \cup \cup \underline{2} \underline{3} \cup \cup \underline{4} \widehat{\cup} \underline{5} \cup \cup \underline{6}$

A 576 ἐσθλῆς ἔσσεται ἥδος, ἐπεὶ τὰ χερείονα νικᾶ
 $\underline{1} \underline{2} \cup \cup \underline{3} \cup \cup \underline{4} \widehat{\cup} \underline{5} \cup \cup \underline{6}$

2) Ζεῦγμα τῆς βουκολικῆς διαιρέσεως: ἂν δὲ 4. πόδας ἔχῃ σποριδειακὴ μορφὴ, ἀποφεύγεται νὰ τελειώνῃ μὲ αὐτὸν λέξη (μὲν ἄλλα λόγια: ἀποφεύγεται ή βουκολικὴ διαιρεση, ἂν δὲ 4. πόδας είναι δισύλλαβος):

A 161 καὶ δί μοι γέρας αὐτὸς ἀφαιρήσεσθαι ἀπειλεῖς
 $\underline{1} \underline{2} \cup \cup \underline{3} \cup \cup \underline{4} \underline{5} \cup \cup \underline{6}$

A 150 πῶς τίς τι πρόφρων ἐπεσιν πείθηται Ἀχαιῶν
 $\underline{1} \underline{2} \underline{3} \cup \cup \underline{4} \underline{5} \cup \cup \underline{6}$

Ἀντίθετα μὲ τὸ ζεύγμα τοῦ Hermann, τὸ ζεύγμα τῆς βουκολικῆς διαιρέσεως παραβαίνεται ἀρκετὰ συγνὰ στὸ διηρικὸ ἔξαμετρο:

A 89 σοὶ κοίλης παρὰ νηυσὶ βαρείας || χεῖρας ἐποίσει
 $\underline{1} \underline{2} \cup \cup \underline{3} \cup \cup \underline{4} || \underline{5} \cup \cup \underline{6}$

A 71 καὶ νήεσσ' ἥγήσατ' Ἀχαιῶν || Ἰλιον εἴσω
 $\underline{1} \underline{2} \underline{3} \cup \cup \underline{4} || \underline{5} \cup \cup \underline{6}$

Φυσικά, δὲν ἀποτελοῦν πάλι παράβαση τοῦ ζεύγματος τῆς βουκολικῆς διαιρέσεως παραδείγματα ὅπως:

I 27 φεύγωμεν σὺν νησὶ φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν

$\underline{1} \quad \underline{2} \quad \underline{3} \quad \cup \cup \underline{\overline{4}} \quad \underline{\overline{5}} \quad \cup \cup \underline{6} \quad -$

A 61 εἰ δὴ δμοῦ πόλεμός τε δαμᾶ καὶ λοιμὸς Ἀχαιοὺς

$\underline{1} \quad \cup \cup \underline{2} \quad \cup \cup \underline{3} \quad \cup \cup \underline{\overline{4}} \quad \underline{\overline{5}} \quad \cup \cup \underline{6} \quad -$

A 77 ή μέν μοι πρόφρων ἔπεσιν καὶ χερσὶν ἀρήξειν

$\underline{1} \quad \underline{2} \quad \underline{3} \quad \cup \cup \underline{\overline{4}} \quad \underline{\overline{5}} \quad \cup \cup \underline{6} \quad -$

ΑΝΩΜΑΛΙΕΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΔΑΚΤΥΛΙΚΩΝ ΕΞΑΜΕΤΡΩΝ ΣΤΙΧΩΝ

"Ηδη οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ μιλοῦσαν γιὰ πάθη (= παραμόρφώσεις = ἀνώμαλες μορφὲς) τῶν δακτυλικῶν ἑξάμετρων στίχων: οἱ Ἰδιοι χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὸ ἴδιο πράγμα καὶ τὸν δρό χωλότητες: «Γίνονται τὰ ἔπη χωλὰ ἢ κατὰ πλεονασμὸν ἢ κατ' ἔνδειαν. Ἐκατέρου δὲ τούτων διαιρουμένου κατὰ τε τὴν ἀρχὴν, τὸ μέσον καὶ τὸ τέλος, γίνονται τρόποι ἔξ. ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ δύο, διποκέφαλος καὶ ἀκέφαλος: ἐν τῷ μέσῳ δὲ διποκοίλιος καὶ διλαγαρός: ἐν δὲ τῷ τέλει διδολιχόυρος, διν καὶ μακροσκελῆ φασι, καὶ διλαγαρός, οὓς καὶ πάθη τῶν στίχων φασίν".²

Προκέφαλος λέγεται δι στίχος, «ὅταν ἐν ἀρχῇ πλεονάσῃ συλλαβῆ»:

δ 682 η εἰπέμεναι $\overset{1}{\text{δ}}$ $\overset{2}{\text{η}}$ $\overset{3}{\text{ε}}$ $\overset{4}{\text{π}}$ $\overset{5}{\text{έ}}$ $\overset{6}{\text{μ}}$ εναι δμωῆσιν Ὁδυσσῆος θείοιο

E 349 η οὐχ ἄλις δττι γυναικας ἀνάλκιδας ἡπεροπεύεις

Ακέφαλος εἶναι δι στίχος, «ὅταν ἐν ἀρχῇ ἐλλείπῃ χρόνων»:

Ψ 2 $\overset{1}{\text{ἐ}}$ $\overset{2}{\text{πε}}$ $\overset{3}{\text{ε}}$ $\overset{4}{\text{δ}}$ η νηάς τε καὶ Ἐλλήσποντον ἵκοντο

φ 25 ἐπεὶ δὴ Διὸς υἱὸν ἀφίκετο καρτερόθυμον

Προκοίλιος λέγεται δι στίχος, «ὅταν ἐν τῷ μέσῳ πλεονάσῃ ἢ συλλαβῆ ἢ χρόνῳ»:

B 544 θώρηκας ὁρήξειν δη[ῖ]ων ἀμφὶ στήθεσσι

Λαγαρὸς (ἢ σφηκίας ἢ σφηκοειδῆς) εἶναι δι στίχος «ὅταν τὸ μέσον ἐλλιπής χρόνῳ ἢ συλλαβῇ»:

κ 60 βῆν εἰς $\overset{2}{\text{Α}}$ $\overset{3}{\text{ἰ}}$ ολον κλυτὰ δώματα· τὸν δὲ ἐκίχανον

1. = στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ στίχου, δχι ὑποχρεωτικὰ ἀκριβῶς στὴ μέση τοῦ στίχου.

2. Σχόλια εἰς τὰ Ἡφαιστίωνος, ἔκδ. R. Westphal, Leipzig 1866, σ. 167 ἐξ. Πρβλ. καὶ: Ἀθήν. XIV. 632 d-f, Ψευδο-Πλούτ. Περὶ μέτρων 3, Εὔσταθ. Παρεκβ. (βλ. ἐκεῖ στὸν Index τὶς ἐπιμέρους λέξεις-δρους).

Δολιχόουρος λέγεται ό στίχος «ό κατά τὸ τέλος πλεονάζων συλλαβῆ»:

ε 231 λεπτὸν καὶ χαρίεν, περὶ δὲ ζώνην βάλετ' ἵξυ[τ]

Γ 237 Κάστορά θ' ἵππόδαμον καὶ πὺξ ἀγαθὸν Πολυδεύκεα

Μελουρός εἶναι ό στίχος «ό κατά τὸ τέλος ἐλλείπων χρόνῳ»:

Μ 208 Τρῶες δ' ἐρρίγησαν δπως ἵδον αἰολον ὄφιν

«Ηδη οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ εἶχαν κάμει τὴν παρατήρησην ὅτι σὲ δρισμένες ἀπὸ τὶς περιπτώσεις αὐτὲς δὲν πρόκειται γιὰ πραγματικὰ «πάθη», ἀφοῦ «δύνανται διὰ συνιζήσεως θεραπευθῆναι». Ἔτσι ὑποδείκνυαν ὅτι ό στίχος π.χ.

σ 247 πλέονές κε μηστῆρες ἐν ὑμετέροισι δόμοισι
μπορεῖ νὰ θεραπευθῇ «διὰ συνιζήσεως τῆς πλε καὶ ο σὐλλαβῆς εἰς μίαν μακράν»· παρόμοια ὅμως θεραπεία δὲν εἶναι βέβαια δυνατή γιὰ τοὺς ἀκόλουθους π.χ. στίχους:

I 5 Βορέης καὶ Ζέφυρος, τώ τε Θρήκηθεν ἀητον

η 119 ζεφυρίη πνείουσα τὰ μὲν φύει, ἄλλα δὲ πέσσει

μ 423 ἐπίτονος βέβλητο, βοὸς δινοῖο τετευχῶς

‘Ακριβῶς γι’ αὐτὸς οἱ νεώτεροι μετρικοὶ ἀναζήτησαν τὴν ἔξήγησην πρὸς κάποιαν ἄλλη κατεύθυνση. Ἔτσι μίλησαν γιὰ τὴ μετρικὴ ἔκταση.¹

ΜΕΤΡΙΚΗ ΕΚΤΑΣΗ

Στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα — ἐδῶ βέβαια μᾶς ἐνδιαφέρει εἰδικότερα ἡ μορφὴ ποὺ αὐτὴ εἶχε στὴν ἐποχὴ τοῦ ‘Ομήρου — ὑπῆρχε ἔνα πλῆθος ἀπὸ λέξεις ποὺ κανονικὰ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ χρησιμοποιηθοῦν σὲ ποιήματα γραμμένα σὲ δακτυλικὸ ἔξάμετρο. Λέξεις π.χ. ποὺ εἶχαν μία βραχεῖα συλλαβὴ ἀνάμεσα σὲ δύο μακρές συλλαβές, λέξεις δηλ. χρητικοῦ ρυθμοῦ (— υ —) ποὺ δὲν ὑπῆρχε (ἢ δὲν βρισκόταν) τρόπος νὰ βραχυνθῇ ἡ δεύτερη μακρὰ συλλαβὴ τους, κανονικὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ χρησιμοποιηθοῦν στὸ δακτυλικὸ ἔξάμετρο (ἐδῶ ἀνήκουν φυσικὰ καὶ λέξεις ρυθμοῦ π.χ. — υ — υ: ἥγνόησεν, ἢ — υ — —:

1. Εἰδικὰ ἡ μακρότητα τῶν συλλαβῶν ζε- καὶ δ- στὶς λέξεις ζεφυρίη καὶ ὄφιν τῶν στίχων η 119 καὶ M 208 δὲν ἀποκλείεται νὰ δφείλεται στὴ δασύτητα τοῦ φ. Πρὸς τὴν ἔξήγηση αὐτῆς, ποὺ τὴν εἶχαν ἡδη ὑποδείξει οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ («δόξειν ἄν καν τῷ Ζεφυρείην τὴν ζε συλλαβὴν μακρὰν εἶναι διὰ τὴν τοῦ δασέος φ ἐπαγωγῆν, ὡς καὶ ἐν τῷ ὄφιν»), τείνουν ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς νεώτερους μετρικοὺς ἐπιστήμονες. — Γιὰ παρόμοιο φαινόμενο πβλ. ‘Αριστοφ. ‘Εκκλ. 571: νῦν δὴ δεῖ σε πυκνὴν φρένα καὶ φιλόσοφον ἐγείρειν (οἱ νεώτεροι φιλόλογοι, θέλοντας νὰ ‘θεραπεύσουν’ τὴν ἀνωμαλία ποὺ παρουσιάζει ἡ λ. φιλόσοφον, πρότειναν διάφορες διορθώσεις· ἔτσι π.χ. ὁ Dindorf πρότεινε νὰ γραφῇ στὴ θέση τῆς λέξης ποὺ μᾶς παρέδωσαν τὰ χειρόγραφα ἡ λ. φιλόδημον).

ιπποχάρμης, 'Αφροδίτη). Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ὁ ποιητὴς ἢ θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρήσῃ ἀνύπαρκτες γι' αὐτὸν αὐτὲς τὶς λέξεις — ἔτσι ὅμως τὸ λεξιλόγιό του θὰ καταντοῦσε αἰσθητὰ φτωχότερο — ἢ θὰ ἔπρεπε νὰ προχωρήσῃ σὲ κάπως βίαιες λύσεις. Μιὰ τέτοια λύση ήταν π.χ. νὰ ἐχειν τὴν τὴν βραχεῖα συλλαβή: 'Ερμείας (('Ερμέας), ἀδελφειοῦ κ.ἄ.

'Ανάλογο ήταν τὸ πρόβλημα ποὺ δημιουργοῦσαν στὸν ποιητὴ οἱ λέξεις ποὺ εἶχαν περισσότερες ἀπὸ δύο βραχεῖες συλλαβές στὴ σειρά: διογενῆς, ἀκάματος, ἀθάρατος (τὸ στερητικὸ ἀ- εἶναι, κανονικά, βραχύ), θῦγατέρες, δυναμέροιο κ.π.ἄ. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ὁ ποιητὴς ἔδινε στὸν ἔαυτό του τὴν ἄδεια νὰ ἐχειν τὴν ἀντιπροτελευταία βραχεῖα συλλαβή: διογενῆς, ἀκάματος, ἀθάρατος, θῦγατέρες, δυναμέροιο κλπ. Τὸ ἴδιο: ἀνέρος κλπ., ὕδατος κλπ. (γαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι στὶς δύο-αὐτὲς λέξεις ἡ ἔκταση ἐπεκτείνεται μερικὲς φορές καὶ στὴν ὄνομαστική [καὶ χλητική] τους: ἀνήρ, ὕδωρ, ὕδωρ).

'Εδῶ φαίνεται ὅτι βρίσκουν τὴν ἑξήγησή τους καὶ τύποι δπως: ἡγεμόεις, ἡμαθόεις, ἡγερέθοιται, ἡγομόιος, ἡγένειος, πουλυβότειρα κ.π.ἄ. ποὺ ἀπαντοῦν δίπλα σὲ τύπους δπως: ἄνεμος, ἄμιαθος, ἀγέρω, ἀνέστης, πολυβούτης.

Τέλος, λέξεις ὀντισπαστικοῦ ρυθμοῦ (U — — U) ἐχειν ουν τὴν πρώτη βραχεῖα συλλαβή τους: Οὔλυμπόνδε ((Ολυμπόνδε)).

Τέτοιου εἴδους ἔκτάσεις ἀπαντοῦμε σὲ ὄρισμένες περιπτώσεις καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ μετρικὴ ἀνάγκη, οἱ περιπτώσεις ὅμως αὐτὲς εἶναι πολὺ σπάνιες:

Δ 155 φίλε κασίγνητε, θάνατόν νύ τοι δρκὶ ἔταμνον

Γ 357 δῖα μὲν ἀσπίδος ἥλθε φαεινῆς ὕβριμον ἔγχος

ΜΕΘΟΜΗΡΙΚΟ ΕΞΑΜΕΤΡΟ

Τὸ ἴδικίτερο γνώρισμα τῶν ἑξάμετρων στίχων τοῦ Καλλιμάχου (3. αἰ. π.Χ.) καὶ τοῦ Νόννου (β' μισὸ τοῦ 5. αἰ. μ.Χ.;) εἶναι ἡ μεγαλύτερη αὐστηρότητα στὴν κατασκευή τους: οἱ κανονικοὶ δάκτυλοι εἶναι ἐδῶ αἰσθητὰ. περισσότεροι ἀπὸ τοὺς σπονδείους (δύο σπονδεῖοι στὴ σειρὰ μόνο κατ' ἔξαίρεση ἀπαντοῦν). ἡ κατὰ τρίτον τροχαῖον τομὴ εἶναι συχνότερη ἀπὸ δ, τι στὸν "Ομηροτέλος λέξης ὕστερα ἀπὸ τὸ 4. καὶ τὸ 5. μακρὸ μέσα στὸν ἴδιο στίχο ἀποφεύγεται· τὰ ζεύγματα τηροῦνται μὲ μεγαλύτερη ἀπὸ δ, τι στὸν "Ομηρο αὐστηρότητα· ἡ χασμωδία ἀποφεύγεται μὲ ἀκόμη μεγαλύτερη αὐστηρότητα ἀπὸ δ, τι στὸν "Ομηρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΕΛΕΓΕΙΑΚΟ ΔΙΣΤΙΧΟ

Τὸ ἑλεγειακὸν δίστιχο εἶναι συνδυασμὸς ἐνὸς δακτυλικοῦ ἑξάμετρου καὶ ἐνὸς δακτυλικοῦ πεντάμετρου στίχου (ὁ πεντάμετρος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἡμιεπῆ¹):

— ū ū — ū ū — | ū ū — ū ū — ū ū — ū
— ū ū — ū ū — | — ū ū — ū ū — ū

Τυρτ. 6, 1-4 D.

τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσόντα
— ū ū — ū ū — ū ū — ū ū — ū
ἄνδρος ἀγαθὸν περὶ οὐ πατρίδι μαρνάμενον,
— ū ū — ū ū — ū ū — ū ū — ū
τὴν δ' αὐτοῦ προλιπόντα πόλιν καὶ πίονας ἀγροὺς
— — — ū ū — ū ū — ū ū — ū ū — ū
πτωχεύειν πάντων ἔστ' ἀνηρόστατον
— — — — ū ū — ū ū — ū ū — ū

Στὴν ἀρχαιότητα τὸ ἑλεγειακὸν δίστιχο δύνομαζόταν ἑλεγεῖον· ἔτσι τουλάχιστο θὰ πρέπη νὰ συμπεράνουμε ἀπὸ χωρία δπως τὸ ἀκόλουθο: Θουκ. I 132 «... ἡξίωσεν ἐπιγράψασθαι αὐτὸς ἴδιᾳ τὸ ἑλεγεῖον τόδε» (παρατίθεται ἔνα ἑλεγειακὸν δίστιχο).

Θὰ πρέπη ώστόσο νὰ σημειώσουμε τὴ χρήση τῆς λ. ἑλεγεῖον ἀπὸ ἔναν ποιητὴ τοῦ 5. αἰ. π.Χ., τὸ γνωστό μας Κριτία, τὸν θεῖο τοῦ Πλάτωνα καὶ

1. Ἡδη οἱ ἀρχαῖοι μετρικοὶ δύνομαζαν ἡμιεπὲς τὸ κῶλον — ū ū — ū ū —. διδασκαν μάλιστα (μιὰ θεωρία ποὺ οἱ σημερινοὶ μετρικοὶ τὴν ἀντιμετωπίζουν μὲ πολὺ σκεπτικισμὸ) δτι τὸ κῶλον αὐτὸ δὲν εἶναι παρὰ τὸ κομμάτι τοῦ δακτυλικοῦ ἑξάμετρου στίχου ἀπὸ τὴν ἀρχὴ δις τὴν πενθημιμερῆ τομῆ (μῆριν δειδε θεά). Αὐτὸ π.χ. διδάσκει δ Ἡφαιστίων δταν περιγράφη (51, 20C.) τὸν τρόπο μὲ τὸν δποῖο γεννιέται τὸ «ἑλεγεῖον» (= ὁ πεντάμετρος στίχος): «τοῦ δὲ δακτυλικοῦ πενθημιμεροῦς δις λαμβανομένου γίνεται τὸ ἑλεγεῖον».

έναν ἀπὸ τοὺς τοιάκοντα τυράννους. Ἀπὸ ένα ἐλεγειακὸ ποίημα ποὺ εἶχε γράψει γιὰ νὰ τιμήσῃ τὸν Ἀλκιβιάδη, ἡ τύχη μᾶς ἔσωσε μερικοὺς — ἐλάχιστους — στίχους· ἴδου ὁι τέσσερεις πρῶτοι (ἀπόσπ. 2 D.= Diels - Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker* 88 B 4):

καὶ νῦν Κλεινίου νίδν Ἀθηναῖον στεφανώσω
Ἀλκιβιάδην νέοισιν ύμνησας τρόποις·
οὐ γάρ ποις ἦν τοῦνομ' ἐφαρμόζειν ἐλεγείω·
νῦν δ' ἐν ἰαμβείῳ κείσεται οὐκ ἀμέτρως.

Τὸ δνομα Ἀλκιβιάδης ἦταν ἀδύνατο νὰ χωρέσῃ σ' ἔναν στίχο ποὺ ἡ βασικὴ του μονάδα ἦταν δακτυλικοῦ ρυθμοῦ. Ἔτσι ὁ Κριτίας, μὴ μπορώντας ἀμέσως μετὰ τὸν πρῶτο ἑξάμετρο στίχο νὰ γράψῃ — δπως ἀπαιτοῦσε τὸ βασικὸ σχῆμα τοῦ ποιήματός του — ἔναν πεντάμετρο στίχο, ἀναγκάσθηκε νὰ γράψῃ στὴ θέση του ἔναν ἰαμβικὸ τρίμετρο στίχο (βλ. σ. 47 ἑξ.) καὶ δικαιολογήθηκε γι' αὐτό· ἐμεῖς θὰ πρέπη νὰ θεωρήσουμε μᾶλλον βέβαιο ὅτι μὲ τὴ λ. ἐλεγεῖον ὁ Κριτίας δήλωνε τὸν πεντάμετρο στίχο τῶν ἐλεγειακῶν του διστίχων.¹

Ἄργοτερα γιὰ τὴ δήλωση τοῦ ἐλεγειακοῦ διστίχου χρησιμοποιήθηκε καὶ ὁ ὄρος τὸ ἐλεγεῖον δίστιχον² ἢ ἀπλῶς τὸ δίστιχον.³

Ο ὄρος «πεντάμετρος» δὲν ἀποδίδει βέβαια τὴν πραγματικότητα· δὲν πρόκειται, πράγματι, γιὰ πέντε «μέτρα» στὴ σειρά, ἀλλὰ — δπως εἶναι φανερὸ — γιὰ $2 \times 2 \frac{1}{2} = 5$ «μέτρα». (Καὶ ἐδῶ ἐπομένως, δπως καὶ στὴν περίπτωση τοῦ δακτυλικοῦ «έξαμέτρου», ἀπλῶς συντηροῦμε τὴν παράδοση, ὅταν συνεχίζουμε νὰ γρησιμοποιοῦμε καὶ σήμερα τὸν ὄρο «πεντάμετρος», ἔναν ὄρο ποὺ τὴν ἀρχαιότερη μαρτυρία του τὴν ἔχουμε σ' ἔναν ἐλεγειακὸ ποιητὴ τῆς πρώιμης ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς, τὸν Ἐρμησιάνακτα.⁴)

1. Μὲ τὸ ἕδιο περιεχόμενο χρησιμοποιήθηκε ἡ λέξη καὶ σὲ ιμεταγενέστερες ἐποχές, καὶ ἀπὸ εἰδικοὺς μάλιστα στὰ θέματα τῆς μετρικῆς, δπως ἦταν ὁ Ἡφαιστίων (ἴδες καὶ σ. 43 σημ. 1).

2. Πβλ. Αἰλιανοῦ *Ποικίλη ἱστορία* I 17 «ἐν σησάμῳ δίστιχον ἐλεγεῖον χρυσοῖς γράμμασιν ἐπέγραψαν».

3. Πβλ. *Παλατινὴ Ἀνθολογία* VI 329:

Ἄλλος μὲν κρύσταλλον, δ' ἀργυρὸν, οἱ δὲ τοπάζοις
πέμφουσιν, πλούτον δῶρα γενεθλίδια·
ἄλλ' ίδ' Ἀγρειππίη δύο δίστιχα μοῦνον ἵσωσας,
ἀρκοῦμαι δῶροις, ἀ φθόνος οὐ δαμάσει.

4. Πβλ. ἀπόσπ. 2, 35-36 Δ.:

Μίμνερμος δέ, τὸν ἥδην δὲ εῦρετο πολλὸν ἀνατλὰς
ῆχον καὶ μαλακοῦ πνεῦμα ἀπὸ πενταμέτρου.

Π αρατηρήσεις

1) Στὸν ἔξαμετρο στίχο:

"Ο, τι ίσχυει γιὰ τὸν δακτυλικὸν ἔξαμετρο στίχο στὴν ἐπικὴ ποίηση, ίσχύει καὶ γιὰ τὸν ἔξαμετρο στίχο τοῦ ἐλεγέιακοῦ διστίχου. Ιδιαίτερα γνωρίσματα τοῦ δευτέρου:

α) ἡ κατὰ τρίτον τροχαῖον τομὴ εἶναι συντριπτικὰ συχνότερη ἀπὸ τὴν πενθημιμερῆ.¹

β) ὁ 5. πόδας εἶναι κατὰ κανόνα κανονικὸς δάκτυλος.

2) Στὸν πεντάμετρο στίχο:

α) Σπονδεῖοι στὴ θέση δακτύλων ἐπιτρέπονται μόνο στὸ πρῶτο ἡμιεπές· ποτὲ στὸ δεύτερο.²

β) Στὸ τέλος τοῦ πρώτου ἡμιεποῦς ἐπιδιώκεται νὰ ὑπάρχῃ τέλος λέξης (πβλ. Ἡφαιστ. Ἐγχειρ. περὶ μέτρων 52, 20 C. «δεῖ δὲ τὸ ἐλεγεῖον [= ὁ πεντάμετρος στίχος] τέμνεσθαι πάντως καθ' ἔτερον τῶν πενθημιμερῶν· εἰ δὲ μή, ἔσται πεπλημμελημένον, οἷον τὸ Καλλιμάχου ἱερά, τοῦ δὲ Διοσκουρίδεω γενεῆ»).

γ) Ἡ χασμωδία ἀνάμεσα στὰ δύο ἡμιεπῆ κανονικὰ ἀποκλείεται: μόνο σὰν ἔξαίρεση τὴ συναντοῦμε. Π.χ.:

Θέογν. 478

οὔτε τι γάρ νήφω | οὔτε λίην μεθύω

δ) Συλλαβὴ «*brevis in longo*»³ στὸ τέλος τοῦ πρώτου ἡμιεποῦς ἀποκλείεται: μόνο σὰν ἔξαίρεση τὴ συναντοῦμε. Π.χ.:

Θέογν. 2

λήσομαι ἀρχόμενος | οὐδ' ἀποπανόμενος

Εἶναι μάλιστα φανερὸ δῆτι οἱ ποιητὲς προσπαθοῦν νὰ ἔχουν στὸ τέλος τοῦ πρώτου ἡμιεποῦς φύσει, δχι θέσει μακρὰ συλλαβῆ.

ε) "Οχι σπάνια ὄλοκληρο τὸ δεύτερο ἡμιεπές καλύπτεται ἀπὸ μία μόνο λέξη:

Καλλīν. 1, 2 D.

ὦ νέοι, οὐδ' αἰδεῖσθ' ἀμφιπερικτίονας;

— Ο Ο — — | — Ο Ο — Ο Ο —

1. Ο λόγος εἶναι βέβαια φανερός: μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ δ ποιητὴς πετυχαίνει νὰ μὴ συνηχῇ τὸ δῆτι τὴν τομὴ μέρος τοῦ ἔξαμετρου του μὲ τὰ δύο ἡμιεπῆ τοῦ πενταμέτρου: ἡ συνήχηση θὰ ἐσήμαινε μονοτονία.

2. Πβλ. Ἡφαιστ. Ἐγχειρ. 51, 21 C. «τὸ μὲν δεύτερον αὐτοῦ μέρος ἐπτασύλλαβον ἀεὶ μένει, ἐκ δύο δακτύλων καὶ συλλαβῆς, τὸ δὲ πρότερον κινουμένους ἔχει τοὺς δύο πόδας, ὥστε ἡ δακτύλους αὐτοὺς γίνεσθαι ἡ σπονδείους».

3. Βλ. σ. 28 καὶ σ. 34 σημ. 1.

Τυρτ. 3α, 6 D.

ενθείαις δήτραις ἀνταπαμειβομένους
— — — | — Ο Ο — Ο Ο —

στ.) Τὸ δόμοιο τέλευτο ἀνάμεσα στὰ δύο ἡμιεπῆ εἶναι πολὺ συχνό:

Καλλῖν. 1, 19 D.

θηγῆσκοντος, ζώων | δ' ἄξιος ἡμιθέων
Τυρτ. 8, 36 D.

πτώσσοντες μεγάλοις | βάλλετε χερμαδίοις

Θέογν. 2

λήσομαι ἀρχόμενος | οὐδ' ἀποπανόμενος
Ξενοφάν. 1, 14 D.

εὐφήμοις μύθοις | καὶ καθαροῖσι λόγοις

Κράτης 1, 7 D.

μύρομηκός τ' ἄφενος | χρήματα μαιόμενος

Ἐλεγειακὰ δίστιχα ἔχουμε στὴν ἐλεγία (παλαιότεροι ἐκπρόσωποι:
Καλλῖνος, Ἀρχίλοχος, Τυρταῖος, Μίμνερμος, Σόλων, Θέογνις) καὶ στὸ ἐπί-
γραμμα (τὸ εἶδος αὐτό, ποὺ γνώρισε μεγάλη ἀκμὴ στοὺς Ἑλληνιστικούς
χρόνους, ἔχει παλαιότερο μεγάλο ἐκπρόσωπό του τὸν Σιμωνίδη τὸν Κεῖο).
Μόνος ἀπὸ τοὺς τραγικούς ποιητές δὲ Εύριπίδης χρησιμοποιεῖ ἐλεγειακὰ δί-
στιχα στὴν Ἀνδρομάχη του (στ. 103-116).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΙΑΜΒΙΚΟ ΤΡΙΜΕΤΡΟ

Τοὺς παλαιότερους ἰαμβικούς τρίμετρους στίχους τοὺς ἔχουμε μαρτυρημένους στὸν *Μαργίτη*, ἔνα ποίημα ποὺ ἔφτασε ὡς ἐμᾶς μὲ τὸ δνομα τοῦ 'Ομήρου· ἀνάμεσα στοὺς δακτυλικοὺς ἑξάμετρους στίχους τοῦ ποιήματος αὐτοῦ ἐμφανίζονται ποῦ καὶ ποῦ καὶ μερικοὶ ἰαμβικοὶ στίχοι. Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ποιητὲς ποὺ ἔγραψαν ποιήματα καὶ στὸ μέτρο αὐτὸ εἶναι δ 'Αρχίλοχος δ Πάριος. Ἄλλοι δνομαστοὶ παλαιοὶ ἰαμβιογράφοι ἦταν δ Σημωνίδης δ 'Αμοργῖνος καὶ δ 'Ιππωναξ δ 'Εφέσιος. Τὸ ἰαμβικὸ τρίμετρὸ ἔγινε ἀργότερα τὸ συνθέστερο μέτρο τῶν διαλογικῶν μερῶν τῆς τραγῳδίας καὶ τῆς κωμῳδίας. Ποιὸ ἦταν τὸ στοιχεῖο ποὺ ἔκαμε ὥστε τὸ μέτρο αὐτὸ νὰ γίνη τελικὰ τὸ πιὸ κατάληλο γιὰ τὰ διαλογικὰ μέρη τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν δραμάτων τὸ μαθαίνουμε ἀπὸ τὸν 'Αριστοτέλη: *Ποιητ.* 1449 a 24-28 «μάλιστα γὰρ λεκτικὸν τῶν μέτρων τὸ ἰαμβεῖόν ἔστιν· σημεῖον δὲ τούτου, πλεῖστα γὰρ ἰαμβεῖα λέγομεν ἐν τῇ διαλέκτῳ τῇ πρὸς ἄλλήλους, ἑξάμετρα δὲ δλιγάκις καὶ ἐκβαίνοντες τῆς λεκτικῆς ἀρμονίας». *Ρητορ.* 1408 b 33-35 «ὁ δ' ἵαμβος αὐτή ἔστιν ἡ λέξις ἡ τῶν πολλῶν (διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων ἰαμβεῖα φθέγγονται λέγοντες)» (πβλ. καὶ *Ρητορ.* 1404 a 30).¹

Ο ἰαμβικὸς τρίμετρος στίχος ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία ἰαμβικὰ μέτρα ($\times \acute{-} \cup \acute{-}$):²

$$\times \acute{-} \cup \acute{-} \times \acute{-} \cup \acute{-} \times \acute{-} \cup \acute{-} 3,4$$

1. Ἀπὸ τοὺς στίχους ποὺ ἔχουμε στὴ νεοελληνικὴ μας ποίηση δ πιὸ «λεκτικὸς» εἶναι ἀσφαλῶς δ δεκαπεντασύλλαβος: δὲν εἶναι, πράγματι, λίγες οἱ φορὲς ποὺ, καθὼς μιλοῦμε, λέμε δεκαπεντασύλλαβους στίχους, κι ἀς μὴ τὸ ἀντιλαμβανόμαστε (π.χ.: «δὲν πρόλαβα νὰ τοῦ τὸ πῶ κι ἐκεῖνος εἶχε φύγει»).

2. "Ἐνας ἰαμβικὸς ποὺς ἀποτελεῖται ἀπὸ μία βραχεῖα καὶ μία μακρὰ συλλαβὴ ($\cup -$). Τὸ ἰαμβικὸ μέτρο εἶναι μία ἰαμβικὴ διποδία (πβλ. σ. 24), στὴν πραγματικότητα δμως τὸ πρῶτο στοιχεῖο ἐνὸς ἰαμβικοῦ μέτρου εἶναι ἀλογο, μπορεῖ δηλ. νὰ καλυφθῇ ἀπὸ βραχεῖα ἢ μακρὰ συλλαβὴ (syllaba apcerps, πληθ. syllabae anticipates ἢ ἀπλῶς anticipitia· σύμβολο: $\times$) (πβλ. καὶ σ. 33 σημ. 6).

3. 'Η τελευταία συλλαβὴ τοῦ στίχου μπορεῖ καὶ ἐδῶ (πβλ. σ. 34 σημ. 1) νὰ εἶναι στὴν πραγματικότητα βραχύχρονη, γιὰ τὸ μέτρο δμως λογαριάζεται μακρόχρονη.

4. 'Εκτὸς ἀπὸ τὸν ἀκατάληπτο ἰαμβικὸ τρίμετρο στίχο συναντοῦμε ὡς ἀπαγγελλόμενο

Φανερή είναι ή ἐπιθυμία τῶν ποιητῶν, μὲ τὸ τέλος τοῦ στίχου νὰ δλοκληρώνεται καὶ τὸ νόημα. Τὸ φαινόμενο τοῦ διασκελισμοῦ, τῆς νοηματικῆς δηλ. συνδέσεως τοῦ τέλους ἐνδος στίχου μὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐπόμενου στίχου,¹ ἀπαντᾶ ίδιαίτερα συχνὰ στοὺς ίαμβικούς τρίμετρους στίχους τοῦ Σοφοκλῆ, σὲ σημεῖο ποὺ ὁ ποιητὴς αὐτὸς νὰ ἀνέχεται στὸ τέλος τοῦ στίχου ἀκόμη καὶ ἐκθιλιβόμενη λέξη (ἥδη οἱ ἀρχαῖοι χαρακτήριζαν τὸ «εἶδος» αὐτὸς Σοφόκλειον· πβλ. Χοιροβοσκὸν στὸ Ἐγχειρίδιον τοῦ Ἡφαιστίωνος 226, 17 ἔξ. Consbr. «ἐξαιρέτως παρὰ Σοφοκλεῖ... ὥστε καλεῖσθαι τὸ εἶδος Σοφόκλειον» π.χ.).

Oīd. T. 332 ἐγὼ οὔτ' ἐμαυτὸν οὔτε σ' ἀλγυνῶ. τί τωτ'
ἄλλως ἐλέγχεις;

791 ὡς μητρὶ μὲν χρείη με μειχθῆναι, γένος δ'
ἄτλητον ἀνθρώπῳ δηλώσοιμ' ὁρᾶν).

Πβλ. καὶ Ἀριστοφ. "Ορν. 1716-17:

χωρεῖ, καλὸν θέαμα· θυμιαμάτων δ'
ἀρδαι διαψαίρουσι πλεκτάνην καπνοῦ.

Δὲν είναι ἐπίσης σπάνιοι στὸν Σοφοκλῆ οἱ στίχοι ποὺ τελειώνουν μὲ προκλιτικὴ λέξη ἢ οἱ στίχοι ποὺ ἀρχίζουν μὲ λέξη ἐγκλιτική. Η.χ.:

Φιλ. 263 δ τοῦ Ποίωνιος παῖς Φιλοκτήτης, δην οἱ
δισσοὶ στρατηγοὶ

Oīd. T. 1084 τοιόσδε δ' ἐκφύς οὐκ ἀν ἐξέλθοιμ' ἔτι
ποτ' ἄλλος

ΤΟΜΕΣ

Οἱ κυριότερες τομὲς στὸ ίαμβικὸ τρίμετρο είναι:

1) ἡ πενθημερὴς ὕστερα ἀπὸ τὸ δεύτερο ἀλογο:

Αἰσχ. Πέρσ. 197

πίπτει δ' ἐμὸς παῖς, | καὶ πατὴρ παρίσταται
— _ U — — | — U — U — U —

Σοφ. Oīd. T. 1

ῳ τέκνα, Κάδμον | τοῦ πάλαι νέα τροφὴ
— _ U — — | — U — U — U —

στίχο καὶ τὸν καταληκτικὸ ίαμβικὸ τρίμετρο. Πβλ. Ἀρχιλ. ἀπόσπ. 112, 2 D. πολλὴν κατ' ἀχλὸν δμμάτων ἔχενεν.

1. Στὸν δεκαπεντασύλλαβο τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν είναι ὄλυφάνερη ἡ ἐπιθυμία τοῦ ποιητῆ στὸ τέλος τοῦ στίχου νὰ τελειώνῃ καὶ ἡ φράση του («νόμος τῆς ίσομετρίας»). ἔτοι δ ἀκροατῆς δὲν δυσκολεύεται καθόλου νὰ παρακολουθήσῃ τὸ νόημα τοῦ κάθε στίχου καὶ, στὸ τέλος τέλος, τὸ νόημα τοῦ ποιήματος. Τὸ ίδιο βέβαια ισχύει καὶ στοὺς ἄλλους στίχους ποὺ χρησιμοποίησε ἡ δημοτικὴ μας ποίηση. Καθὼς ὅμως περνοῦμε ἀπὸ τὴν λαϊκὴ ποίηση στὴν προσωπικὴ ποιητικὴ δημιουργία, ἐδῶ πιὰ υπαντοῦμε τὸ φαινόμενο τοῦ διασκελισμοῦ: δην ποιητὴς δὲν αἰσθάνεται ύποχρεωμένος νὰ κλείσῃ ἔνα νόημα σ' ἔνα στίχο καὶ δέχεται νὰ δλοκληρώσῃ τὴν σκέψη του περνώντας ἀπὸ τὸν ἔνα στίχο στὸν ἄλλο. Τὸ ίδιο συνέβαινε καὶ στὴν ἀρχαῖα ἑλληνικὴ ποίηση: σὲ ἄλλους ποιητές, τοὺς ἐπικούς π.χ., διακρίνουμε τὴν ἐπιθυμία τους νὰ δλοκληρώσουν τὴν φράση τους στὸ τέλος τοῦ στίχου τους (μὲ ἀποτέλεσμα, ἡ στίξη νὰ γίνεται δλο καὶ πιὸ σπάνια πρὸς τὸ τέλος τοῦ στίχου), καὶ ἄλλους πάλι τοὺς βλέπουμε νὰ ἐπιτρέπουν στὸν ἔαυτό τους τὸ πέρασμα στὸν ἐπόμενο στίχο.

Εύρ. Μήδ. 1

εἴθ' ὥφελ' Ἀργοῦς | μὴ διαπτάσθαι σκάφος
— — υ — | — υ — — υ —

2) ἡ ἐφθημεὶ μερὴς ὑστεραὶ ἀπὸ τὸ δεύτερο βραχὺ:

Αἰσχ. Πέρσ. 189

τεύχειν ἐν ἄλλῃ λῃστῇ | παῖς δ' ἐμὸς μαθὼν
— — υ — — υ | — υ — υ —

Σοφ. Οἰδ. Τ. 3

ίκτηροίοις κλάδοισιν | ἐξεστεμμένοι
— — υ — υ — υ | — — — υ —

Εύρ. Μήδ. 25

τὸν πάντα συντήκουσα | δακρύοις χρόνον
— — υ — — υ | — υ — υ —

Χρήσιμη ὑπόδειξη γιὰ τὴν ἀπαγγελία τῶν ἱαμβικῶν τρίμετρων στίχων: Καὶ στὴν περίπτωση τῆς πενθημιμεροῦς καὶ στὴν περίπτωση τῆς ἐφθημιμεροῦς τομῆς ἡ πρώτη συλλαβὴ ὑστεραὶ ἀπὸ τὴν τομὴν εἶναι πάντοτε τονισμένη.

"Ἔχουμε ἥδη πῆ (βλ. σ. 26) δτὶ οἱ ἀρχαῖοι "Ἐλληνες ποιηταὶ ἀπέφευγαν νὰ διαιροῦν τοὺς στίχους τους σὲ δυὸς ἀκριβῶς ἵσα μέρη. Μιὰ τέτοιου εἰδους μέση τομὴ εἶναι καὶ στοὺς ἱαμβικοὺς τρίμετρους στίχους πολὺ σπάνια: στοὺς παλαιοὺς ἱαμβογράφους εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτη.¹ στὸν Αἰσχύλο καὶ στὸν Σοφοκλῆ εἶναι ἀκόμη σπάνια (πβλ. π.χ. Αἰσχ. Πέρσ. 469 πεζῷ παραγγείλας | ἄφαρ στρατεύματι, Προμ. Δεσμ. 640 οὐκ οἰδ' δπως ὑμῖν | ἀπιστῆσαι με χοή, Σοφ. Ἡλ. 330 κούδ' ἐν χρόνῳ μακρῷ | διδαχθῆναι θέλεις). αἰσθητὰ συχνότερη εἶναι στὸν Εὔριπίδη (π.χ. Ἡρακλ. 1301 τί δῆτά με ζῆν δεῖ; | τί κέρδος ἔξομεν), καὶ αὐτὸς δμως προσπαθεῖ, σχεδὸν πάντοτε, νὰ μειώσῃ τὴν ἀσχημη ἀκουστικὴ ἐντύπωση ποὺ προκαλεῖ αὐτὴν ἡ μέση τομὴ βάζοντας στὴ θέση αὐτῆς ἐκθλιβόμενη λέξη: δπως εἶναι γνωστό, ἡ ἐκθλιψὴ προϋποθέτει γρήγορη συμπροφορὰ τῶν δυὸς γειτονικῶν λέξεων μὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ συμπροφορὰ δ ποιητῆς πετυχαίνει ὡστε ἡ μέση τομὴ του νὰ περνᾷ σχεδὸν ἀπαρατήρητη. Π.χ.: Ἰππόλ. 33 τὸ λοιπὸν ὀνόματ' | ἐνιδρύσθαι θεάν, 322 τί γὰρ τὸ δεινὸν τοῦθ' | δ σ' ἔξαίρει θανεῖν, Βάκχ. 254 θύρσου μεθῆσεις χεῖρ', | ἐμῆς μητρὸς πάτερ, Ἡρακλ. 456 δ μοῖρα δυστάλαιν' | ἐμή τε καὶ τέκνων (πβλ. δμως καὶ Αἰσχ. Πέρσ. 493 χώραν ἀφικόμεσθ', | ἐπ' Ἀξιοῦ πόρον, Ἀγ. 833 φίλον τὸν εὐτυχοῦντ' | ἀνευ φθόνων σέβειν).

1. Παράδειγμα ἔξαιρέσεως:

Σημων. 9 D. τί ταῦτα διὰ μακρῶν | λόγων ἀνέδραμον;
υ — υ ύ υ — — | υ — υ — υ —

ΣΕΥΓΜΑΤΑ

1) Ζεῦγμα τοῦ Porson (Lex Porsoniana)

Ο "Αγγλος φιλόλογος Richard Porson ἀνακάλυψε τὸ περιφημότερο ἀπὸ τὰ ζεύγματα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μετρικῆς:¹

"Ἄν τὸ τρίτο ἄλογο εἶναι μακρό, δὲν ἐπιτρέπεται ἡ μακρὰ αὐτὴ συλλαβὴ νὰ εἶναι ἡ τελευταία μιᾶς πολυσύλλαβης λέξης. Μὲ δὲλλα λόγια: "Ἄν τὸ τελευταῖο μέτρο ἐνὸς ἰαμβικοῦ τρίμετρου στίχου ἀρχίζῃ μὲ τὴν τελικὴ συλλαβὴ μιᾶς πολυσύλλαβης λέξης, ἡ συλλαβὴ αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι βραχεῖα. "Η: "Ἄν ἡ τελευταία λέξη ἐνὸς ἰαμβικοῦ τρίμετρου στίχου εἶναι τρισύλλαβη, τὸ ἄλογο ποὺ προηγεῖται καλύπτεται ἀπὸ βραχεῖα συλλαβή.

$\times - \cup - \quad \times - \cup - \quad \widehat{-} \cup -$

"Ἐτσι, πράγματι, στὸ στίχο

Σοφ. Ἡλ. 9

φάσκειν Μυκήνας τὰς πολυχρύσους ὁρᾶν
ἡ συλλαβὴ χρῦ-, ἀπὸ τὴν ὅποια καλύπτεται τὸ τρίτο ἄλογο, δὲν εἶναι ἡ τελευταία συλλαβὴ τῆς λέξης στὴν ὅποια ἀνήκει.

"Ἀντίθετα, στὸ στίχο

Σοφ. Ἡλ. 19

μέλαινά τ' ἄστρων ἐκλέλουπεν εὐφρόνη
ἡ συλλαβὴ -πέν (= τρίτο ἄλογο) μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ τελευταία συλλαβὴ τῆς λέξης στὴν ὅποια ἀνήκει, γιατὶ εἶναι βραχεῖα.

Στὸ στίχο ἐπομένως

Εὑρ. Ιων 1

"Ατλας, δ χαλκέοισι νάτοις οὐρανὸν
— — $\cup - \cup - \cup -$ | — $\cup -$

ἔχουμε παράβαση τοῦ ζεύγματος.

2) Οἱ ἰαμβογράφοι ἀπέφευγαν νὰ ᔹχουν μέσα στὸν ἕδιο στίχῳ τέλος λέξης ὕστερα ἀπὸ τὸ 4. καὶ τὸ 5. μακρὸ ἡ ὕστερα ἀπὸ τὸ 2. βραχὺ καὶ τὸ 3. ἄλογο (ποὺ κατὰ τὸ νόμο τοῦ Porson θὰ εἶναι, φυσικά, βραχὺ) (νόμος τῷ ν Williamowitz-Knoch). Στὴν τραγωδίᾳ (καὶ πολὺ περισσότερο στὴν κωμωδίᾳ) οἱ παραβάσεις δὲν εἶναι σπάνιες:

1. Ο Porson παρουσίασε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἀνακάλυψή του σχολιάζοντας τὸν στ. 347 τῆς Ἐκάρης τοῦ Euripides, στὴν ἐκδοση τῆς τραγωδίας ποὺ ἔκαμε δ ἕδιος (Λονδίνο 1797). ἀργότερα μίλησε διεξοδικότερα γιὰ τὴν ἀνακάλυψή του στὸ Euripides, Hecuba, Supplementum ad praefationem, Cambridge 1802, σσ. XXX-XXXIX.

Αἰσχ. Ἐπτὰ 56

ἔκαστος αὐτῶν πρὸς πύλας ἄγοι λόχον
υ 1 υ 2 - 3 υ 4 | υ 5 | υ 6

Προμ. 22

δψῃ, σταθευτὸς δ' ἡλίου φοίβη φλογὶ
— 1 υ 2 - 3 υ 4 | — 5 | υ 6

Ἀγ. 1262

ἐπεύχεται, θήγονσα φωτὶ φάσγανον
υ — 1 — — 2 | — υ | — υ —

Σαφῆς εἶναι ἐπίσης στοὺς ἴαμβογράφους ἡ τάση νὰ ἀποφεύγουν νὰ ἔχουν
μέσα στὸν ἕδιο στίχο τέλος λέξης ὑστερα ἀπὸ τὸ 1. καὶ τὸ 2. μακρό.

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ

"Ἐνας ἴαμβικὸς τρίμετρος στίχος ἀποτελεῖται κανονικὰ ἀπὸ δώδεκα συλλαβές. Στὴν πραγματικότητα δμως οἱ ἴαμβικοὶ τρίμετροι στίχοι παρουσιάζουν ἀπὸ τὴν ἀποψῆ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συλλαβῶν μεγάλη ποικιλία. Αὐτὸ δφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι ὅλες οἱ μακρὲς συλλαβὲς (έκτὸς φυσικὰ ἀπὸ τὴν τελευταία) μποροῦν νὰ ἀναλύσεις ἡταν ἀκόμη σπάνιες στοὺς παλαιοὺς ἴαμβογράφους· σπάνιες ἡταν καὶ στοὺς παλαιότερους τραγικοὺς ποιητές, εἶναι δμως ἥδη πολὺ συχνὲς στὸν Εύριπίδη:

ἀνάλυση τοῦ 1. μακροῦ:

Εὔρ. Βάκχ. 829

οὐκέτι θεατὴς μαινάδων πρόθυμος εἴλ
— ύ υ υ ́ — ́ υ ́ υ ́ υ ́ 1

(πβλ. καὶ Αἰσχ. Ἀγ. 1584, Σοφ. Φιλ. 309)

ἀνάλυση τοῦ 2. μακροῦ:

Εὔρ. Ιππόλ. 78

Αἰδὼς δὲ ποταμίασι κηπεύει δρόσοις
— ́ υ ύ υ υ ́ υ ́ — ́ υ ́

(πβλ. καὶ Αἰσχ. Ἀγ. 1584, Σοφ. Φιλ. 1232)

1. Ἀπὸ τῆς δύο βραχεῖς συλλαβὲς ποὺ παίρνουν τὴ θέση τῆς μακρᾶς συλλαβῆς
α) τονίζεται κατὰ τὴν ἀπαγγελία τῆς μετρικῆς ἐνότητας ἡ πρώτη, ἀν τὴ μακρὰ συλλαβὴ
ἡταν φορέας μετρικοῦ τόνου: $x \acute{\text{u}} \acute{\text{u}} = x \acute{\text{u}} \text{ u } \acute{\text{u}}$
- β) δὲν τονίζεται καμία, ἀν τὴ μακρὰ συλλαβὴ δὲν ἡταν φορέας μετρικοῦ τόνου: $\text{— } \acute{\text{u}} \acute{\text{u}} = \text{u } \acute{\text{u}} \text{ u } \acute{\text{u}}$. (Ο κανόνας ισχύει γενικὰ στὴν ἀρχαία ελληνικὴ μετρική, δχι μόνο στὸ
ἴαμβικὸ τρίμετρο.)

ἀνάλυση τοῦ 3. μακροῦ:

Εὐρ. Ἰππόλ. 43

καὶ τὸν μὲν ἡμῖν πολέμιον νεανίαν
— ˘ ˘ — ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘

(πβλ. καὶ Αἰσχ. Ἀγ. 15, Σοφ. Φιλ. 1232)

ἀνάλυση τοῦ 4. μακροῦ:

Εὐρ. Βάκχ. 932

ἀλλ’ αὐτὸν ἡμεῖς οἴς σε θεραπεύειν μέλει
— ˘ ˘ — ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘

(πβλ. καὶ Αἰσχ. Ἀγ. 19, Σοφ. Φιλ. 7)

ἀνάλυση τοῦ 5. μακροῦ:

Εὐρ. Βάκχ. 1051

ἢν δ’ ἄγκος ἀμφίκρημνον ὕδασι διάβροχον
— ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘

(πβλ. καὶ Αἰσχ. Εὑμ. 480 [πβλ. καὶ Ἀγ. 485], Σοφ. Φιλ. 1302, Ἀντ. 459).

Τέτοιου εἵδους ἀναλύσεις ἔχουμε συνήθως σὲ στίχους στοὺς δποίους δ ποιητὴς εἶναι ἀναγκασμένος νὰ χρησιμοποιήσῃ κύρια δόνματα ποὺ ἔχουν περισσότερες ἀπὸ μία βραχεῖες συλλαβές στὴ σειρά:

Εὐρ. Ἰππόλ. 11

Ἰππόλυτος, ἀγνοῦ Πιτθέως παιδεύματα
— ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘

Ιφ. Αὖλ. 91

Ἄρτεμιδι θῆσαι τῇ τόδ’ οἰκούσῃ πέδον
— ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘

Ἐλ. 99.

μνηστήρο ποθ’ Ἐλένης ἥλθεν, ὡς ἀκούομεν
— ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘

1004

ἔχουσα σώζειν, Μενέλεως, πειράσομαι
˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘

Αἰσχ. Πέρσ. 447

νῆσός τις ἐστὶ πρόσθε Σαλαμῖνος τόπων
— ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘

Σοφ. Ἀντ. 198

τὸν δ’ αὐξέναιμογ τοῦδε, Πολυνείκη λέγω
— ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘

Eüp. 'El. 123

ηδη δ' ἐν οἴκοις σὺν δάμαρτι Μεγέλεως

‘Ο ίδιος λόγος ἀναγκάζει καμιὰ φορὰ τὸν ποιητὴν νὰ ἀντικαταστήσῃ μὲ δύο βραχεῖς συλλαβὲς τὸ πρῶτο ἢ τὸ δεύτερο βραχὺ τοῦ στίχου (τὸ φαινόμενο λέγεται μερισμός):

Eüp. 'Eλ. 88

Τελαμών, Σαλαμίς δὲ πατρὶς η Θρέψασά με

'Iφ. T. 19

ποὶν ἀν κόρην σὴν Ἰφιγένειαν Ἀρτεμίσ

"Ηδη ό στ. 88 ἀπό τὴν Ἐλένη τοῦ Εύριπίδη, ποὺ ἀναφέραμε πιὸ πάνω, μῆς διδάσκει δτὶ ἀνάλυση μποροῦμε νὰ ἔχουμε καὶ στὶς ἄλογες συλλαβές. Στὴν περίπτωση αὐτὴ πρέπει φυσικὰ νὰ φαντασθοῦμε δτὶ ὁ ποιητής, λογαριάζοντας δτὶ εἶχε θεωρητικὰ τὸ δικαίωμα νὰ καλύψῃ κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς θέσεις αὐτὲς μὲ μιὰ μακρὰ συλλαβή, ἔδινε στὸν ἑαυτό του τὴν ἄδεια νὰ προχωρήσῃ ὑστερα καὶ στὴν ἀνάλυση αὐτῶν τῶν «μακρῶν» συλλαβῶν.² Ὁπωσδήποτε, στὴν 2. καὶ 3. ἄλογη συλλαβὴ ἡ ἀνάλυση αὐτὴ ἐπιτρεπόταν μόνο ἐν στὶς θέσεις αὐτὲς ὑπῆρχαν κύρια ὄνόματα:

Εὑρ. Μηδ. 710

γονάτων τε τῶν σῶν ἵκεσία τε γίγνομαι

Eλ. 116

Μενέλαος αὐτὴν ἦγ' ἐπισπάσας κόμης

'Op. 459

ἀπωλόμητη, Μενέλαε· Τυρδάρεως ὅδε

1. Η παρουσία κυρίου ὄντος ἀναγκά�ιη καμιὰ φορὰ τὸν πόιητὴν νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰ πρῶτο λαμβικὸ μέτρο μὲν ἔναν χορόλαμβο: $\cup - \cup - \rangle - \cup \cup -$ (βλ. σ. 84):

Alex. *Entra* 547

• Παρθενοπαιος Ἀρκάς· δ δὲ τοιόσδε ἀνήρ

⁹Αλλὰ καὶ χωρὶς τέτοια ἀνάγκη:

Ἄτον. Χονφ. 1049

φαιοχίτωνες καὶ πειλεκτανημέναι

2. Μερικοί θεωροῦν· δτι καὶ στὴν περίπτωση αὐτῇ ἔχουμε τὸ φαινόμενο τοῦ μερισμοῦ,
μὰ τὸ δποῖο μιλήσαμε πιὸ πάνω.

Σοφ. Ἀντ. 1045

πίπτονσι δ', ὃ γεραιὲ Τειρεσία, βροτῶν
— ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ —

Οἰδ. Κ. 1

τέκνοι τυφλοῦ γέροντος Ἀντιγόνη, τίνας
— ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ —

Γενική παρατήρηση: Στατιστικές έρευνες έδειξαν ότι οι περισσότερες άναλύσεις στὸ ίαμβικὸ τρίμετρο τῆς τραγωδίας γίνονται: 1) άμέσως μετά τὴν τομή, 2) στὴν ἀρχὴν τοῦ στίχου.

Οἱ ίαμβικοὶ τρίμετροι στίχοι τῆς κωμῳδίας εἶναι πολὺ πιὸ ἐλεύθερα κατασκευασμένοι σὲ σύγχριση μὲ τοὺς ίαμβικοὺς τρίμετρους στίχους τῶν ίαμβογράφων καὶ τῆς τραγῳδίας. "Ετσι:

α) οἱ ἀναλύσεις εἶναι τώρα πολὺ συχνές·

β) πολὺ συχνές εἶναι καὶ οἱ παραβάσεις τοῦ ζεύγματος τοῦ Porson.

γ) συχνὰ λείπουν οἱ τομές· τὶς περισσότερες φορὲς αὐτὸ διφείλεται στὴν ἐπιθυμίᾳ τοῦ ποιητῆ νὰ δημιουργήσῃ κωμικὸ ἀποτέλεσμα πλάθοντας λέξεις ἔξαιρετικὰ πολυσύλλογες: οἱ λέξεις αὐτὲς μποροῦν καμιὰ φορὰ νὰ καλύπτουν καὶ ὄλοκληρο τὸ στίχο, ὥσπερ π.χ. στὸν Ἀριστοφάνη

Λυσ. 457-458

ὦ σπερμαγοραιολεκιθολαχανοπώλιδες,

ὦ σκορδοδοπανδοκεντριαρτοπώλιδες

δ) τέλος, στὴν κωμῳδία μπορεῖ νὰ συναντήσουμε καὶ «διασπασμένους ἀναπαίστους». "Ετσι δνομάζονται οἱ «ἀνάπαιστοι» (˘ ˘ —) πού, γεννημένοι στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ στίχου ἀπὸ ἀναλύσεις, διασπῶνται μὲ τέτοιο τρόπο ἀπὸ τὸν ποιητὴ ὥστε οἱ δύο βραχεῖες συλλαβές τους (ἢ ἡ μία ἀπὸ αὐτές) καὶ ἡ μακρὰ συλλαβὴ νὰ ἀνήκουν σὲ διαφορετικὲς λέξεις, πράγμα πού κανονικὰ (στὴν τραγῳδία π.χ.) ἀποφεύγεται. Π.χ.:

Ἀριστοφ. Ὁρν.

1022 ἐπίσκοπος ἥκω δεῦρο τῷ κνάμῳ λαχῶν

˘ ˘ ˘ | — — — ˘ ˘ ˘ — ˘ —

1226 εἰ τῶν μὲν ἄλλων ἄρχομεν, ὑμεῖς δ' οἱ θεοὶ

— — ˘ — — ˘ ˘ | — — ˘ —

1. Τὰ παραδείγματα ποὺ προηγήθηκαν (σ. 51 ἐξ.) κάνουν φανερὸ ότι δὲν εἶναι σπάνιοι οἱ ίαμβικοὶ τρίμετροι στίχοι ποὺ παρουσιάζουν δύο ἀναλύσεις. Περισσότερες ἀπὸ δύο ἀναλύσεις στὸ στίχο: στὸν Αἰσχύλο δὲν έχουμε ποτέ· στὸν Σοφοκλῆ έχουμε δύο μόνο παραδείγματα (Οἰδ. Τ. 967, Φιλ. 932) μὲ τρεῖς ἀναλύσεις· τὸ ἀπόσπ. 641, 3 Ν.² τοῦ Εὑριπίδη δείχνει πῶς δ νεώτερος — καὶ νεωτεριστικότερος — ἀπὸ τοὺς τρεῖς τραγικοὺς ποιητὲς ἔφτασε νὰ έχῃ καὶ τέσσερεις ἀναλύσεις στὸ στίχο.

Αριστοφ. Βάτρ. 652

Δηθρωπος ἵερός. δεῦρο πάλιν βαδιστέον
— — Ο Ο Ο — — Ο | Ο — Ο — Ο —

ΧΩΛΙΑΜΒΟΙ Η ΣΚΑΖΟΝΤΕΣ ΙΑΜΒΟΙ

"Ετσι ὄνομάζονται οἱ ιαμβικοὶ τρίμετροι στίχοι ποὺ ἔχουν μακρὰ συλλα-
βὴ στὴ θέση τοῦ 3. βραχέος:

X — Ο — X — Ο — X — — —

Π.γ.: Ἰππῶναξ 3,5 D.

πρὸς ἥλιον δύνοιτα γαστέρα τρέψας

"Ηδη ἡ ἀρχαία παράδοση θεωροῦσε «πρῶτον εὔρετή» τῶν χωλιάμβων τὸν Ἐφέσιο ποιητὴν Ἰππώνακτα (μέσα τοῦ 6. αἰ. π.Χ.)·¹ ἀργότερα χωλιάμβους ἔγραψαν ὁ Καλλίμαχος, ὁ Ἡρώ(ν)δας (3. αἰ. π.Χ.), ὁ Βάβριος (τέλος τοῦ 2. αἰ. μ.Χ.).

Οἱ χωλιάμβοι τοῦ Βαβρίου παρουσιάζουν μιὰν ἰδιοτυπία, ποὺ ἀξίζει ἵσως νὰ μνημονευθῇ μὲ κάποιαν ἐμφαση: ἔχουν πάντοτε τονισμένη τὴν προτελευ-
ταία συλλαβὴν τους.

78 Cr. Κόραξ νοσήσας εἶπε μητρὶ κλαιούσῃ·

«μὴ κλαῖε, μῆτερ, ἀλλὰ τοῖς θεοῖς εῦχου
τόσου με δειγῆς καὶ πόνων ἀνασφῆλαι».·
«καὶ τίς σε, τέκνον» φησὶ «τῶν θεῶν σώσει,
τίρος γὰρ ὑπὸ σοῦ βωμὸς οὐκ ἐσυλήθη;»

Τὸ 3. ἄλογο τῶν χωλιάμβων καλύπτεται κατὰ κανόνα ἀπὸ βραχεῖα συλ-
λαβή: οἱ ἔξαιρέσεις εἰναι στὸν Ἰππώνακτα καὶ στὸν Βάβριο σπάνιες, ἐνῷ ἀπὸ
τὸν Καλλίμαχο δὲν ἔχουμε οὔτε ἕνα παράδειγμα χωλιάμβου μὲ μακρὰ συλλα-
βὴ σ' αὐτὴ τὴ θέση.

Τὸ ζεῦγμα τῶν Wilamowitz - Knox (βλ. σ. 50) ἴσχυει καὶ γιὰ τοὺς χω-
λιάμβους.

Τὸν χωλιάμβο μὲ μακρὸ τὸ 3. ἄλογο, αὐτὸ θὰ πῆ: τὸν ιαμβικὸ τρίμετρο
στίχῳ ποὺ ἔλληγε σὲ πέντε μακρὲς συλλαβές (!), οἱ ἀρχαῖοι τὸν χαρακτήριζαν
ἰσχιορρωγικὸν (=«μὲ σπασμένα τὰ ἴσχία», ὑπερβολικὰ χωλόν), καὶ θεωροῦ-
σαν «πρῶτον εὔρετή» του τὸν ποιητὴν Ἀνάνιο (6. αἰ. π.Χ.):

ἀπόσπ. 1 D. χρησὸν λέγει Πίθερμος ὡς οὐδὲν τᾶλλα

— — Ο — — — Ο — — — —

1. Πβλ. Καλλιμ. "Ιαμβ. 1, 1 (=ἀπόσπ. 191,1 Ρι.):

ἀκούσαθ' Ἰππώνακτος· οὐ γὰρ ἀλλ' ἦκω

(στὸ ποίημα ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸ στίχο αὐτὸ δι παλαιὸς ποιητὴς Ἰππώναξ παρουσιάζεται νὰ
ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τὸν "Αδη: ὁ Καλλίμαχος τὸν φαντάζεται νὰ μιλᾷ χρησιμοποιώντας τοὺς ἀγα-
πημένους του χωλιάμβους).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΟ ΤΡΟΧΑΪΚΟ ΤΕΤΡΑΜΕΤΡΟ

Στὴν *Ποιητική* του ὁ Ἀριστοτέλης μιλᾶ γιὰ τὶς «μεταβολὲς» ποὺ χρειάστηκε νὰ γίνουν στὴν τραγωδία ὥσπου αὐτὴ νὰ βρῆ τελικὰ τὴν «αὔτης φύσιν». Μιὰ ἀπὸ τὶς μεταβολὲς αὐτὲς ἦταν ἐκείνη ποὺ ἔδωσε στὴν τραγωδία τὸν σοβαρὸ τῆς χαρακτήρα (1449 a 20 «διὰ τὸ ἐκ σατυρικοῦ μεταβαλεῖν ὅψε ἀπεσεμνύνθη»). Μὲ τὴν τελευταίαν αὐτὴν ὁ Ἀριστοτέλης σχετίζει μιὰν ἄλλη σημαντικὴ μεταβολὴ· ἡ μεταβολὴ αὐτὴ ἀναφέρεται στὸ μέτρο: 1449 a 21-24 «τό τε μέτρον ἐκ τετραμέτρου ίαμβεῖον ἐγένετο. τὸ μὲν γάρ πρῶτον τετραμέτρῳ ἔχρωντο διὰ τὸ σατυρικὴν καὶ δρυγηστικωτέραν εἶναι τὴν ποίησιν, λέξεως δὲ γενομένης αὐτὴ ἡ φύσις τὸ οἰκεῖον μέτρον εὗρε». Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐννοεῖ τὸ τροχαῖκον ἢ τὸ τετράμετρο· ὁ ἵδιος τὸ διευκρινίζει ἄλλωστε στὴν παράλληλη παρατήρησή του στὴ *Ρητορική*: 1408 b 36 «ὅ δὲ τροχαῖος κορδακικώτερος· δηλοῦ δὲ τὰ τετράμετρα· ἔστι γάρ τροχερὸς (= ἐλαχφρὸς καὶ γρήγορος, σβέλτος) ρυθμὸς τὰ τετράμετρα».¹ Παλαιότερα εἶχαν γράψει ποιήματά τους σὲ καταληκτικούς τετράμετρους στίχους ὁ Ἀρχίλοχος καὶ ὁ Σόλων.

Ο καταληκτικὸς τροχαῖκὸς τετράμετρος στίχος ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερα τροχαῖκὰ μέτρα (— υ — x),² ποὺ τὸ τελευταῖο ὅμως εἶναι συντομευ-

1. Ὁ Ἀριστοφάνης ὑποδηλώνει τὸν ίδιαίτερο αὐτὸν χαρακτήρα τοῦ τροχαῖκοῦ ρυθμοῦ στοὺς ἀκόλουθους τροχαῖκοὺς τετράμετρους στίχους του:

Ἀχαρν. 204 τῇδε πᾶς ἐπον δίωκε καὶ τὸν ἄνδρα πινθάνον
τῶν δδοιπόρων ἀπάντων· τῇ πόλει γάρ ἄξιον
ξυλλαβεῖν τὸν ἄνδρα τοῦτον. ἀλλά μοι μηνύσατε,
εἴ τις οἴδ’ ὅποι τέτραπται γῆς ὁ τὰς σπόνδας φέρων.

Ἐνδιαφέρον εἶναι καὶ τὸ ἀρχαῖο σχδλιο ποὺ μᾶς ἔχει σωθῆ γι’ αὐτοὺς τοὺς στίχους: «γέγραπται δὲ τὸ μέτρον τροχαῖκόν, πρόσφορον τῇ τῶν διωκόντων γερόντων σπουδῆ. ταῦτα δὲ ποιεῖν εἰώθασιν οἱ τῶν δραμάτων ποιηταὶ κωμικοὶ καὶ τραγικοί, ἐπειδὰν δρομαίως εἰσάγωσι τοὺς χορούς, ἵνα δὲ λόγος συντρέχῃ τῷ δράματι».

2. Ἐνας τροχαῖκὸς ποὺς ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ μακρὰ καὶ μιὰ βραχεῖα συλλα-

μένο κατά τὴν τελευταία του συλλαβή:

— U — X — U — X — U — X — U —

Σαφής είναι στὸ στίχο αὐτὸ ἡ τάση νὰ ὑπάρχῃ τέλος λέξης ὕστερα ἀπὸ τὸ 2. τροχαῖκὸ μέτρο (διαίρεση).

Οἱ ἀναλύσεις είναι, φυσικά, καὶ ἐδῶ δυνατές, δπως καὶ στὸ ιαμβικὸ τριμετρό, είναι δμως καὶ ἐδῶ σαφής ἡ τάση οἱ ἀναλύσεις νὰ δυσσωρεύωνται στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου ἢ ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴ διαίρεση:

Αἰσχ. Ηέρσ.

218 τὰ δ' ἀγάθ' ἐκτελῇ γειέσθαι σοί τε καὶ τέκνοις σέθεν
    Ú U U — U — U — || — U — — U —

223 τᾶμπαλιν δὲ τῶνδε γαίᾳ κάτοχα μανροῦσθαι σκότῳ
    — U — U — U — — || Ú U U — — U —

239 πότερα γὰρ τοξούλκος αἰχμὴ διὰ χεροῦν αὐτοῖς πρέπει;
    Ú U U — — U — — || Ú U U — — U —

ΖΕΥΓΜΑΤΑ

1) Τὸ ζεῦγμα τοῦ Porson ίσχύει καὶ γιὰ τὸν καταληκτικὸ τροχαῖκὸ τετράμετρο στίχο: ἀν τὸ 3. ἄλογο είναι μακρό, δὲν ἐπιτρέπεται ἡ μακρὰ αὐτὴ συλλαβὴ νὰ είναι ἡ τελευταία μιᾶς πολυσύλλαβης λέξης. Ο Louis Havet (1886) ἔκαμε γιὰ τὸ στίχο αὐτὸ τὴν πρόσθετη παρατήρηση ὅτι τὸ ἕδιο ίσχύει καὶ γιὰ τὸ 1. ἄλογο.

2) Οἱ παλαιότεροι ποιηταὶ ποὺ ἔγραψαν ποιήματά τους στὸ στίχο αὐτὸ ἀπέφευγαν νὰ ἔχουν μέσα στὸν ἕδιο στίχο τέλος λέξης ὕστερα ἀπὸ τὸ 3. βραχὺ καὶ τὸ 3. ἄλογο ἢ ὕστερα ἀπὸ τὸ 6. καὶ τὸ 7. μακρὸ (ζεῦγμα τῶν Williamowitz - Konx πβλ. σ. 50).

Η διαπίστωση ποὺ κάναμε στὴν περίπτωση τοῦ ιαμβικοῦ τριμέτρου, ίσχύει καὶ τὸ καταληκτικὸ τροχαῖκὸ τετράμετρο: οἱ κωμικοὶ ποιηταὶ κατασκευάζουν τοὺς στίχους τους μὲ μεγαλύτερη ἐλευθερία. Πράγματι: οἱ ἀναλύσεις είναι σ' αὐτοὺς περισσότερες, οἱ παραβάσεις τῶν ζευγμάτων συχνότερες, ἡ ἀπουσία τῆς διαιρέσεως δχι σπάνια (στὶς περιπτώσεις αὐτὲς οἱ κωμικοὶ ποιηταὶ φροντίζουν καμιὰ φορὰ νὰ ὑπάρχῃ τέλος λέξης ὕστερα ἀπὸ τὸ 4. ἢ τὸ 5. μακρό).

βὴ (—U). Τὸ τροχαῖκὸ μέτρο είναι μιὰ τροχαῖκὴ διποδία (πβλ. δμως σ. 24 σημ. 1), στὴν πραγματικότητα δμως τὸ τελευταῖο στοιχεῖο ἐνδὲ τροχαῖκοῦ μέτρου είναι διογο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΑΛΛΟΙ ΑΠΑΓΓΕΛΛΟΜΕΝΟΙ ΣΤΙΧΟΙ

"Αλλοι ἀπαγγελλόμενοι στίχοι, ποὺ τοὺς συναντοῦμε ὅμως λιγότερο συχνά,
εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

ΙΑΜΒΙΚΟ ΤΕΤΡΑΜΕΤΡΟ

Κυρίως: Σοφ. *'Ιχνευταὶ* 291-320.

Σχῆμα: $\times \acute{-} \cup \acute{-} \times \acute{-} \cup \acute{-} \times \acute{-} \cup \acute{-}$

Τομές: κανονικὰ ὕστερα ἀπὸ τὸ 2. ἢ τὸ 3. ἄλογο· πολὺ σπάνια ὕστερα
ἀπὸ τὸ 2. βραχύ· σπάνια καὶ ἡ διαιρεση στὸ τέλος τοῦ 2. μέτρου (μέση τομή).

Παραδείγματα:

Σοφ. *'Ιχν.*

291 μὴ νῦν ἀπίστει· | πιστὰ γάρ σε | προσγελᾶ θεᾶς ἔπη
— — $\cup$ — | — $\cup$ — $\cup$ | — $\cup$ — $\cup$ —

293 πιθοῦ· θανὼν γὰρ | ἔσχε φωνήν, | ζῶν δ' ἄναυδες ήν ὁ θῆρ
 $\cup$ — $\cup$ — $\cup$ | — $\cup$ — — | — $\cup$ — $\cup$ — $\cup$ —

304 ποῖον δὲ τοῦνομ' ἐννέπεις; || πόρσυνον, εἴ τι πλέον ἔχεις
— — $\cup$ — $\cup$ — $\cup$ — || — — $\cup$ — $\cup$. $\bar{\cup}$ $\cup$ $\cup$ —

299 οὐδ' αὖ τοιοῦτόν ἐστιν, | ἀλλ' ἄλλον τιν' ἐξευροῦ τρόπον
— — $\cup$ — $\cup$ — $\cup$ | — — — $\cup$ — — — $\cup$ —¹

ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΟ ΙΑΜΒΙΚΟ ΤΕΤΡΑΜΕΤΡΟ

Κυρίως: ἀττικὴ κωμωδία (π.χ. Αριστοφ. *Βάτρ.* 905-970).

Σχῆμα: $\times \acute{-} \cup \acute{-} \times \acute{-} \cup \acute{-} \times \acute{-} \cup \acute{-} \times \acute{-} \cup \acute{-}$

1. Φαίνεται δτὶ δ στίχος πρωτοχρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὴν ἀδόμενη ποίηση (*Άλκαῖος* 178 P. = 65 D., *Άλκμαν* 15 P. = 11 D.):

*Αλκ. 178 P. δέξαι με κωμάσδοντα, δέξαι, λίσσομαι σε, λίσσομαι

Διαίρεση: στὸ τέλος τοῦ 2. μέτρου, ἢ τομή: ὕστερα ἀπὸ τὸ 2. βραχὺ ἢ τὸ 3. ἄλογο.

Παραδείγματα:

Ίππωναξ 79 D.

εἴ̚ μοι γένοιτο παρθένος || καλή̚ τε καὶ̚ τέρεινα
— — U — U — U — || U — U — U —

Αριστοφ. Βάτρ.

905 ἀλλ' ὡς τάχιστα χρὴ̚ λέγειν̚ || οὕτω δ'̚ δπως̚ ἐρεῖτον

— — U — U — U — || — — U — U —

923 κᾶπειτ̚ ἐπειδὴ̚ ταῦτα | ληρήσειε καὶ̚ τὸ δρᾶμα

— — U — — — U | — — — U — U —

916 ἐγὼ δ' ἔχαιρον τῇ̚ σιωπῇ̚, | καί̚ με τοῦτ̚ ἔτερον

U — U — — — U — — | — U — U —

ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΟ ΤΡΟΧΑΪΚΟ ΤΡΙΜΕΤΡΟ

‘Ο “Ιαμβός 12 τοῦ Καλλιμάχου (ἀπόσπ. 202 Pf.)· πβλ. καὶ̚ Αρχιλόχου ἀπόσπ. 29 D.

Σχῆμα: ˘ U ˘ X ˘ U ˘ X ˘ U ˘

Τομές: ὕστερα ἀπὸ τὸ 2. βραχὺ ἢ τὸ 3. μακρό.

Παραδείγματα:

Καλλιμ. Ιαμβ. 12

48 δσσα τοι Πυθῶνος | ἀρχαίης̚ ἔσω

— U — — — U | — — — U —

22 ἐβδόμην “Ηρη | θυγατρὸς̚ ἡμέρην

— U — — — | U — U — U —

ΣΚΑΖΩΝ ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΟΣ ΤΡΟΧΑΪΚΟΣ ΤΕΤΡΑΜΕΤΡΟΣ

‘Ανάνιος ἀπόσπ. 5 D. (ὅπου δμως οἱ στίχοι 3-5 εἶναι κανονικοὶ καταληκτικοὶ τροχαϊκοὶ τετράμετροι), Ίππωναξ ἀπόσπ. 70-76 D.

Σχῆμα: ˘ U ˘ X ˘ U ˘ X ˘ U ˘ X ˘ ˘ ˘

Διαίρεση: στὸ τέλος τοῦ 2. μέτρου.

Ίππωναξ 73 D.

καὶ̚ δικάζεσθαι Βίαντος || τοῦ Πριηνέος κρέσσον

— U — — — U — — || — U — U — —

ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΟ ΤΡΟΧΑΙΚΟ ΠΕΝΤΑΜΕΤΡΟ

’Απόσπ. 399 Ρf. τοῦ Καλλιψάχου.

Σχῆμα: ́— ́— × ́— ́— × ́— ́— × ́— ́— × ́— ́—

Καλλίμ. ἀπόσπ. 399 Ρf.

ἔρχεται πολὺς μὲν Αἰγαῖον διατμήξας ἀπ' οἰνηρῆς Χίου
— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́—
ἀμφορεύς, πολὺς δὲ Λεσβίης ἄντος νέκταρος οἰνάνθης ἄγων
— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́—

ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΟ ΑΝΑΠΑΙΣΤΙΚΟ ΤΕΤΡΑΜΕΤΡΟ

Κυρίως στὰ διαλογικὰ μέρη τῆς κωμωδίας (ἥδη στὸν ’Επίχαρμο) (π.χ.
’Αριστοφ. Σφ. 546-620)

Σχῆμα: — ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́—
(ἀκατάληκτο ἀναπαιστικὸ δίμετρο + καταληκτικὸ ἀναπαιστικὸ δίμετρο)¹

Διαιρεση: στὸ τέλος τοῦ 2. μέτρου, ἡ τομή: μιὰ βραχεῖα συλλαβὴ πιὸ πέρα ἀπὸ τὴ θέση τῆς διαιρέσεως.

Παραδείγματα:

Κρατίνου ἀπόσπ. 220 Κ.

χαίρετε δαιμονες, οἱ Λεβάδειαν || Βοιώτιον οὖθαρ ἀρούρης
— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́—

’Αριστοφ. Σφ.

554 ἵκετενουσίν θ' ὑποκύπτοντες || τὴν φωνὴν οἰκτροχοοῦντες
— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́—

568 κἄν μὴ τούτοις ἀναπειθώμεσθα, | τὰ παιδάρι' εὐθὺς ἀνέλκει
— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́—

”Αν οἱ δύο τελευταῖες βραχεῖες συλλαβές ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ μία μακρά, ἂν δηλαδὴ δικαταληκτικὸς ἀναπαιστικὸς τετράμετρος στίχος τελειώνη μὲ δύο σπονδείους, τότε ἔχουμε τὸ λεγόμενο Λακωνικό :

Τυρτ. 16 Β. (Carmina popularia ἀπόσπ. 19 Δ.)

ἄγετ', ω Σπάρτας ἐνοπλοι κοῦροι, ποτὶ τὰν "Αρεως κίνασιν
— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́— ́—

---

1. Βλ. σ. 63 εξ.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΑΔΟΜΕΝΟΙ ἢ ΛΥΡΙΚΟΙ ΣΤΙΧΟΙ

1. ΣΤΙΧΟΙ «ΚΑΤΑ ΜΕΤΡΟΝ»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΑΝΑΠΑΙΣΤΙΚΟ ΔΙΜΕΤΡΟ

Στὸν ἀνάπαιστο (υ υ ́) εἶναι δυνατὴ ὅχι μόνο ἡ ἀντικατάσταση τῶν δύο βραχειῶν συλλαβῶν ἀπὸ μία μακρὰ (— ́), ἀλλὰ καὶ ἡ ἀντικατάσταση τῆς μακρᾶς συλλαβῆς ἀπὸ δύο βραχεῖς (υ υ ύ υ: προκελευσματικός¹). μὲ τὸ συνδυασμὸν μάλιστα τῶν δύο αὐτῶν δυνατοτήτων μπορεῖ ἀπὸ ἕναν ἀνάπαιστο νὰ προέλθῃ καὶ δάκτυλος: — ύ υ. Μολονότι λοιπὸν ἔνα ἀναπαιστικὸ μέτρο ἀποτελεῖται στὴ βασικὴ του μορφὴ ἀπὸ δύο μακρὲς συλλαβὲς ποὺ ἡ κάθε μία ἔχει μπροστά της ἀπὸ δύο βραχεῖς συλλαβὲς (υ υ ́ υ υ ́), στὴν πράξη τὸ ἀναπαιστικὸ μέτρο παρουσιάζεται μὲ ποικιλία μορφῶν, δπως προκύπτει ἀπὸ τὸ σχῆμα: — ύ υ — ύ υ — υ υ —.

Η κυριότερη μορφὴ μὲ τὴν δποία ἀπαντοῦμε τοὺς ἀναπαιστους στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ποίηση εἶναι τὸ ἀναπαιστικὸ δίμετρο:

— ύ υ — ύ υ — ύ υ —
υ υ — υ υ — υ υ —

Ο ἀναπαιστικὸς δίμετρος στίχος, ἴδιαίτερα συχνὸς στὴν τραγῳδία καὶ στὴν κωμῳδία, χρησιμοποιήθηκε κυρίως (λόγω τοῦ ρυθμοῦ του, φυσικὰ) στὶς σκηνὲς εἰσόδου (π.άροδος) καὶ ἔξοδου τοῦ Χοροῦ (π.χ. Αἰσχ. 'Ικέτ. 1 ἔξ., Πέρσ. 1 ἔξ., 'Αγ. 40 ἔξ.) ἡ καὶ [μεμονωμένων προσώπων (π.χ. Εύρ. 'Ιππολ. 176 ἔξ.) (ἐμβατηριακὸ ἀναπαιστικὸ δίμετρο).

Ο στίχος αὐτὸς ἔχει κανονικὰ διαίρεση στὸ τέλος τοῦ πρώτου μέτρου. Τὰ παραδείγματα ἀναπαιστικῶν δίμετρων στίχων ποὺ δὲν ἔχουν τέλος λέξης στὸ τέλος τοῦ πρώτου μέτρου εἶναι σχετικὰ σπάνια· στὰ περισσό-

1. Τὸν προκελευσματικὸ τὸν ἀπαντοῦμε στοὺς λυρικοὺς ἀναπαιστους (βλ. σ. 68).

τερα ἀπὸ τὰ παραδείγματα αὐτὸς ὁ στίχος ἔχει τὸ μὴ ὕστερα ἀπὸ τὴν πρώτη βραχεῖα συλλαβὴ τοῦ δεύτερου μέτρου:

Αἰσχ. Ἀγ. 50-52

οἴτ' ἐκπατίοις || ἄλγεσι παιδῶν
— ˘ ˘ ˘ — || — ˘ ˘ —
ὑπατοι λεχέων || στροφοδινοῦνται
˘ ˘ ˘ ˘ — || ˘ ˘ — —
πτερύγων ἐρετμοῖσιν | ἐρεσσόμενοι
˘ ˘ ˘ ˘ — | ˘ ˘ ˘ —

Ο Α. Wifstrand ἔκαμε στὰ 1934 τὴν ἀκόλουθη παρατήρηση γιὰ τοὺς ἐμβατηριακοὺς ἀναπαιστικοὺς διμέτρους τῆς τραγωδίας καὶ τοὺς ἀναπαιστικοὺς διμέτρους τῆς μέσης καὶ τῆς νέχες κωμωδίας: "Ἄν τὸ πρῶτο ή τὸ δεύτερο μέτρο τοῦ στίχου τελειώνῃ σὲ σπονδειακὸ ρυθμό, δὲν ἐπιτρέπεται η πρώτη μακρὰ συλλαβὴ τοῦ σπονδείου νὰ είναι η τελικὴ συλλαβὴ μᾶς πολυσύλλαβης λέξης· αὐτὸ θὰ πῆ: ὁ ποιητὴς ἀποφεύγει στὴν περίπτωση αὐτὴ νὰ ἔχῃ μονοσύλλαβη λέξη στὸ τέλος τοῦ μέτρου:

˘ ˘ ˘ — — || ˘ ˘ ˘ — —

Παραδείγματα:

Σοφ. Ἀντ. 110

δν ἐφ' ἡμετέρᾳ γᾶ Πολυνείκης¹
˘ ˘ ˘ ˘ — || — ˘ ˘ —

Αἰσχ. Ἀγ. 45

στόλον Ἀργείων χιλιονάύταν
˘ ˘ ˘ — — || — ˘ ˘ —

Οἱ παραβάσεις αὐτοῦ τοῦ κανόνα είναι σπάνιες. Π.χ.:

Αἰσχ. Ἐπτὰ 822

ῶ μεγάλε Ζεῦ καὶ πολιοῦχοι
— ˘ ˘ — | — || — ˘ ˘ —

Εὔρ. Ἐκ. 68

ῶ στεροπὰ. Διός, ὡ σκοτία νὺξ
— ˘ ˘ — ˘ ˘ || — ˘ ˘ — | —

Φυσικά, σύμφωνα μὲ δσα εἴπαμε στὴ σ. 25 γιὰ τὸ περιεχόμενο ποὺ

1. "Οπως σημειώνει ὁ Wifstrand, δ ρυθμὸς δὲν θὰ είχε καταστραφῆ ἀν ὁ ποιητὴς ἔδινε στὸ στίχο του τὴν ἀκόλουθη μορφή: δν ἐφ' ἡμετέρᾳ Πολυνείκης γᾶ· είμαστε ἐπομένως ὑποχρεωμένοι νὰ κάμουμε τὴ διαπίστωση δι τὸ ποιητὴς ἀπέφυγε μᾶς τέτοια τακτοποίηση τῶν λέξεων.

Έχει ό δρος «λέξη» στή μετρική, δεν έχουμε παράβαση του κανόνα αύτου σε παραδείγματα δπως:

Αἰσχ. Προμ.

1043	$\pi\varrho\circ\varsigma \tau\alpha\tilde{\nu}\tau' \dot{\epsilon}\pi' \dot{\epsilon}mu\dot{\iota}\bar{\eta} \dot{\iota}\pi\tau\acute{e}s\theta\omega \mu\dot{\epsilon}\nu$
1068	$\tau\dot{o}\nu\varsigma \pi\rho\dot{o}\delta\dot{o}\tau\alpha\varsigma \gamma\dot{\alpha}\dot{\rho} \mu i\sigma e\pi\acute{\iota} \dot{\epsilon}ma\theta\sigma\acute{\iota}$

Εύρ. Ἰππόλ.

181	$\delta\epsilon\nu\rho\sigma$ γὰρ ἐλθεῖν πᾶν ἐπος̄ ήν σοι — ˘ ˘ — ˘ — ˘ ˘ — ˘
191	ἄλλος δ τι τοῦ ζῆν φίλτερον ἄλλο — ˘ ˘ — ˘ — ˘ ˘ — ˘

Συχνὰ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἀναπαιστικούς δίμετρους στίχους (περίοδος) κλείνει μὲν καταληχτικὸν ἀναπαιστικὸν δίμετρο στίχο: ¹ οὐ οὐ οὐ οὐ οὐ [—] — — . Ὁπως ὁ ἀκατάληχτος ἀναπαιστικὸς δίμετρος, ἔχει καὶ αὐτὸς συνήθως διαίρεση στὸ τέλος τοῦ πρώτου μέτρου (οχι τόσο κανονικὰ ὅσο ἔκεινος) ἢ τομὴ μιὰ βραχεῖα συλλαβῆ πιὸ πέρα.

Εύρ. Ἰππόλ. 186-190

κρεῖσσον δὲ νοσεῖν ή θεραπεύειν

1. Ὁ στίχος αὐτός, γνωστὸς ἀπὸ πολὺ παλαιὰ (πβλ. τὰ παλαιὰ ἐμβατήρια τῶν Σπαρτιατῶν ποὺ ἦταν γραμμένα σ' αὐτὸν τὸ στίχο [βλ. *Carmina popularia* ἀπόσπ. 18 D.]), ἦταν ἀρχικὰ ἀσχετος μὲ τὰ ἀναπαιστικὰ μέτρα καὶ εἶχε τὴν δημοτικὴν παροιμίαν ακόδις (υ υ — υ υ — υ υ — —), ἐπειδὴ στὸ ρυθμὸν αὐτὸν ἦταν διατυπωμένες καὶ πολλὲς ἀρχαῖες ἑλληνικὲς παροιμίες (π.χ. «οἴνος καὶ πειδες ἀληθεῖς», «ἀγαθὴ καὶ μᾶζα μετ' ἀρτον», κλπ.). ὁ πεωσδήποτε, ἡ δημοτικὴ χρησιμοποιήθηκε γιὰ νὰ δηλωθῇ καὶ δ ἀντίστοιχος μετρικὰ καταληκτικὸς ἀναπαιστικὸς δίμετρος στίχος.

‘Ο ἀρχικὸς παροιμιακὸς στίχος ἀνῆκε στὴν ἕδια μετρικὴ οἰκογένεια μὲ τοὺς στίχους ποὺ εἶναι γνωστοὶ μὲ τις ὀνομασίες ἐν ὁ πλοιος ($\frac{\text{υ}}{\text{υυ}}$ — υ υ — υ υ —) καὶ προσοδιαχός ($\frac{\text{υ}}{\text{υυ}}$ — υ υ — υ υ —). Η συγγένεια τῶν στίχων αὐτῶν μὲ τὸ ἡμιεπές ($\frac{\text{—}}{\text{— υ υ — υ υ —}}$) εἶναι φωνερή:

$\frac{U}{U} \frac{U}{U} \frac{U}{U} \frac{U}{U} \frac{U}{U}$	ἡμιεπές (βλ. σ. 43 σημ. 1)
$\frac{U}{U} \frac{U}{U} \frac{U}{U} \frac{U}{U} \frac{U}{U}$	προσοδιακός (π.χ. Σοφ. Ἀντ. 355)
$\frac{U}{U} \frac{U}{U} \frac{U}{U} \frac{U}{U} \frac{U}{U}$	ἐνόπλιος
$\frac{U}{U} \frac{U}{U} \frac{U}{U} \frac{U}{U} \frac{U}{U}$	παροιαιακός

[Μὲ τῇ συγκεκομμένῃ μορφῇ $\frac{\cup}{\cup\cup}$ — ου ου — ο — ο ἐνόπλιος σχετίζεται μὲ τὸν γνωστὸν ἀπὸ τὰ ποιήματα τῶν Αἰολέων ποιητῶν «δικτασύλλαβο» στίχο, βλ. σ. 95. "Αλλη μορφὴ τοῦ ἐνοπλοῦ: $\frac{\cup}{\cup\cup}$ — ου — ου — ο — (π.χ. Εὐρ. Βάκχ. 896)].

τὸ μέν ἔστιν ἀπλοῦν, τῷ δὲ συνάπτει
 Ο Ο — Ο Ο — || — Ο Ο —
 λύπη τε φρενῶν χερσίν τε πόνος.
 — — Ο Ο — || — — Ο Ο —
 πᾶς δ' ὁδηγόδες βίος ἀνθρώπων,
 — Ο Ο — — || Ο Ο — —
 κοῦκ ἔστι πόνων ἀνάπανσις.
 — — Ο Ο — || Ο Ο — —

Εὑρ. Ἰππόλ. 261-266

βιότου δ' ἀτρεκεῖς ἐπιτηδεύσεις
 Ο Ο — Ο Ο — || Ο Ο — —
 φασὶ σφάλλειν πλέον ή τέρπειν
 — — — — || Ο Ο — —
 τῇ θ' ὑγιείᾳ μᾶλλον πολεμεῖν.
 — Ο Ο — — || — — Ο Ο —
 οὕτω τὸ λίαν ἡσσον ἐπαινῶ
 — — Ο Ο — || — Ο Ο —
 τοῦ μηδὲν ἄγαν.
 — — Ο Ο —
 καὶ ξυμφήσονσι σοφοί μοι.
 — — — — Ο | Ο — —

"Οπως δείχνει τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ παραδείγματα ποὺ παραθέσαμε ἀμέσως πιὸ πάνω, ἀνάμεσα σὲ ἀναπαιστικοὺς δίμετρους στίχους ποὺ ἀκολουθοῦν στὴ σειρὰ ὁ ἔνας ὕστερα ἀπὸ τὸν ἄλλο παρεμβάλλεται πότε ἔνα ἢ ν απαἰστικὸ μονόδυμετρο: Ο Ο — Ο Ο —. Συχνὰ τὸ μονόμετρο αὐτὸ βρίσκεται ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὸν καταληκτικὸ ἀναπαιστικὸ δίμετρο στίχο:

Αἰσχ. Πέρσ. 1-20

Τάδε μὲν Περσῶν τῶν οἰχομένων	Ο Ο — — — — — Ο Ο —
'Ελλάδ' ἔς αλαν πιστὰ καλεῖται,	— Ο Ο — — — Ο Ο — —
καὶ τῶν ἀφνεῶν καὶ πολυχρύσων	— — Ο Ο — — Ο Ο — —
ἔδρανων φύλακες, κατὰ πρεσβείαν	Ο Ο — Ο Ο — Ο Ο — — —
οὓς αὐτὸς ἄναξ Ξέρξης βασιλεὺς	— — Ο Ο — — — Ο Ο —
Δαρειογενῆς	— — Ο Ο —
εἴλετο χώρας ἐφορεύειν.	— Ο Ο — — Ο Ο — —
ἀμφὶ δὲ νόστῳ τῷ βασιλείῳ	— Ο Ο — — — Ο Ο — —
καὶ πολυχρύσου στρατιᾶς ἥδη	— Ο Ο — — Ο Ο — — —
κακόματις ἄγαν δροσολοπεῖται	Ο Ο — Ο Ο — — Ο Ο — —
θυμὸς ἔσωθεν.	— Ο Ο — —

πᾶσα γὰρ ἵσχυς Ἀσιατογενῆς
 ὅχωκε, νέον δ' ἄνδρα βαῦζει,
 κοῦτε τις ἄγγελος οὕτε τις ἵππεὺς
 ἀστυν τὸ Περσῶν ἀφικνεῖται·
 οἴτε τὸ Σούσων ἥδ' Ἀγβατάνων
 καὶ τὸ παλαιὸν Κίσσιον ἔρκος
 προλιπόντες ἔβαν, οἱ μὲν ἐφ' Ἰππων,
 οἱ δ' ἐπὶ ναῶν, πεζοί τε βάδην
 πολέμου στῖφος παρέχοντες.
 — Ú U — ' || U U ' U U '
 — ' U U ' || — Ú U — '
 — Ú U — Ú U || — Ú U — '
 — Ú U — ' || U U ' —
 — Ú U — ' || — ' U U '
 — Ú U — ' || — Ú U — '
 U U ' U U ' || — Ú U — '
 — Ú U — ' || — ' U U '
 U U ' — ' || U U ' —

Εύκολα θὰ μποροῦσε νὰ κάμη κανεὶς στοὺς παραπάνω αὐτοὺς στίχους καὶ τὶς ἀκόλουθες διαπιστώσεις:

. α) σὲ κανέναν ἀπὸ τοὺς στίχους αὐτοὺς δὲν παρατηρεῖται χασμαδία στὸ ἐσωτερικό του ἀνάμεσα στὰ δύο μέτρα·

β) οὕτε καὶ μεταξὺ τῶν στίχων (= στὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν ἐνα στίχο στὸν δὲλλο) παρατηρεῖται χασμαδία· ἔξαίρεση ἀποτελοῦν μόνο οἱ στίχοι 15-16 (ἀφικνεῖται / οἴτε), δι στίχος δύμως 15 εἶναι καταληκτικὸς καὶ στὴν πράγματικότητα κλείνει μὲ αὐτὸν ἡ μετρικὴ ἐνότητα (περίοδος) ποὺ ἀρχίσε στὸν στ. 8¹ μὲ τὸν στ. 16 θὰ ἀρχίσῃ μιὰ καινούργια περίοδος·

γ) φύσει βραχεῖες συλλαβὲς στὸ τέλος τοῦ στίχου ποὺ κλείνουν μὲ ἐνα ἀπλὸ σύμφωνο γίνονται θέσει μακρές, ἀν στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπόμενου στίχου ὑπάρχη λέξη ποὺ ἀρχίζει μὲ ἐνα ἡ περισσότερα σύμφωνα· πβλ. στ. 17·

δ) μόνο στὸν στ. 20 ἡ τελευταία συλλαβὴ λογαριάζεται μακρὰ μολονότι εἶναι ἀπὸ τὴ φύση της βραχεῖα καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπόμενου στίχου βρίσκεται λέξη ποὺ ἀρχίζει μὲ φωνῆν (στ. 21 οἰος Ἀμίστρης ἥδ' Ἀρταφρένης). «brevis in longo»² λοιπὸν ἡ τελευταία συλλαβὴ τοῦ στ. 20· Θὰ πρέπη ὡστόσο νὰ προσέξουμε δτι δ στ. 20 εἶναι καταληκτικὸς καὶ χρησιμεύει γιὰ νὰ κλείσῃ ἡ μετρικὴ ἐνότητα (περίοδος) ποὺ ἀρχίσε στὸν στ. 16 (πβλ. σ. 27)³.

Αντίθετα λοιπὸν μὲ τὸν δακτυλικὸ ἔξαμετρο στίχο π.χ., δ ἀναπαιστικὸς

1. Σὲ στίχους δπως οἱ ἀκόλουθοι δύο ἀπὸ τὸν Σοφοκλῆ

Οἰδ. Κ. 170 Οἰδ. θύγατερ, ποὶ τις φροντίδος ἔλθῃ;

171 Ἀντ. ω πάτερ, ἀστοῖς Ἰσα χρὴ μελετᾶν
 ἡ χασμαδία συγχωρεῖται, γιατὶ μὲ τὸ πέρασμά ἀπὸ τὸν ἐνα στίχο στὸν δὲλλο ἔχουμε καὶ δλαγὴ προσώπου.

2. Βλ. σ. 28 καὶ σ. 34 σημ. 1.

3. Σὲ στίχους δπως οἱ ἀκόλουθοι δύο ἀπὸ τὸν Σοφοκλῆ

Ἀντ. 932 Κρ. κλαύμαθ' ὑπάρξει βραδυτῆτος ὑπερ.

933 Χο. οἴμοι, θανάτου τοῦτ' ἔγγυτάτων

ἡ φύσει βραχεῖα συλλαβὴ στὸ τέλος τοῦ πρώτου στίχου λογαριάζεται μακρά, γιατὶ μὲ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν ἐνα στίχο στὸν δὲλλο ἔχουμε καὶ δλαγὴ προσώπου.

δίμετρος στίχους δὲν παρουσιάζει στὸ τέλος του οὔτε χασμωδία οὔτε τὴ δυνατότητα, μιὰ φύσει βραχεῖα συλλαβή νὰ λογαριάζεται μακρά· ὅλα αὐτὰ ὑπάρχουν κανονικὰ μόνο στὸν καταληκτικὸν ἀναπαιστικὸν δίμετρο στίχο ποὺ κλείνει μιὰ ὁλόκληρη σειρὰ ἀπὸ ἀκατάληκτους ἀναπαιστικοὺς δίμετρος στίχους. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ ἀναπαιστικοὶ δίμετροι στίχοι δὲν εἶναι πέρα γιὰ πέρα αὐτοτελεῖς στίχοι, ἀλλὰ ἀνήκουν σὲ μιὰ μεγαλύτερη μετρικὴ ἐνότητα (σύστημα).

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐμβατηριακοὺς ἀναπαιστούς συναντοῦμε στὴ δραματικὴ ποίηση τῶν Ἐλλήνων καὶ τοὺς λεγόμενους λυρικοὺς (= ἀδόμενους) ἀναπαιστούς: ἄλλοτε τοὺς βρίσκουμε νὰ ἀκολουθοῦν ἀμέσως μετὰ ἀπὸ ἐμβατηριακοὺς ἀναπαιστούς ἢ καὶ νὰ ἀναμειγνύωνται μὲ αὐτοὺς (πβλ. π.χ. τοὺς ἀναπαιστούς στὴν ἀρχὴ τῆς Ἰφ. Αὐλ.: τοῦ Εύριπίδη: οἱ πρὸν ἀπὸ τὸν στ. 115 ἀναπαιστοὶ εἶναι ἐμβατηριακοί, τὸ ἕδιο καὶ οἱ μετὰ τὸν στ. 142, ἐνῶ οἱ στίχοι 115-142 εἶναι λυρικοὶ ἀνάπαιστοι), ἄλλοτε νὰ παρεμβάλλωνται σὲ λυρικὴ τραγούδια ἀνάμεσα σὲ ἄλλα μέτρα (ἰδὲς π.χ. τοὺς ἀναπαιστούς στὸν Ἀγαμέμνορα τοῦ Αἰσχύλου στὴν ἀρχὴ τῶν τριῶν ἐφυμνίων 1455 ἔξ., 1489 ἔξ., 1537 ἔξ. ἢ στὸν Οἰδ. Κ. τοῦ Σοφοκλῆ στὸ τέλος τῆς στροφῆς 117-137 [πβλ. καὶ ἀντιστροφὴ 150-169]). Κυρίως δύως τοὺς λυρικοὺς ἀναπαιστούς τοὺς συναντοῦμε στὰ θρηνητικὰ ἀσματα τῆς τραγωδίας (πβλ. π.χ. Λίσχ. Πέρσ. 931 ἔξ.).

Τὰ βασικὰ σχήματα τῶν λυρικῶν ἀναπαιστων εἶναι τὰ ἀκόλουθα τέσσερα:

α) ὁ δίμετρος: — ū — ū — ū — ū —

Παράδειγμα: Εύρ. Ἀλκ. 95

πόθεν; οὐκ αὐχῶ. τί σε θαρσύνει;
— — — — — — — — — —

β) ὁ καταληκτικὸς δίμετρος: — ū — ū — ū — —

Παράδειγμα: Εύρ. Ἀλκ. 97

κεδηῆς ἀν ἐπραξε γυναικὸς
— — — — — — — — — —

γ) ὁ μονόμετρος: — ū — ū —

Παράδειγμα: Εύρ. Ἀλκ. 110

πενθεῖν δστις
— — — — —

δ) ὁ καταληκτικὸς μονόμετρος: $\bar{U} \underline{U} - -$

Παράδειγμα: Εὐρ. "Αλκ. 106

τί τόδ' αὐδᾶς;

$\underline{U} \underline{U} \bar{U} - -$

Στοὺς λυρικούς ἀναπαιστους:

α) Ἡ διάλεκτος δὲν εἶναι ἡ ἀττικὴ, ὅπως στοὺς ἐμβατηριακούς ἀναπαιστους, ἀλλὰ ἡ «διωρικὴ» (βασικὰ ἄστη θέση τοῦ ἀττικοῦ η).

β) Εἶναι πολὺ συχνὴ ἡ παρουσία τοῦ δπονδειακοῦ καὶ τοῦ προκελευσματικοῦ ρυθμοῦ:

Εὐρ. "Εξ.

155 ποίαν ἀχώ, ποῖοι ὁδνηροί,
 $\underline{-} \underline{\dot{-}} \underline{\dot{-}} \parallel \dot{U} \underline{U} - \underline{\dot{-}}$

156 δειλαία δειλαίου γίγως,
 $\underline{-} \underline{\dot{-}} \underline{\dot{-}} \underline{\dot{-}} \underline{\dot{-}} \underline{\dot{-}}$

Αἰσχ. Πέρσ.

930 αἰνῶς αἰνῶς ἐπὶ γόνυ κέκλιται
 $\underline{-} \underline{\dot{-}} \underline{\dot{-}} \parallel U \underline{U} \dot{U} \underline{U} \underline{U}$

936 κακοφάτιδα βοάν, κακομέλετον λὰν
 $U \underline{U} \dot{U} \underline{U} \underline{U} \parallel U \underline{U} \dot{U} \underline{U} \underline{U}$

γ) Οἱ καταληκτικοὶ ἀναπαιστικοὶ δίμετροι στίχοι δὲν χρησιμοποιοῦνται — ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ ἐμβατηριακοῦ ἀναπαιστικοῦ δίμετρου — μόνο γιὰ νὰ κλείνουν μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἀκατάληκτους ἀναπαιστικοὺς δίμετρους στίχους· τώρα μποροῦν νὰ παρεμβάλλωνται ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς, σὲ δποιαδήποτε θέση· κάτι περισσότερο: οἱ καταληκτικοὶ στίχοι μποροῦν τώρα νὰ ἀκολουθοῦν ὥστε εἴτε καὶ πρὸ ἀπὸ αὐτοὺς (π.χ. Εὐρ. "Ιων 881-888).

δ) Στὸ λυρικὸ ἀναπαιστικὸ δίμετρο (ὄχι μόνο τὸ ἀκατάληκτο ἀλλὰ καὶ τὸ καταληκτικὸ) δὲν εἶναι σπάνια ἡ ἀπουσία τῆς διαιρέσεως στὸ τέλος τοῦ πρώτου μέτρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΔΑΚΤΥΛΙΚΑ ΜΕΤΡΑ

Τρεῖς εἶναι οἱ βασικὲς διαφορὲς ποὺ κάνουν τοὺς λυρικοὺς δάκτυλους νὰ ξεχωρίζουν ἀπὸ τὸ δάκτυλικὸ ἔξαμετρο, τὸν ἀπαγγελλόμενο δηλαδὴ στίχο τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ ἔπους:

1) πρὶν ἀπὸ τὸν πρῶτο δάκτυλο τοῦ στίχου μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ μία μαχρὰ ἢ δύο βραχεῖες συλλαβῆς (καμιὰ φορὰ καὶ μία μόνο βραχεῖα συλλαβή):

Στησίχ. 179b, 1 P. (= 3, 1 D.)

θρώσκων μὲν ἄρ' Ἀμφιάραος ἄκοντι δὲ
— 1' υ υ — υ υ — υ υ — υ υ
νίκασεν Μελέαγρος
— — — υ υ — —

Στησίχ. 178, 1 P. (= 1, 1 D.)

Φλόγεον καὶ Ἀρπαγον, ὥκεα τέκνα Ποδάργας
υ υ 1' — — υ υ — υ υ — υ υ —

Ἀλκμ. 39, 1 P. (= 92, 1 D.)

Φέπη τάδε καὶ μέλος Ἀλκμὰν
υ 1' υ υ — υ υ —

2) οἱ δύο βραχεῖες συλλαβῆς τῶν δάκτυλων μόνο κατ' ἔξαίρεση ἀντικαθίστανται ἀπὸ μία μαχρὰ συλλαβῆ· οἱ τρισύλλαβοι ἐπομένως δάκτυλοι ἀποτελοῦν τὸν κανόνα:

Ἴβυκ. 287, 6 P. (= 7, 6 D.)

ὦστε φερέζυγος Ἰππος ἀεθλοφόρος ποτὶ γῆρᾳ
— υ υ — υ υ — υ υ — υ υ —

3) δ ὁ στίχος δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὸ νὰ τελειώνῃ πάντοτε μὲ τὸ ρυθμὸ
— υ υ — · συχνὰ τελειώνει α) μὲ τὸ ρυθμὸ — υ υ — (στίχος καταληκτικός), β) μὲ τὸ ρυθμὸ — υ — (ὅπου οἱ δύο βραχεῖες συλλαβῆς τοῦ προτελευταίου δάκτυλου ἔχουν ἀντικατασταθῆ ἀπὸ μία μόνο βραχεῖα συλλα-

βή), γ) μὲ τὸ ρυθμὸν ὑπὸ (ὅπου οἱ δύο βραχεῖες συλλαβές τοῦ προτελευταίου δακτύλου ἔχουν ἀντικατασταθῆ ἀπὸ μία μόνο βραχεῖα συλλαβή, καὶ συγχρόνως ὁ στίχος εἶναι καταληκτικός):

’Αλκμ. 39, 3 P. (= 92, 3 D.)

κακκαβίδων ὅπα συνθέμενος
— υ υ — υ υ — υ υ —

”Ιβυχ. 282a, 4 P. (= 3, 4 D.)

Ζηνὸς μεγάλοιο βουλαῖς
— — υ υ — υ — —

”Ιβυχ. 286, 1 P. (= 6, 1 D.)

ἡρι μὲν αἱ τε Κυδώνιαι
— υ υ — υ υ — υ —

Πρῶτοι χρησιμοποίησαν λυρικοὺς δακτύλους στὴν ποίησή τους ὁ ’Αλκμὰν (7. αἰ. π.Χ.), ὁ Στησίχορος (7./6. αἰ. π.Χ.) καὶ ὁ Ἱβυχος (6. αἰ. π.Χ.). Ἀργότερα οἱ λυρικοὶ δάκτυλοι χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τὴν λατρευτικὴν ποίησην ὁ ”Υμνος στὸν Ἀσκληπιό (βλ. J. U. Powell, *Collectanea Alexandrina*, Oxford 1925, 136) εἶναι ἔνα τυπικὸ παράδειγμα τέτοιου λατρευτικοῦ ὕμνου (γράφτηκε γύρω στὰ 400 π.Χ. σὲ δακτυλικοὺς τετράμετρους καὶ δακτυλικοὺς τρίμετρους στίχους).

”Η τραγωδία καὶ ἡ κωμῳδία χρησιμοποίησαν ἐπίσης τοὺς λυρικοὺς δακτύλους, σπανιότερα σὲ στίχους τῶν 7 ή 8 «μέτρων», συνηθέστερα σὲ στίχους τῶν 2 δις 6 «μέτρων» (καὶ ἐδῶ 1 «μέτρο» = 1 δάκτυλος, δηλαδὴ — υ υ η — —). Π.χ.:

Εύρ. Ἐλ. 375-384

ὦ μάκαρ Ἀρκαδίᾳ ποτὲ παρθένε	4δα
Καλλιστοῖ, Διὸς ἀλεχέων ἐπέ-	
βας τετραβάμοσι γυίοις,	7δα
ώς πολὺ ματρὸς ἐμᾶς ἔλαχες πλέον,	4δα
ἀ μορφῷ θηρῶν λαχνογυίων	4δα
δύμματι λάβρῳ σχῆμα λεαίνης	4δα
ἐξαλλάξασ' ἄχθεα λύπης.	4δα
ἄν τέ ποτ' Ἀρτεμις ἐξεχορεύσατο	4δα
χρυσοκέρατ' ἔλαφον Μέροπος Τιτανίδα κούραν	6δα
καλλοσύνας ἔνεκεν τὸ δ' ἐμὸν δέμας	4δα
ῶλεσεν ὔλεσε πέργαμα Δαρδανίας	5δαΛ

’Αριστοφ. ”Ορν. 1748-1751

ὦ μέγα χρύσεον ἀστεροπῆς φάος,

4δα

ω Διὸς ἄμβροτον ἔγχος πυρφόρον,	4δα
ω χθόνιαι βαρυαχέες	3δα
δμβροφόροι θ' ἄμα βρονταί,	3δα
αὶς δδε νῦν χθόνα σείει.	3δα

‘Η ποιήτρια Πράξιλλα ἀπὸ τὴ Σικυώνα (α' μισὸ τοῦ 5. αἰ. π.Χ.) ἔδωσε τὸ δνομά της στὴν ἀκόλουθη μορφὴ δακτυλικοῦ πεντάμετρου στίχου:

$\underline{1'} \cup \cup \underline{2'} \cup \cup \underline{3'} \cup \cup \underline{4'} \cup \underline{5'} - : \pi \rho \alpha \xi \acute{\iota} \lambda \lambda \varepsilon \iota \circ$

Παραδείγματα:

ἀπόσπ. 754 P. (= 3 D.)

ω διὰ τῶν θυρίδων καλὸν ἐμβλέποισα
παρθένε τὰν κεφαλὰν τὰ δ' ἔνερθε νύμφα

Σοφ. Ἀντ. 134-135

ἀντιτύπα δ' ἐπὶ γῆ πέσε ταταλωθεὶς
πυρφόρος δς τότε μαινομένᾳ ξὺν ὁρμῇ

‘Απὸ τὸν Θηβαῖο (;) ποιητὴ Ἀρχέβουλο (α' μισὸ τοῦ 3. αἰ. π.Χ.) πῆρε τὸ δνομά της μιὰ ἄλλη μορφὴ τοῦ ἕδιου αὐτοῦ στίχου (φαίνεται ὅτι ὁ Ἀρχέβουλος εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ τὸν χρησιμοποίησε «κατὰ στίχον»):

$\underline{\cup \cup} \underline{1'} \cup \cup \underline{2'} \cup \cup \underline{3'} \cup \cup \underline{4'} \cup \underline{5'} - : \grave{\alpha} \rho \chi \epsilon \beta \cdot \circ \acute{\nu} \lambda \varepsilon \iota \circ$

Παραδείγματα:

Καλλιμ. ἀπόσπ. 228, 1 Pf.

ἀγέτω θεός, οὐ γὰρ ἐγὼ δίχα τῶνδ' ἀείδειν

Εύρ. Ἡρακλεῖδ. 356

μεγαληγορίαισι δ' ἐμὰς φρένας οὐ φοβήσεις

Σημείωση:

‘Ο ἀναγνώστης θὰ πρόσεξε ὅτι, δπως στὸ δακτυλικὸ ἑξάμετρο τῆς ἐπικῆς ποιήσεως, τὸ ἕδιο καὶ στοὺς λυρικὸς δακτύλους οἱ μόνες ἐπιτρεπόμενες μορφὲς τοῦ «μέτρου» εἶναι ὁ καθαρὸς δάκτυλος ($\underline{1'} \cup \cup$) καὶ ὁ σπονδεῖος ($\underline{1'} -$).

Στὴν καθαυτὸ λυρικὴ ποίηση δύο μόνο ἀσφαλῆ παραδείγματα ὑπάρχουν ὅπου ὁ δάκτυλος νὰ ἐμφανίζεται μὲ τὴ μορφὴ $\acute{\cup} \cup \cup \cup$ (= ἀνάλυση τοῦ μακροῦ σὲ δύο βραχέα):

Ιβυχ. 285, 3 P. (= 2, 3 D.)

ἄλικας ἰσοκεφάλονς ἐνιγνίους
 $\acute{\cup} \cup \cup \acute{\cup} \cup \cup \acute{\cup} - \cup \cup \acute{\cup} -$

Πίνδ. Ἰσθμ. IV 45

ἔρνει Τελεσιάδα¹
 $\acute{\cup} \cup \cup \acute{\cup} \cup \cup \acute{\cup}$

1. Εἶναι φανερὸ ὅτι στὸ παράδειγμα αὐτὸ ἡ ἔξαίρεση ξεκινᾶ ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ ποιητὴς ἤταν ὑποχρεωμένος νὰ χρησιμοποιήσῃ κύριο δνομα.

Στὴν τραγῳδία ἔχουμε ἐνα μόνο παράδειγμα, ἀπὸ τὸν Εὔριπίδη
Ἄνδρ. 490

παιδά τε δύσφρονος ἔριδος ὥπερ
'_ u u ' u u ú u u u '

φαίνεται ὅμως ὅτι στὸ χωρίο αὐτὸν ἡ παράδοση δὲν μᾶς ἔσωσε τὸν πραγματικὸν στίχο τοῦ ποιητῆ (δ Hermann διόρθωσε σέ: παιδά τε δύσφρονος ἀμφ' ἔριδος).

Τέλος στὴν κωμῳδία ἔχουμε στὴν πραγματικότητα δύο παραδείγματα ('Αριστοφ. 'Εκκλ. 1159·έξ., "Ορν. 1752), εἰναι ὅμως γνωστὸν ὅτι ἡ κωμῳδία ἐπιτρέπει στὸν ἑαυτό της (συχνὰ γιὰ χάρη τοῦ κωμικοῦ ἀποτελέσματος) περισσότερες ἐλευθερίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΙΑΜΒΙΚΑ ΚΑΙ ΤΡΟΧΑΪΚΑ ΜΕΤΡΑ

Τὰ ἴαμβικὰ καὶ τὰ τροχαῖκὰ μέτρα δὲν χρησιμοποιήθηκαν μόνο στὴν ποίηση ποὺ προοριζόταν γιὰ ἀπαγγελία· ἔξου σημαντικὴ ἦταν καὶ ἡ καλλιέργεια ποὺ γνώρισαν στὴ λυρικὴ ποίηση. "Ηδη ὁ Ἀλκμάν εἶχε γράψει τραγούδια σὲ ἴαμβικὰ μέτρα (βλ. π.χ. τὸ ἀπόσπ. 20 P. = 56 D.)· τὸ ἴδιο, φαίνεται, καὶ ὁ Σιμωνίδης (βλ. ἀπόσπ. 545 P. = 31 D. καὶ 585 P. = 44 D.)· τραγούδια σὲ ἴαμβικὰ μέτρα ἔχουμε καὶ ἀπὸ τὸν Τήιο Ἀνακρέοντα, 6. αἱ. π.Χ. (βλ. π.χ. τὰ ἀπόσπ. 428 P. = 79 D. καὶ 429 P. = 82 D.)· ἀπὸ τὸν Ἀλκμάνα πάλι καὶ ἀπὸ τὸν Ἀνακρέοντα ἔχουμε δείγματα τραγουδιῶν τους καὶ σὲ τροχαῖκὰ μέτρα (βλ. π.χ. Ἀλκμ. ἀπόσπ. 60 P. = 24 D., Ἀνακρ. ἀπόσπ. 417 P. = 88 D. καὶ 419 P. = 90 D.). Ἀργότερα οἱ ἴαμβοι καὶ οἱ τροχαῖοι χρησιμοποιήθηκαν πολὺ πλατιὰ στὰ λυρικὰ μέρη τῆς δραματικῆς ποιήσεως τῶν Ἑλλήνων, συνήθως μὲ τὴ μορφὴ δίμετρων ἢ τρίμετρων (γιὰ τοὺς τροχαίους: τετράμετρων) ἀκατάληκτων ἢ καταληκτικῶν στίχων (π.χ. α) ἴαμβοι: Αἰσχ. Ἀγ. 218 ἔξ. = 228 ἔξ., Σοφ. Τραχ. 132-140, Εὔρ. Ἰκέτ. 1153-1158, Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 263 ἔξ.· β) τροχαῖοι: Αἰσχ. Προμ. 415-417 = 420-422, Σοφ. Ἡλ. 1281-1287, Εὔρ. Ἐλ. 196 ἔξ. = 215 ἔξ., Ἀριστοφ. Ὁρη. 1470 ἔξ.). στὴν περίπτωση αὐτὴ οἱ λυρικοὶ ἴαμβοι καὶ τροχαῖοι συνδυάζονται πολὺ συχνὰ μὲ ἰωνικὰ καὶ αἰολικὰ μέτρα (βλ. σσ. 80 καὶ 93 ἔξ.).

Στὴ λυρικὴ ποίηση τὰ ἴαμβικὰ καὶ τὰ τροχαῖκὰ μέτρα δὲν χρησιμοποιήθηκαν μόνο μὲ τὴ μορφὴ ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἀπαγγελλόμενη ποίηση· δίπλα στὴ βασικὴ αὐτὴ μορφὴ ($\times \acute{-} u \acute{-}$ καὶ $\acute{-} u \acute{-} x$) παρουσιάζονται στὴ λυρικὴ ποίηση καὶ ἄλλες μορφές, παραλλαγές, στὴν πραγματικότητα, τῆς βασικῆς μορφῆς καὶ μετρικὰ ἵσοδύναμες μ' ἐκείνην, ἀφοῦ προκύπτουν ἀπὸ αὐτὴν μὲ συγκρήτη τῆς ἄλογης ἢ τῆς βραχείας συλλαβῆς.

"Ἐτοι ἀπὸ τὴν βασικὴν μορφὴν τοῦ ἴαμβικοῦ μέτρου προκύπτουν οἱ ἀκόλουθες μορφές:

- Ο — ¹ (χρητικός)
 Ο — — ² (βακχεῖος)
 — — — ³ (μολοσσός)
 — — ⁴ (σπονδεῖος).

Παράδειγμα:

Αἰσχ. 'Αγ. 385-398 (= 367-380)

βιᾶται δ' ἀ τάλαινα Πειθώ,
 προβούλου παῖς ἄφερτος "Ἄτας"
 ἀκος δὲ πᾶν μάταιον· οὐκ ἐκρύψθη,
 πρέπει δέ, φῶς αἰνολαμπές, σίρος·
 κακοῦ δὲ χαλκοῦ τρόπον
 τρίβω τε καὶ προσβολαῖς
 μελαμπαγῆς πέλει
 δικαιωθείς, ἐπεὶ
 διώκει παῖς ποτανὸν δρυν,
 πόλει πρόστριμα θεὶς ἄφερτον·
 λιτᾶν δ' ἀκούει μὲν οὐτις θεῶν,
 τὸν δ' ἐπίστροφον τῶν
 φῶτ' ἄδικον καθαιρεῖ.

Ο — — — — Ο — —	3ια (= βα κρ βα)
Ο — — — — Ο — —	3ια (= βα κρ βα)
Ο — Ο — Ο — Ο — —	3ια (= 2ια βα)
Ο — Ο — — Ο — — Ο —	3ια (= ια 2κρ)
Ο — Ο — — Ο —	2ια (= ια κρ)
Ο — Ο — — Ο —	2ια (= ια κρ)
Ο — — — — Ο —	2ια (= βα κρ)
Ο — — — — Ο —	2ια (= βα κρ)
Ο — — — — Ο — —	3ια (= βα κρ βα)
Ο — — — — Ο — —	3ια (= βα κρ βα)
Ο — Ο — — Ο — — Ο —	3ια (= ια 2κρ)
— Ο — — Ο — —	2ια (= κρ βα)
— Ο — — Ο — —	χορίαμβος ⁵ βα

-
- Μὲ συγκοπὴ τῆς ἀλογῆς συλλαβῆς.
  - Μὲ συγκοπὴ τῆς βραχείας συλλαβῆς (τὸ ἀλογὸ βραχύ).
  - Μὲ συγκοπὴ τῆς βραχείας συλλαβῆς (τὸ ἀλογὸ μακρό).
  - Μὲ ταυτόχρονη συγκοπὴ τῆς ἀλογῆς καὶ τῆς βραχείας συλλαβῆς.
  - Βλ. σ. 84.

Μὲ τὸν ἕδιο τρόπο ἀπὸ τὴν βασικὴν μορφὴν τοῦ τροχαῖκοῦ μέτρου προκύπτουν οἱ ἀκόλουθες μορφές:

— U —	(κρητικὸς)
— — U	(παλιμβάκχειος)
— — —	(μολοσσὸς)
— —	(σπονδεῖος).

Μιλώντας γιὰ τὰ Ἰαμβικὰ καὶ τὰ τροχαῖκὰ μέτρα στὴν ἀπαγγελλόμενη ποίηση (βλ. σσ. 51 ἔξ., 57), κάναμε ἕδιαιτερο λόγο γιὰ τὴν δυνατότητα ποὺ ὑπῆρχε ἐκεῖ νὰ ἀναλύεται σὲ δύο βραχεῖες ἢ κάθις μακρὰ συλλαβή. Ἡ ἕδια δυνατότητα ὑπῆρχε καὶ στοὺς λυρικοὺς Ἰάμβους καὶ τροχαίους:

Αἰσχ. Χοηφ. 55

σέβας δ' ἄμαχον ἀδάματον ἀπόλεμον τὸ ποὺ
U — U U U U U U U U — U —

Σοφ. Ἡλ. 210

ποίνιμα πάθεα παθεῖν πόροι
— U U U U U — U —

Οἰδ. Τ. 192

φλέγει με περιβόατος ἀντιάζω
U — U U U — U — U —

Ἀντ. 360

παντοπόρος· ἀπορος ἐπ' οὐδὲν ἔρχεται
— U U U U U U — U —

Εὔρ. Ἡλ. 203

δ' ἐμὸς ἐν ἀλὶ πολυπλαγῆ;
U U U U U U — U —

Στοὺς λυρικοὺς Ἰάμβους ἢ τροχαίους ἀνήκουν καὶ τὰ ἀκόλουθα μετρικὰ σχήματα, ποὺ τὰ συναντοῦμε ἕδιαιτερα συχνὰ στὴ δραματικὴ ποίηση:-

1) ληκύθιο¹: — U — X — U — (οἱ ἀναλύεις τῶν μακρῶν συλλαβῶν δὲν ἀποκλείονται):

1. Στοὺς στίχους 1197-1247 τῶν Βατράχων του ὁ Ἀριστοφάνης παρουσιάζει τὸν Αἰσχύλο νὰ συμπληρώνῃ Ἰαμβικούς τρίμετρους στίχους ἀπὸ προλόγους τοῦ Εὐριπίδη προσθέτοντας ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴν πενθημιμερῆ τομὴ τὶς λέξεις ληκύθιον ἀπώλεσεν (— U U U U — U —). Ἀπὸ ἐκεῖ ξεκινᾶ ἡ ὄνομασία τοῦ μετρικοῦ σχήματος γιὰ τὸ διποῖο κάνουμε λόγο ἐδῶ.—Φαίνεται ὅτι τὸ ληκύθιο ὡς τὸ τμῆμα ποὺ ἀπομένει ἀπὸ τὸν Ἰαμβικὸ τρίμετρο στίχο ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴν πενθημιμερῆ τομὴ τὸ εἶχε χρησιμοποιήσει ἡδη ὁ Ἀρχίλοχος στὰ ἀσυνάρτητά του (βλ. σ. 107 §. 6).

Αἰσχ. 'Αγ. 176-183 (= 184-191)

τὸν φρονεῖν βροτοὺς ὁδώ-
σαντα, τὸν πάθει μάθος
Θέντα κυρίως ἔχειν·
στάζει δ' ἀνθ' ὅπνον πρὸ καιρίας
μητσιπήμων πόρος· καὶ πάρ' ἄ-
κοντας ἥλθε σωφρονεῖν·
δαιμόνων δέ που χάρις βίαιος
σέλμα σεμιτὸν ἡμένων.

— U — U — U —
— U — U — U —
— U — U — U —
— U — U — U —
— U — U — U —
— U — U — U —
— U — U — U —
— U — U — U —

2) ι θ υ φ α λ λ i κ ó c ¹: — U — U — —

Σοφ. Οἰδ. Τ. 210

τᾶσδ' ἐπώνυμον γᾶς
— U — U — — ²

‘Ο ιθυφαλλικὸς χρησιμοποιεῖται συχνὰ στὴ δραματικὴ ποίηση γιὰ νὰ
κλείνῃ ίαμβικὰ τραγούδια (πβλ. καὶ σ. 111).

1. Ο στίχος ἀπαντᾷ ἥδη στὸν Ἀρχίλοχο (πβλ. σ. 106):

ἀπόσπ. 107 D. χρῆμά τοι γελοῖον

2. Φαίνεται ὅτι ὁ ιθυφαλλικὸς εἶναι τὸ δεύτερο μέρος ἐνδὲ καταληκτικοῦ ίαμβικοῦ τρί-
μετρου στίχου, ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴν τομὴ μετὰ τὸ δεύτερο ὅλογο:

[x — u — x] — u — x — —

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΚΡΗΤΙΚΟΙ

‘Η ἀρχαία παράδοση¹ θεωροῦσε τὸν Γορτύνιο ποιητὴ Θαλήτα (7. αἰ. π.Χ.) «πρῶτον εὔρετὴ» τοῦ κρητικοῦ ρυθμοῦ (— υ —), φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ ποιητῆς αὐτὸς ἦταν ἀπλῶς ἐκεῖνος ποὺ πρῶτος χρησιμοποίησε τὸν κρητικὸν ρυθμὸν σὲ καθαρὰ προσωπικὰ λογοτεχνικὰ δημιουργήματα. Τὸ δναμα τοῦ ρυθμοῦ — ἔνα δνομα ποὺ δὲν ὑποδηλώνει παρὰ μόνο τὴν προέλευσή του — τὸ ἔχουμε γιὰ πρώτη φορὰ μαρτυρημένο στὸν κωμικὸν ποιητὴ Κρατῖνο (5. αἰ. π.Χ.): ἀπόσπ. 222 Κ. ἔγειρε δὴ νῦν, *Μοῦσα, Κρητικὸν μέλος*.

Μὲ ἀνάλυση τῆς πρώτης ἡ τῆς δεύτερης μακρᾶς συλλαβῆς προκύπτουν ἀπὸ τὸν κρητικὸν ρυθμὸν οἱ παῖωνικοὶ ρυθμοὶ ύ υ υ — («τέταρτος παίων») καὶ — υ ύ υ («πρῶτος παίων»). ‘Οπωσδήποτε, ἡ ἀνάλυση καὶ τῶν δύο μακρῶν συλλαβῶν εἶναι σπανιότατη (βλ. π.χ. Αἰσχ. Ἐπτὰ 565 μεγάλα μεγαληγόρων κλυούσα: ύ υ υ ύ υ — υ — υ — —).

‘Ελάχιστα εἶναι τὰ δείγματα ἀρχαίων ἑλληνικῶν ποιημάτων ποὺ εἶναι γραμμένα ἀποκλειστικὰ στὸ ρυθμὸν αὐτό: συνήθως ὁ κρητικὸς ρυθμὸς χρησιμοποιεῖται συνδυασμένος μὲ διλλους ρυθμούς.

Στὸν ‘Ηφαιστίωνα, τὸ μεγάλο μετρικὸ τοῦ 2. αἰ. μ.Χ., χρεωστοῦμε τὴν ἀκόλουθη πληροφορία (‘Ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων, σ. 42, 15C.): «δύναται δὲ καὶ μέχρι τοῦ ἔξαμέτρου προκόπτειν τὸ μέτρον..., καὶ εἴη ἐν ἔξαμετρον καταληκτικὸν τὸ καλούμενον..... τὸ τοῦ Ἀλκμᾶνος ἐκ μόνων ἀμφιμάκρων (ἀπόσπ. 58 Ρ. = 36 Δ.)

‘Αφροδίτα μὲν οὐκ ἔστι, μάργος δ’ “Ἐρως οἴα ⟨παῖς⟩ παίσδει ἄκρῳ ἐπ’ ἄνθη καβαίνων, ἀ μή μοι θίγης, τῷ κυπαρίσκῳ.²

1. Βλ. Στράβ. X 16 «ώς δ’ αὗτως καὶ τοῖς ρυθμοῖς Κρητικοῖς χρῆσθαι κατὰ τὰς ὕδας συντονωτάτοις, οὖσιν, οὓς Θάλητα ἀνευρεῖν». Πρβλ. καὶ Ψ.-Πλούτ. Περὶ μουσικῆς 10.

2. 1' υ 2' 2'
1' υ 2' 2'
(πρόσεξε ὅτι καὶ οἱ δύο στίχοι εἶναι καταληκτικοί).

Δεληλώσθω δὲ ὅτι καὶ ὅλα ἔσματα κρητικὰ συντίθεται, ὡσπερ καὶ παρὰ Βακχυλίδῃ.»

‘Η τελευταία παρατήρηση τοῦ Ἡφαιστίωνα θὰ πρέπη ἀσφαλῶς νὰ σημαίνῃ ὅτι τὸ ποίημα τοῦ Ἀλκμᾶνος θὰ συνεχίζεται — ὅστερα ἀπὸ τούς δύο αὐτούς καταληκτικούς κρητικούς ἔξαμετρους στίχους — σὲ κάποιο ἄλλο μέτρο.

‘Οπωσδήποτε, στὸν Βακχυλίδη βρίσκουμε πράγματι ποιήματα γραμμένα ἀποκλειστικὰ σὲ κρητικούς.

‘Η τραγωδία μᾶς ἔδωσε καὶ τραγούδια γραμμένα ἀποκλειστικὰ σὲ κρητικούς (π.χ. Αἰσχ. *Ix.* 418-422 = 423-427), συνήθως ὅμως προτιμοῦσε νὰ χρησιμοποιεῖ τὸ ρυθμὸν αὐτὸν συνδυασμένο μὲ ἄλλους ρυθμούς: μὲ ιάμβους, τροχαίους, δοχμίους,¹ χοριάμβους,² ἀκόμη καὶ μὲ ἀναπαίστους καὶ μὲ δακτύλους (πβλ. Εύρ. *Oρ.* 1395-1424, *Βάκχ.* 136 ἐξ.).

Στὴν κωμῳδία συναντοῦμε καὶ κομμάτια δπου οἱ κρητικοὶ χρησιμοποιοῦνται συνδυασμένοι μὲ ἄλλα μέτρα (π.χ. Ἀριστοφ. *Oρν.* 1058 ἐξ. = 1088 ἐξ.), ἀλλὰ καὶ κομμάτια ποὺ εἶναι γραμμένα ἀποκλειστικὰ σὲ κρητικούς (π.χ. Ἀριστοφ. *Αχαργ.* 971-987 = 988-999). Συχνοὶ εἶναι ἔδῶ καὶ οἱ κρητικοὶ σὲ συγκεκομμένη μορφή: — — (πβλ. Ἀριστοφ. *Λυσ.* 781-804 = 805-828).

---

1. Βλ. σ. 89 ἐξ.

2. Βλ. σ. 84 ἐξ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΙΩΝΙΚΑ ΜΕΤΡΑ

‘Ο Πλάτων μιλώντας στήν *Πολιτεία* του (398 ε) γιὰ τὴν Ἰωνικὴ «ἀρμονία» διαλέγει, γιὰ νὰ τὴν χαρακτηρίσῃ, τὰ ἐπίθετα μαλακῆ, συμποτικῆ, χαλαρά. ‘Η μαρτυρία αὐτὴ δὲν εἶναι βέβαια ἡ μόνη ποὺ ἔχουμε ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα γιὰ τὸ «ἡθίος» τῶν Ἰωνικῶν μέτρων. Καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς (μέσα σ’ αὐτοὺς καὶ εἰδικοὶ στὰ θέματα τῆς μετρικῆς) μᾶς μιλοῦν γιὰ τὸν «μαλθακόν», «ἀναβεβλημένον» καὶ «χαῦνον» χαρακτήρα αὐτῶν τῶν ρυθμῶν. Ἀπὸ ὅλες αὗτες τὶς μαρτυρίες ἀξίζει νὰ θυμηθοῦμε ἰδιαίτερα τοὺς στ. 101-129 ἀπὸ τὶς Θεσμοφοριάζουσες τοῦ Ἀριστοφάνη, ὅπου ὁ κωμικὸς ποιητὴς θέλοντας νὰ εἰρωνευθῇ τὴν παρακμασμένη ποίηση τοῦ τραγικοῦ ποιητῆς Ἀγάθωνα (ἐνὸς ποιητῆς ποὺ γιὰ τὸν θηλυπρεπῆ τούς χαρακτήρα μίλησε συχνὰ ἡ ἀργαϊότητα) χρησιμοποιεῖ αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ μέτρα.

Οἱ εἰδικοὶ στὰ θέματα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μετρικῆς ἔκαμαν τὴν παρατήρηση ὅτι οἱ Ἰωνικοὶ εἶναι τὸ μόνο ἀρχαῖο ἑλληνικὸ μέτρο μέσα στὸ δόποιο δύο μακρὲς συλλαβὲς βρίσκονται ἡ μιὰ ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἐκαμαν λοιπὸν τὴ σκέψη ὅτι τὸ μέτρο αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ μὴν ἥταν δημιούργημα τῶν Ἑλλήνων. Μὲ τὴ γνώμη αὐτὴ φαίνεται ὅτι συμφωνοῦν σήμερα οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονες. Πρὸς τὴν κατεύθυνση μάλιστα αὐτὴ τονίσθηκε μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση τὸ γεγονός ὅτι τὸ μέτρο αὐτὸ κάνει μιὰν ἐντυπωσιακὴ παρουσία στοὺς *Πέρσες*¹ καὶ στὶς *Ικέτιδες*² τοῦ Αἰσχύλου καθὼς καὶ στὶς *Βάκχες*³ τοῦ Εύριπίδη, καὶ ἐπομένως δικαιοῦται κανεὶς νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι «οἱ Ἑλλήνες χρησιμοποιοῦσαν τὸ μέτρο αὐτὸ καὶ δταν ἥθελαν νὰ δηλώσουν τὸ μὴ ἑλληνικό, αὐτὸ ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὴν Ἀνατολή».

‘Ο Ἰωνικὸς ἀπ’ ἐλάσσονος (υ υ — —)⁴ εἶναι τὸ ἔνα

1. Κυρίως 65-114, 694-696 = 700-702.

2. Κυρίως 1018-1062.

3. Κυρίως 64-104.

4. Οἱ γραμματικοὶ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων μιλοῦσαν καὶ γιὰ Ἰωνικὸν ἀπὸ

ἀπὸ τὰ δύο μέτρα ποὺ ἡ ἀρχαιότητα τὰ χρησιμοποίησε ἀποκλειστικὰ στὴ λυρικὴ ποίηση.¹ Στὸ μέτρο αὐτὸ ἔγραψαν ποιήματά τους δὲ Ἀλκμάν (βλ. ἀπόσπ. 46 P. = 34 D.), ἡ Σαπφώ (βλ. ἀπόσπ. 242 P. = 86 D.), δὲ Ἀλκαῖος (βλ. ἀπόσπ. 108 P. = 123 D.), δὲ Ἀνακρέων (βλ. ἀπόσπ. 408 P. = 39 D.), ἡ Κέριννα (βλ. ἀπόσπ. 654 a P. = 4 D.) κ.ἄ. "Οτι καὶ ἡ δραματικὴ ποίηση χρησιμοποίησε τὸ ρυθμὸ αὐτό, τὸ ἀναφέραμε ἥδη πιὸ πάνω (βλ. σ. 74).

Μὲ τὸ ἴωνικὸ μέτρο οἱ "Ελληνες σχημάτισαν κυρίως τοὺς ἀκόλουθους στίχους:

δίμετρους: π.χ. Λίσχ. Ἰκ. 1052
δέ μέγας Ζεὺς ἀπαλέξαι
        U U — — U U — —

τρίμετρους: π.χ. Εὔρ. Βάκχ. 65
ἰερὸν Τμῶλον ἀμείψασα θοάζω
        U U — — U U — — U U — —

τετράμετρους: π.χ. Ἀνακρ. 352, 1 P. = 21, 1 D.
(δ) Μεγιστῆς δ' ὁ φιλόφρων δέκα δὴ μῆνες ἐπεί τε
        U U — — U U — — U U — — U U — —

Απὸ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς στίχους δὲ δίμετρος εἶναι ὁ συνηθέστερος. Αὐτοῦ τοῦ στίχου παραλλαγὲς δημιουργοῦνται

α) μὲ τὴν «κατάληξη», τὴν ἀποβολὴν δηλαδὴ τῆς τελευταίας συλλαβῆς τοῦ δεύτερου μέτρου, καμιὰ φορὰ καὶ τοῦ πρώτου:

Σοφ. Οἰδ. Τ. 489
τί γὰρ ἡ Λαβδακίδαις
        U U — — U U —

Εὔρ. Βάκχ. 64
Ἄσίας ἀπὸ γᾶς
        U U — U U —

β) μὲ ἀνάλυση τοῦ μωκροῦ σὲ δύο βραχέα:

Εὔρ. Βάκχ. 79
-για Κυβέλας θεμιτεύων
        U U U U — U U — —

γ) μὲ ἀντικατάσταση τῶν δύο βραχέων μὲ ἕνα μακρό:

Εὔρ. Βάκχ. 81

μείζονος (— — U U), ἡ ὑπαρξη δμως τέτοιου μέτρου πρὶν ἀπὸ τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους ἀμφισβητεῖται.

Τὸ κ. ναι δ χορίαμβος, βλ. σ. 84 εξ.

κισσῷ τε στεφανωθεὶς

— — — Ο Ο — —

Πολὺ σπάνια στὴ θέσῃ τῶν τριῶν μακρῶν μπορεῖ νὰ βροῦμε δύο μόνο μακρά:

Σοφ. Οἰδ. Τ. 504

ἀλλ' οὐ ποτ' ἔγωγ' ἀν

— — Ο Ο — —

δ) μὲ τὴν ἀποβολὴ τῆς μιᾶς ἀπὸ τὶς δύο βραχεῖες συλλαβές:

Εὔρ. Βάκχ.

147 δρόμῳ καὶ χοροῖσιν

Ο — — Ο — —

148 πλανάτας ἐρεθίζων

Ο — — Ο Ο — —

ε) μὲ τὴν ἀποβολὴ τῆς μιᾶς ἀπὸ τὶς δύο μακρές συλλαβές τοῦ πρώτου μέτρου:

Σοφ. Οἰδ. Τ. 510

ποτέ, καὶ σοφὸς ὥφθη

Ο Ο — Ο Ο — —

στ) μὲ τὴ συγκοπὴ τῆς βραχείας συλλαβῆς τοῦ δεύτερου μέτρου στὴν ἀνακλώμενη μορφή του (ἰδὲς ἀμέσως πιὸ κάτω ὅσα λέγονται γιὰ τὸ φαινόμενο «ἀνάκλαση»):

Εὔρ. Βάκχ. 71

Διόνυσον ύμνήσω

Ο Ο — Ο — — —

Μιὰ ἴδιαίτερη μορφὴ τοῦ ἰωνικοῦ δίμετρου στίχου εἶναι τὸ ὀνομαζόμενο ἀνακλώμενο μενο (ἀλλιῶς: ἀνακρεόντειο) (ἐνν. μέτρο): Ο Ο — Ο — Ο — Ο — . εἶναι φανερὸ δτι τὸ σχῆμα αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὴν κανονικὴ μορφὴ τοῦ ἰωνικοῦ διμέτρου (Ο Ο — Ο — Ο Ο — Ο —), ἀν τὸ 2. μακρὸ καὶ τὸ 3. βραχὺ συναλλάξουν τὴ θέσῃ τους (τὸ φαινόμενο λέγεται ἀνάκλαση):

Ανακρ. 395, 1-6 Ρ. (= 44, 1-6 Δ.):

πολιοὶ μὲν ἥμιν ἥδη	Ο Ο — Ο — Ο — Ο —
κρόταφοι κάρη τε λευκόν,	Ο Ο — Ο — Ο — Ο —
χαρίεσσα δ' οὐκέτ' ἥβη	Ο Ο — Ο — Ο — Ο —
πάρα, γηραλέοι δ' ὄδόντες,	Ο Ο — Ο — Ο — Ο —
γλυκεροῦ δ' οὐκέτι πολλὸς	Ο Ο — Ο — Ο — Ο —
βιότον χρόνος λέλειπται	Ο Ο — Ο — Ο — Ο —

·Ο καταληκτικὸς Ἰωνικὸς τετράμετρος στίχος εἶναι τὸ λεγόμενο γαλ-
α μ βικὸ μέτρο, ¹ δ τυπικὸς στίχος τῶν τραγουδιῶν ποὺ ψάλλονται
δις τιμὴν τῆς μεγάλης θεᾶς Κυβέλης:

Adesp. 1030, 1 P. (= Adesp. Alex. 9,1 D.)

Γαλλαὶ μητρὸς δρείης φιλόθυρσοι δρομάδες

— — + U U — — U U — — U U —

στίχος ἀπαντᾶ ἥδη στὸν Φρύνιχο (ἀπόσπ. 14 N.²):

τό γε μὴν ξείνια δούσαις, λόγος ὥσπερ λέγεται

U U — — U U — — U U — — U U —

---

1. Γάλλοι (θηλ. Γαλλαὶ) δνομάζονται οἱ ιερεῖς τῆς Κυβέλης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΧΟΡΙΑΜΒΟΣ – ΧΟΡΙΑΜΒΙΚΟ ΔΙΜΕΤΡΟ

‘Ο χορίαμβος¹ (— Ο Ο —) είναι στήν πραγματικότητα ένα μέτρο που προήλθε ἀπό τὸν ἵαμβο μὲν ἀνάκλαση (Ο — Ο —) — Ο Ο —), δπως φαίνεται καθηρά ἥδη στὸν Ἀνακρέοντα, που χρησιμοποιεῖ τὸ χορίαμβο σὲ τέλεια ἀντιστοιχία πρὸς τοὺς κανονικοὺς ἴαμβους:

ἀπόσπ. 388, 1 Ρ. (= 54, 1 D.)

πρὶν μὲν ἔχων βεοβέριον, καλύμματ’ ἐσφηκωμένα
— Ο Ο — Λ Ο Ο — Ο — Ο — Ο —

Στίχους γραμμένους σὲ ἀμιγεῖς χοριάμβους ἔχουμε ἥδη ἀπὸ τὴ Σαπφώ:
ἀπόσπ. 90 D.

δεῦτέ νυν ἄβραι Χάριτες καλλίκομοί τε Μοῖσαι
— Ο Ο — Λ Ο Ο — Λ Ο Ο — Ο —

(στὴ θέση τοῦ τελευταίου χοριάμβου ἔνας βακχεῖος).

‘Η ἀνάλυση τοῦ μακροῦ δὲν ἀπαγορεύεται:

Ἀνακρ. ἀπόσπ. 378, 1 Ρ. (= 52, 1 D.)

ἀναπέτομαι δὴ πρὸς "Ολυμπον" πτερύγεσσι κούφῃς
Ο Ο. Ο Ο — Λ Ο Ο — Λ Ο Ο — Ο —

Οἱ συχνότεροι χοριάμβικοὶ στίχοι είναι δὲ δίμετρος, δὲ τρίμετρος, δὲ τετράμετρος καὶ δὲ πεντάμετρος.² Τὶς περισσότερες φορὲς οἱ στίχοι αὐτοὶ παρουσιάζονται καταληχτικοὶ (μὲν βακχεῖο, δπως π.χ. στὰ προηγούμενα παραδείγ-

1. Η λέξη προῆλθε ἀπὸ τὴ σύνθεση τῶν λέξεων χορεῖος (= τροχαῖος) (— Ο) καὶ ἴαμβος (Ο —).

2. Σ' ἔναν πάπυρο χρεωστοῦμε ἔνα τιμῆμα ἀπὸ τὸν "Υμνο στὴ Αήμητρα που ἔγραψε δ Φιλικὸς ἀπὸ τὴν Κέρκυρα (στοὺς χρόνους τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλάδελφου): τὸ ποίημα (II 6, σ. 158 D.²) είναι γραμμένο σὲ καταληχτικὸ χοριάμβικὸ ἔξαμετρο, καὶ δὲ ἔνθρωπος που τὸ ἔγραψε ἦταν περήφανος γιὰ τὸ μετρικὸ του αὐτὸ κατόρθωμα.

^{ματα, ἥ — σπανιότερα — μὲ κρητικὸν στὴ θέση τοῦ τελευταίου χοριάμβου).}

‘Ο καταληγτικός χοριαμβικός δίμετρος στίχος (— Ο Ο — Ο —) δονομάζεται καὶ ἀριστοφάνειος:

'Αριστοφ. ἀπόσπ. 10 Κ.

οὐκ ἐτός, ὡ γυναικες,	- U U - U --
πᾶσι κακοῖσιν ἡμᾶς	- U U - U --
φλῶσιν ἐκάστοθ' ἄνδρες.	- U U - U --
δεινὰ γὰρ ἔργα δρῶσαι	- U U - U --
λαμβανόμεσθ' ύπ' αὐτῶν.	- U U - U --

*

Στήν τραγωδία (ιδιαίτερα στὸν Εύριπίδη) ἀπαντοῦμε πολὺ συχνὰ ἔναν στίχο ποὺ τὸ δεύτερό του μέρος εἶναι ἐνας χορίαμβος, ἐνῶ τὰ τέσσερα στοιχεῖα ποὺ ἀποτελοῦν τὸ πρῶτο του μέρος παρουσιάζουν, ἀπὸ τὴν ἀποψή τῆς ποσότητάς τους, τὴν πιὸ μεγάλη ποικιλία: Ο Ο³ Ο Ο – Υ Υ – (στήν πραγματικότητα τὰ βασικὰ σχήματα εἶναι: ‘— × — × — Υ Υ — καὶ × — × — — Υ Υ — ’). ‘Ο Wilamowitz δύναμασε τὸ στίχο αὐτὸ χοριαμβικὸ δίμετρο, ὁ Maas δμως ἐπρότεινε (1961) νὰ δοθῇ στὸ στίχο τὸ δύνομα wilamowitzianus, ἀφοῦ στήν πραγματικότητα δὲν πρόκειται γιὰ ἀληθινὰ «δίμετρο» στίχο.³

Παραδείγματα:

Soph. Al. 375

κλυτοῖς πεσῶν αἰπολίοις

'Art. 107

φῶτα βάντα πανσαγίᾳ
— ο — ο — ο ο —

1. Στὸν Ἡφαιστίωνα, Ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων σ. 29 C., χρεωστοῦμε τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα (ἀδέσπ. 22-24 D.):

ιστοπόνοι μεράκες : δίμετρο.

οὐδὲ λεωτῶν σθένος οὐδὲ τροφαὶ : τρίμετρο
— U U — U U — U —

αἱ Κυθερήσας ἐπιτυγχάνει τὸ δόγμα λευκωλένον : τετράμετρο

2. Μὲ τὸ σύμβολο Ο ο δηλώνονται δύο ἄλογα στοιχεῖα (*ancipitia*) ποὺ σὲ σπάνιες μόνο περιπτώσεις μποροῦν νὰ καλύπτωνται ἀπὸ δύο βραχεῖες συλλαβές.

3. Στήν πραγματικότητα, ἀπὸ δὲς τὶς δυνατές μορφές μὲ τὶς ὅποιες μπορεῖ νὰ παρουσιασθῆ αὐτὸς ὁ στίχος, ή μορφὴ — υ υ — υ υ — εἶναι αὐτὴ που ἀποκλείεται.

Σοφ. Ἡλ. 121

ῳ παῖ, παῖ δνστανοτάτας

— — — — Ο Ο —

Ἀντ. 828

καὶ νιν δμβροι τακομέναν

— Ο — — — Ο Ο —

Φιλ. 1144

ταχθεὶς τοῦτ' ἐφημοσύνᾳ

— — Ο — Ο Ο —

1191

τί φέξοντες, ἀλλοκότῳ

Ο — — Ο — Ο Ο —

Εὐρ. Ἰππόλ. 62

πότνια πότνια σεμνοτάτα

Ο Ο Ο Ο Ο Ο — Ο Ο —

Εὐρ. Ὁρ. 807-815 (= 819-827)

δ μέγας δλβος ἃ τ' ἀρετὰ   Ο Ο Ο — Ο — Ο Ο —

μέγα φρονοῦσ' ἀν' Ἑλλάδα καὶ   Ο Ο Ο — Ο — Ο Ο —

παρὰ Σιμουντίοις ὁχετοῖς   Ο Ο Ο — Ο — Ο Ο —

πάλιν ἀνῆλθ' ἐξ εὐτυχίας Ἀτρείδαις

πάλαι παλαιᾶς ἀπὸ συμφορᾶς δόμων,   Ο Ο Ο — Ο — Ο Ο —

δπότε χρυσείας ἔρις ἀρ-   Ο Ο Ο — Ο — Ο Ο —

νὸς ἥλινθε Τανταλίδαις,   Ο — Ο Ο — Ο Ο —

οἰκτρότατα θοινάματα καὶ   — Ο Ο Ο — — Ο Ο —

σφάγια γενναίων τεκέων.   Ο Ο Ο — — — Ο Ο —

‘Ο χοριαμβικὸς δίμετρος στίχος μᾶς εἶναι γνωστὸς δχι μόνο ἀπὸ τὴν τραγωδία, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Κόριννα, τὴν σύγχρονη (;) μὲ τὸν Πίνδαρο Ταναγραία ποιήτρια (πβλ. π.χ. ἀπόσπ. 654α στήλῃ III P. = 5 D.: Ἀσωπίδες).

‘Εδῶ τὸ βασικὸ σχῆμα εἶναι: Ο Ο — X — Ο Ο —

Δὲν εἶναι σπάνια καὶ ἡ ἀκέφαλη μορφὴ τοῦ χοριαμβικοῦ δίμετρου στίχου:

X — — — Ο Ο —

— X — — Ο Ο —

— — X — Ο Ο —

— — — Ο Ο —

Παραδείγματα:

Εὑρ. "Ιων 1081

καὶ πεντήκοντα κόραι

— — —¹ — Ο Ο —

'Ορ. 835

βεβάκχευται μανίαις

Ο — —¹ — Ο Ο —

834

οἶον ἔργον τελέσας

— Ο — — Ο Ο —

'Ιφ. Τ. 429

μέλπουσιν ἐγκύκλιοι

— — Ο — Ο Ο —

450

δουλείας ἐμέθεν

— — — Ο Ο —

Έκτὸς ἀπὸ τὴν μορφὴν τοῦ χοριαμβικοῦ διμέτρου γιὰ τὴν ὅποια ἥδη μιλήσαμε, συναντοῦμε καὶ τὴν μορφὴν '— Ο Ο — Ο Ο Ο Ο, μὲ τὸ χοριαμβὸ δηλαδὴ νὰ προηγῆται. Όρισμένοι μετρικοὶ προτιμοῦν νὰ δνομάζουν τὴν μορφὴν αὐτὴ χοριαμβικὸ δίμετρο Α, κρατώντας γιὰ τὴν προηγούμενη μορφὴν τὴν δνομασία χοριαμβικὸ δίμετρο Β.

Παραδείγματα:

Σοφ. 'Αντ. 332

πολλὰ τὰ δεινὰ κούδεν ἀν-

— Ο Ο — Ο — Ο —

Φιλ. 1180

ναὸς ἵν' ἡμῖν τέτακται

— Ο Ο — — Ο — —

Τραχ. 949

δύσκριτ' ἔμοιγε δυστάνω

— Ο Ο — Ο — — —

Εὑρ. 'Ιππόλ. 70

χαῖρε μοι ὡς καλλίστα καλ-

— Ο Ο — — — —

1. Ο K. Rupprecht έκαμε τὴν ἀκόλουθη παρατήρηση (*Abriss der griechischen Verslehre*, σ. 38): "Αν στὸ χοριαμβικὸ δίμετρο πρὶν ἀπὸ τὸν χοριαμβὸ ὑπάρχῃ μολοσσὸς ἢ βακχεῖος, ἡ τελευταῖα μακρὰ συλλαβὴ τοὺς συνήθως δὲν εἶναι ἡ τελευταῖα συλλαβὴ πολυσύλλαβης λέξης.

Πβλ. καί:

Σοφ. Οἰδ. Κ. 1456

Ἐκτυπεν αἰθήρ, ὁ Ζεῦ

— U U — — —

249

τὰν ἀδόκητον χάριν

— U U — — U —

Ἀντ. 786

ἀγρονόμοις αὐλαῖς

— U U — — —

Μὲ τὸν δρόν dodrans¹ (πληθ. dodrantes) δύναμασε ὁ O. Schroeder τὸν ἔξασύλλαβο στίχο ποὺ προκύπτει ἀν μειώσουμε κατὰ μία συλλαβὴ τὸ ἀκέφαλο χοριαμβικὸ δίμετρο Β ἢ τὸ καταληκτικὸ χοριαμβικὸ δίμετρο Α:

dodrans A — U U — U — (στὴν πραγματικότητα: — U U — U —)

dodrans B — U — U U —² (στὴν πραγματικότητα: — U — U U —)

Παραδείγματα:

Αἰσχ. Χοηφ. 466

ὁ πόνος ἐγγενῆς

— U U — U —

Εὔρ. Ἐκ. 637

"Αλιος αὐγάζει

— U U — — —

Ἡρακλ. 380

τεθρίππων τ' ἐπέβα

— — — U U —

Ἀριστοφ. Θεσμ. 992

χοροῖς τερπόμενος

U — — U U —

1. Ό δρος σημαίνει δτι δ στίχος αὐτὸς είναι τὰ 3/4 (για τὴν ἀκρίβεια τὰ 9/12) ἐνδεκανονικοῦ χοριαμβικοῦ δίμετρου στίχου. [Η λατινικὴ λέξη dodrans, σχηματισμένη ἀπὸ τὶς λέξεις de(esse) καὶ quadrans, σημαίνει τὸ σύνολο (as = 12 unciae) μειωμένο κατὰ 1/4, ἐπομένως 3/4 (ἢ 9 οὐγγιές).]

2. Οἱ μετρικοὶ συνηθίζουν νὰ δνομάζουν τὸν dodrans B «Maeccenas atavis» καὶ τὸν dodrans A «edite regibus», σπάζοντας στὰ δύο τὸν περίφημο πρῶτο (ἀστληπιάδειο) στίχο τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν Ὡδῶν τοῦ Ὁρατίου (Maeccenas atavis edite regibus: — — — U U — — U U — U —).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΔΟΧΜΙΟΙ

Καὶ ἀν ἀκόμη δὲν γίνη ἀποδεκτὴ ἡ γνώμη ποὺ ἔχει ὑποστηριχθῆ, ὅτι «πρῶτος εὑρετής» αὐτῶν τῶν μέτρων ἦταν ὁ Αἰσχύλος, ἵνα εἶναι βέβαιο: οἱ ρυθμοὶ αὐτοὶ πουθενά ἀλλοῦ δὲν βρῆκαν τὴν συνεπή χρησιμοποίηση καὶ καλλιέργεια ποὺ γνώρισαν στὴν τραγῳδία, ὅπου ἐμφανίζονται εἴτε ἀμιγεῖς εἴτε συνδυασμένοι μὲ ἄλλους ρυθμοὺς (ἰάμβους, ἀναπαίστους, κρητικούς κ.ἄ.).

‘Η βασικὴ μορφὴ τοῦ διοχυτοῦ εἶναι $\times \underline{\text{U}} \text{ U } \underline{\text{U}}$, στὴν πραγματικότητα ὅμως, μὲ τὴ δυνατότητα ποὺ ὑπῆρχε α) οἱ μακρές συλλαβές νὰ ἀναλύωνται σὲ δύο βραχεῖες, β) μία ἡ δύο βραχεῖες συλλαβές νὰ ἀντικαθίστανται μὲ μία μακρά, ὁ δόχμιος παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία μορφῶν (περίπου 30):

$\times \underline{\text{U}} \text{ U } \underline{\text{U}} \text{ U }$

Μία ἀπὸ τὰς πιὸ συνηθισμένες μορφές εἶναι αὐτὴ ποὺ συναντοῦμε στοὺς στίχους 698-700 ἀπὸ τοὺς Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας τοῦ Αἰσχύλου:

ἀλλὰ σὺ μὴ 'ποτεύνον· κακὸς οὐ κεκλή-
— $\text{U } \underline{\text{U}} \text{ U } \underline{\text{U}}$ — $\text{U } \underline{\text{U}} \text{ U }$
σῃ βίον εδ̄ κυρήσας· μελάναιγις οὐκ
— $\text{U } \underline{\text{U}} \text{ U } \underline{\text{U}}$ — $\text{U } \underline{\text{U}} \text{ U }$
εἰσι δόμαιν 'Ἐρινύς, ὅταν ἐκ χερῶν
— $\text{U } \underline{\text{U}} \text{ U } \underline{\text{U}}$ — $\text{U } \underline{\text{U}} \text{ U }$

Οἱ στίχοι δημοσίες αὐτοὶ εἶναι καὶ ἀπὸ μιὰν ἄλλη ἀποψῆ διδακτικοί: δείχνουν δτὶ τοὺς δοχμίους τοὺς συναντοῦμε συνήθως δύο (δίμετρο).² αὐτὴ

1. Γιὰ τὸ δνομχ τοῦ μέτρου βλ. Ἀριστ. Κοιντιλ. I 17: «δόχμιοι δὲ ἐκαλοῦντο διὰ τὸ ποικίλον καὶ ἀνόμοιον καὶ μὴ κατ' εὐθὺ θεωρεῖσθαι τῆς ρυθμοποιίας».

2. Στὴν πραγματικότητα, ὁ δόχμιος δὲν εἶναι ἕνα «μέτρο» μὲ τὸ νόημα ποὺ δώσαμε στὸν δρό αὐτὸ σ. 23: ἔνας δόχμιος μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ καὶ μόνος του· συχνά, πράγματι, βρίσκουμε τὸν δόχμιο ὡς clausula, νὰ κλείνῃ δηλαδὴ μιὰ σειρὰ λυρικῶν στίχων καὶ νὰ

είναι πράγματι ἡ συνηθέστερη μορφή στίχου μὲ τὴν ὅποια συναντοῦμε τοὺς δοχμίους· στὴν περίπτωση αὐτὴ ἐπιδιώκεται νὰ ὑπάρχῃ τέλος λέξης στὸ τέλος τοῦ κάθε μέτρου:

Εύρ. Βάκχ. 977-990 (= 997-1010)

Ἴτε θοαὶ Λύσσας κύνες ἵτ' εἰς ὅρος,
θίασον ἔνθ' ἔχουσι Κάδμον κόραι,
ἀνοιστρῆσατέ νιν
ἐπὶ τὸν ἐν γυναικομίμῳ στολᾶ
λυσσώδη κατάσκοπον μαινάδων.
μάτηρ πρῶτά νιν λευρᾶς ἀπὸ πέτρας
ἢ σκόλοπος ὅψεται
δοκεύοντα, μαινάσιν δ' ἀπύσει·
Τίς δέδ' ὁρειδρόμων
μαστὴρ Καδμείων ἐς ὅρος ἐς ὅρος ἔμολ?
ἔμολεν, ω βάκχαι; τίς ἄρα νιν ἔτενεν;
οὐ γὰρ ἐξ αἰματος
γυναικῶν ἔφν, λεαίνας δέ τινος
οὖδ' η Γοργόνων Λιβυσσᾶν γένος.

υ ́ υ ́ υ ́ — — —	υ ́ ύ ́ υ ́ — υ ́ —	2δοχμ
υ ́ ύ ́ υ ́ — υ ́ —	υ ́ — — υ ́ —	2δοχμ
υ ́ — — υ ́ ύ ́ υ		δοχμ
υ ́ ύ ́ υ ́ — υ ́ —	υ ́ — — υ ́ —	2δοχμ
— — — υ ́ —	υ ́ — — υ ́ —	2δοχμ
— — — υ ́ —	— — ύ ́ υ υ —	2δοχμ
— υ υ	υ — υ —	;
υ — — υ ́ —	υ — — — —	2δοχμ
υ ύ ́ υ — υ ́ —	υ — — — —	δοχμ
— — — — —	υ ύ ́ υ ύ ́ υ υ ύ ́ υ	2δοχμ
υ ύ ́ υ — — —	υ ύ ́ υ ύ ́ υ υ υ	2δοχμ
— υ —	— υ —	2κρ
υ — — υ ́ —	υ — — υ ύ ́ υ	2δοχμ
υ — — υ ́ —	υ — — υ —	2δοχμ

δλοκληρώνη ἔτοι μιὰ μετρικὴ ἐνότητα (σύστημα). Ἀπὸ τὴν ἀποψῆ αὐτὴ ὁ ὅρος «δίκμετρο» δὲν είναι βέβαια στὴν περίπτωση τῶν δοχμίων ἀκριβῆς, ἀφοῦ στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ ἔνα «ζευγάρι» δοχμίων, δχι γιὰ στίχο «κατὰ μέτρον»· τὸ γεγονός δμως δτι δὲν ὑπάρχει πάντοτε στὸ τέλος τοῦ πρώτου δοχμίου τέλος λέξης, δείχνει δτι τὸ ἀρχικὸ κῶλο «έξελίχθηκε» σιγὰ σιγὰ σὲ «μέτρο», σὲ μιὰ μονάδα δηλαδὴ ποὺ γεννᾷ, μὲ τὴν ἐπανάληψή της, τὸ στίχο.

· Η νεώτερη μετρική ἐπιστήμη δημιουργησε τὸν δρό ύποδόχυος
ἀνὰ δηλώση ἴδιαίτερα τὴ μορφὴ ῡ ῡ ῡ, ποὺ προκύπτει μὲ ἀνάκλα-
γάπτη συνηθέστερη μορφὴ δοχμίου (ῡ ῡ ῡ ῡ):

Εύρ. 'Ορ. 140

σīγα σīγα, λεπτὸν īχνος ἀρβύλης
— ῡ ῡ ῡ | ῡ ύ ῡ ῡ

"Ιων

719 μή ποτ' εἰς ἐμὰν πόλιν īκοιθ' δ παῖς
— ῡ ῡ ῡ | ῡ ύ ῡ ῡ

1490 σπάργαν' ἀμφίβολά σοι τάδ' ēνῆψα, κερ-
— ῡ ῡ ῡ υ | — ύ ῡ ῡ ῡ

"Αλκ. 213

ἰὼ Ζεῦ, τίς ἀν πᾶ πόρος κακῶν
ῡ ῡ ῡ | ῡ ῡ ῡ

Οἱ δόχμοι, ἔνας ρυθμὸς ποὺ ἤταν κατάλληλος γιὰ τὴν ἔκφραση ἔντονων
τυγχινήσεων (φύβου, ἀπελπισίας κ.τ.δ.), ταίριαζαν ἀπόλυτα στὴν τραγωδία·
γιὰ τὸν ἕδιο λόγο ἡ χρήση τους ἤταν σπάνια στὴν κωμῳδία, δπου τελικὰ τοὺς
τυναντοῦμε κυρίως σὲ μέρη δπου δ κωμικὸς ποιητὴς θέλει νὰ παρωδήσῃ τὸ
τραγικὸ οὐφος (πβλ. 'Αριστοφ. 'Αγ. 1219 καὶ 1221· χαρακτηριστικὰ εἶναι καὶ
ὅσα λέει γιὰ τοὺς στίχους 1190 ἔξ. δ Σχολιαστής: «θρηνῶν παρατραγῳδεῖ»).

2. ΣΤΙΧΟΙ ΟΧΙ «ΚΑΤΑ ΜΕΤΡΟΝ»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΟΙ ΣΤΙΧΟΙ ΤΩΝ ΑΙΟΛΕΩΝ ΛΥΡΙΚΩΝ ΠΟΙΗΤΩΝ

Οι στίχοι ποὺ χρησιμοποίησαν στὰ ποιήματά τους οἱ Αἰολεῖς ποιηταὶ Σαπφὼ καὶ Ἀλκαῖος¹ ἔχουν αὐτὸ τὸ κύριο χαρακτηριστικό: ὁ ἀριθμὸς τῶν συλλαβῶν τους παραμένει πάντοτε σταθερός· αὐτὸ σημαίνει δι τι στοὺς στίχους αὐτοὺς δὲν εἶναι δυνατὴ οὔτε ἡ ἀνάλυση μιᾶς μακρῆς συλλαβῆς σὲ δύο βραχεῖς οὔτε ἡ ἀντικατάσταση δύο βραχειῶν συλλαβῶν μὲ μία μακρά.

‘Ο βασικότερος ἀπὸ τοὺς στίχους αὐτοὺς εἶναι ὁ γλυκώνειος:²

Ο Ο ́ U U ́ U ́ ́

Στὴν καταληκτική του μορφὴ ὁ στίχος δνομάζεται φερεκράτειος:³

Ο Ο ́ U U ́ U ́ ́

ἐνῶ στὴν ὑπερκατάληκτη μορφὴ του, αὐξημένος δηλαδὴ στὸ τέλος κατὰ μία μακρὰ συλλαβή, λέγεται ἵππωνάκτειος:⁵

Ο Ο ́ U U ́ U ́ ́

Τὰ δύο ἄλογα στοιχεῖα ποὺ βρίσκονται στὴν ἀρχὴ αὐτῶν τῶν στίχων ἀποτελοῦν τὴ λεγόμενη αἰολικὴ βάση. Γιὰ τὴν κάλυψή τους προτι-

1. Καὶ οἱ δύο ἀκμάζουν γύρω στὰ 600 π.Χ.: φαίνεται πώς ἡ Σαπφὼ ἦταν συνομήλικη τοῦ Ἀλκαίου, λίγο μεγαλύτερή του.

2. ‘Ο στίχος πῆρε τὸ δνομά του ἀπὸ τὸν ποιητὴ Γλύκωνα(,), ποὺ ξαναζωντάνεψε στὴν ἀλεξανδρινὴ ἐποχὴ τὸν παλαιὸ αὐτὸ στίχο.

3. ‘Ο ίαμβος (U —) μὲ τὸν δποιο τελειώνει ὁ στίχος μπορεῖ — σπάνια δμως — νὰ ἀντικατασταθῇ μὲ σπονδεῖο (— —).

4. ‘Ο στίχος πῆρε τὸ δνομά του ἀπὸ τὸν κωμικὸ ποιητὴ Φερεκράτη (τῆς ἀρχαίας ἀττικῆς κωμωδίας).

5. ‘Ο στίχος πῆρε τὸ δνομά του ἀπὸ τὸν παλαιὸ “Ιωνα ποιητὴ Ιππώνακτα (δ. Ἡφαιστίων μᾶς διέσωσε ἐναν τέτοιο στίχῳ του στὸ Ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων σ. 32, 20 C. (=80 D): καὶ κνίσῃ τινὰ θυμιήσας = — — U U — U — —).

μοῦνταν τὶς περισσότερες φορὲς ὁ τροχαῖος (— Ο), λιγότερες φορὲς ὁ σπονδεῖος (— —) καὶ ἀκόμη λιγότερες ὁ ἵαμβος (Ο —). Δύο βραχεῖες συλλαβὲς στὴ θέση αὐτὴ (Ο Ο) εἶναι κάτι τὸ ἔξαιρετικὰ σπάνιο.¹

Παραδείγματα:

Σαπφ. 216, 6 P. (= 96, 6 D.)

τὰν δ' ἔγω τάδ' ἀμειβόμαν
— Ο — Ο Ο — Ο —

Ἄλκ. 167, 7 P. (= 54, 7 D.)

πὰρ δὲ Χαλκίδικαι σπάθαι
— Ο — Ο Ο — Ο —

Σαπφ. 216, 16 P. (= 96, 16 D.)

πλέκταις ἀμφ' ἀπάλᾳ δέος
— — — Ο Ο — Ο —

Ἄλκ. 167, 2 P. (= 54, 2 D.)

μαρμαίρει δὲ μέγας δόμος
— — — Ο Ο — Ο —

Ἀνακρ. 360, 1 P. (= 4, 1 D.)

ὦ παῖ παρθένιον βλέπων
— — — Ο Ο — Ο —

Ἀνακρ. 361, 1 P. (= 8, 1 D.)

ἔγὼ δ' οὕτ' ἀν Ἀμαλθίης
Ο — — Ο Ο — Ο —

Σαπφ. 218, 4 P. (= 98, 4 D.)

σε θέᾳ σ' ἴκέλαν Ἀρι-
Ο Ο — Ο Ο — Ο —

Ἀνακρ. 358, 4 P. (= 5, 4 D.)

συμπαίζειν προκαλεῖται
— — — Ο Ο — —

Ἄλκ. 128, 34 P.

ἄχω θεσπεσία γυναικῶν
— — — Ο Ο — Ο —

Πβλ. καὶ Ἀλκμ. 36 P. (= 18 D.)

ὦς ἀμὲς τὸ καλὸν μελλον
— — — Ο Ο — Ο —

Ο γλυκώνειος καὶ ὁ φερεκράτειος ἐνωμένοι σὲ ἕναν στίχο ἀποτελοῦν τὸν πριάπειον,
ἕναν στίχο ποὺ τὸν συναντοῦμε ἡδη στὴ Σαπφὼ καὶ στὸν Ἀνακρέοντα, ποὺ πρῶτος διωτὸς τὸν

1. Ἰδὲς σ. 85 σημ. 2 γιὰ τὴ σημασία τοῦ συμβόλου ΟΟ.

χρησιμοποίησε συστηματικά ὁ ποιητής Εύφρονιος (τῆς ἀρχαίας κωμωδίας) σὲ ποιήματα πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ Πριάπου (πριάπια):

Ο Ο — Ο Ο — Ο Ο — Ο Ο — Ο Ο —

Παράδειγμα:

Ανακρ. 373 P. (= 69 D.)

ἡρίστησα μὲν ἵριον λεπτοῦ μικρὸν ἀποκλάς,
οἶνον δ' ἔξεπιον κάδον· νῦν δ' ἀβρῶς ἐρόεσσαν
ψάλλω πηκτίδα τῇ φίλῃ κωμάζων τὰιδὶ ἀβρῆς τι

Ακέφαλοι ὁ γλυκώνειος, ὁ φερεκράτειος καὶ ὁ ἴππωνάκτειος παρουσιάζουν — μὲ τὴν ἴδια σειρὰ — τὴν ἀκόλουθη μορφή:

X _ U U _ U _
X _ U U _ U _
X _ U U _ U _ U _

Ο ἀκέφαλος γλυκώνειος ὄνομάζεται τελεστικά σίλλειο, ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς Ἀργείας ποιήτριας Τελέσιλλας (αἱ μισὸς τοῦ 5. αἰ. π.Χ.). στὸν ἀκέφαλο φερεκράτειον δὲ G. Hermann ἔδωσε τὸ ὄνομα reizianus (reizianu m) γιὰ νὰ τιμήσῃ τὸ δάσκαλό του F. W. Reiz (1733-1790), ποὺ πρῶτος ἀναγνώρισε τὸ στίχο αὐτὸ (σὲ λατινικὰ ποιητικὰ ἔργα). ὁ ἀκέφαλος ἴππωνάκτειος δὲν ἔχει ἴδιαίτερο ὄνομα καὶ χαρακτηρίζεται ἀπλῶς «δικτασύλλαβος».

Παραδείγματα:

Σαπφ. 220, 4 P.

χόρδαισι διακρέκην
— — Ο Ο — Ο —

Τελέσ. 717 P. (= 1 D.)

ἀ δ' Ἀρτεμις, ὡ κόραι,
— — Ο Ο — Ο —
φεύγοισα τὸν Ἀλφεὸν
— — Ο Ο — Ο —

Σαπφ. 245b, 1 P. (= 136, 1 D.)

κῆροι δ' ἄρα πάντες
— — Ο Ο — —

Αλκμ. 1, 57 P. (= 1, 57 D.)

Ἀγησιχόρα μὲν αὗτα
— — Ο Ο — Ο —

Adesp. 976, 1 P. (= Σαπφ. 94, 1 D.)

δέδυκε μὲν ἀ σελάνα
Ο — Ο Ο — Ο —

Ἄν δὲ γλυκώνειος αὔξηθῇ στὸ τέλος του κατὰ ἓναν βακχεῖο, ἔχουμε τὸ

στίχο ποὺ φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ ποιητῆ Φαλαίκου, 3. αἰ. π.Χ. (φαλαίκειος):

Ο Ο ˘ Ο Ο ˘ Ο ˘ Ο ˘ Ο ˘ Ο ˘

Σαπφ. 218, 11 P. (= 98, 11 D.)

ἴσως καὶ πολυαιθέμοις ἀρούραις¹

Μὲ τὴν προσθήκη ἐνὸς ιαμβικοῦ μέτρου πρὶν ἀπὸ τὸ τελεσίλλειο προκύπτει ὁ ἀλκαῖκὸς ἐνδεκασύλλαβος:

X ˘ Ο ˘ X ˘ Ο Ο ˘ Ο ˘

Ἀλκ. 152 P. (= 39 D.)

νῦν χρῆ μεθύσθην καὶ τινα πρὸς βίαν²
πώνην, ἐπειδὴ κάτθανε Μυρσίλος

ἐνῷ μὲ τὴν προσθήκη ἐνὸς κρητικοῦ πρὶν ἀπὸ τὸν ἀκέφαλο ἵππωνάκτειο προκύπτει ὁ σαπφικὸς ἐνδεκασύλλαβος:

˘ Ο ˘ X ˘ Ο Ο ˘ Ο ˘ Ο ˘

Σαπφ. 199, 1 P. (= 2, 1 D.)

φαίνεται μοι κῆρος ἴσος θέοισιν

Ἡ αὔξηση ὅμως τῶν βασικῶν στίχων δὲν γινόταν μόνο μὲ ἐξωτερικές προσθήκες· οἱ προσθήκες μποροῦσαν νὰ εἶναι καὶ ἐσωτερικές. "Ἐτσι:

Α) μὲ τὴν προσθήκη τῆς μετρικῆς ἐνότητας — Ο Ο — στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ γλυκωνείου προκύπτουν:

α) ὁ ἀσκληπιάδειος³ (ἢ ἀσκληπιάδειος ἐλάσσων), ἀν ἡ μετρικὴ αὐτὴ ἐνότητα προστεθῇ μία μόνο φορά:

Ο Ο ˘ Ο Ο ˘ Λ Ο ˘ Ο ˘

Παραδείγματα:

Σαπφ. 105, 1 D.

φαῖσι δή ποτα Λήδαν ὑακίνθινον
— Ο — Ο Ο — — Ο Ο — Ο —

Ἀλκ. 117, 13 P. (= 43, 13 D.)

Φιττάκω δὲ δίδοις κῦδος ἐπήρατον
— Ο — Ο Ο — — Ο Ο — Ο —

1. Τὸ στίχο τὸν συναντοῦμε καὶ ἀκέφαλο. Π.χ.:

Σαπφ. 252 P. (= 88 D.) πλήρης μὲν ἐφαίνετ' ἀ σελάννα,
αἱ δ' ὡς περὶ βῶμον ἐστάθησαν
— — Ο Ο — Ο — Ο —

2. Βλ. σ. 18 σημ. 1.

3. Ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀλεξανδρινοῦ ποιητῆ Ἀσκληπιάδη ($\pm$ 300 π.Χ.).

117, 9 P. (= 43, 9 D.)

τρόπην, ἐκ δὲ χόλω τῶδε λαθοίμεθ..

U — — U U — — U U — U —

β) δ ἀσκληπιάδειος μείζων, ἀν ἡ ἴδια μετρική ἐνότητα προστεθῆ δύο φορές:

OO' U U ' U U U U U U U U

Παραδείγματα:

Σαπφ. 212, 3 P. (= 61, 3 D.)

οὐκ ἐπισταμένα τὰ βράχε' ἔλκην ἐπὶ τῶν σφύρων;

— U — U U — — U U — — U U — U —

Αλκ. 160 P. (= 135 D.)

δορυθες τίνες οἴδ' Ὀκεάνω γᾶς ἀπὸ περράτων

ἡλθον πατέλοπες ποικιλόδερροι τανυσίπτεροι;

— — — U U — — U U — — U U — U —

B) μὲ τὴν προσθήκη — μία ἡ δύο φορές — τῆς μετρικῆς ἐνότητας — U U στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ γλυκωνείου (ἀμέσως ဉστερα ἀπὸ τὴν αἰολικὴ βάση) προκύπτουν οἱ στίχοι:

καὶ   OO' U U ' U U U U U U
               OO' U U ' U U U U U U

Παραδείγματα:

Σαπφ. 216, 5 P. (= 96, 5 D.)

Ψάπφ', η μάν σ' ἀέκοισ' ἀπνλιμπάνω

— — — U U — U U — U —

238a 1-2, b 1 P. (= 137, 1-3 D.)

"Ἐρος δημτέ μ' δ λνσιμέλης δόνει,

U — — U U — U U — U —

γλυκύπικρον ἀμάχανον δρπετον.

U U — U U — U U — U —

"Ἄτθι, σοὶ δ' ἔμεθεν μὲν ἀπήχθετο

— U — U U — U U — U —

Σαπφ. 206, 1 P. (= 40 D.)

ἡράμαν μὲν ἔγω σέθεν, "Ἄτθι, πάλαι ποτὰ

— U — U U — U U — U U — U —

206, 2 P. (= 41 D.)

σμίκρα μοι πάις ἔμμεν' ἐφαίνεο κάχαρις

— — — U U — U U — U U — U —

Αλκ. 110, 10 Ρ. (= 73, 10 D.)

μελαίνας χθόνος· ἀλλ' ἄγι μὴ ταὶ¹
U — — U U — U U — U[U — U —

Σ α π φι κή στροφή²

— U — X — U — U — U — — (κρ + Λιππων = σαπφ. 11σύλλαβος)
— U — X — U U — U — — (κρ + Λιππων = σαπφ. 11σύλλαβος)
— U — X — U U — U — X — U U — — (κρ + Λγλυκ + Λφερ)

[ηδη ἡ ἀρχαία κωλομετρία³ χώριζε τὸν τελευταῖο στίχο σὲ δύο:

— U — X — U U — U — — (κρ + Λιππων)
— U U — — (ἀδώνειος⁴).

Τὴν ἀρχαία παράδοση ἀκολουθοῦν καὶ σήμερα πολλοὶ ἐκδότες, δέχονται δύος δτι ἀνάμεσα στοὺς στίχους ὑπάρχει συνάρφεια⁴.

Παράδειγμα:

Σαπφ. 199, 1-4 Ρ. (= 2, 1-4 D.):

φαίνεται μοι κῆρος ἵσος θέοισιν
ἔμμεν' ὕπηρ, δττις ἐνάντιός τοι
ἰσδάνει καὶ πλάσιον ἀδυ φανείσας ὑπακούει.

Πβλ. καὶ Αλκ. 143 Ρ. (= 2 D.):

χαῖρε, Κυλλάνας ὁ μέδεις, σὲ γάρ μοι
θῦμος ὕμνην, τὸν κορύφαισιν ταῦγαῖς ταῦγαῖς
Μαῖα γέννατο Κρονίδα μύγεισα παμβασίλη.

Αλκαϊκή στροφή¹

X — U — X — U U — U — (ια + Λγλυκ = ἀλκ. 11σύλλαβος)
X — U — X — U U — U — (ια + Λγλυκ = ἀλκ. 11σύλλαβος)
X — U — X — U — X — U U — U — —⁵ (2 ια + Λιππων μὲ
ἐσωτερική προσθήκη — U U)

1. Βλ. σ. 28.

2. 'Η θεωρία γιὰ τὸ ξεχώρισμα τῶν κώλων = τῶν σειρῶν στὰ λυρικὰ ποιήματα, Ιδιαίτερα στὰ χορικὰ τῆς τραγωδίας.

3. Στὴν οὐσίᾳ πρόκειται γιὰ ἀκέφαλο καταληκτικὸ τελεσίλλειο (μὲ ἄλλον δρισμό: καταληκτικὸ dodrans A). 'Ο στίχος αὐτὸς διφέλει τὸ δνομά του (ἀδώνειος) στὸ δτι εἶχε τὸ ρυθμὸ τῆς λατρευτικῆς ἐπιψλήσεως «ῶ τὸν "Ἄδωνιν».

4. 'Ετσι δνομάζεται τὸ φαινόμενο κατὰ τὸ δποῖο δύο στίχοι συνενώνονται σὲ μιὰ περίοδο μὲ τὸ νὰ ἀποφεύγωνται στὸ τέλος τοῦ πρώτου στίχου τὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ σημαδεύουν τὸ τέλος μιᾶς περιόδου (βλ. σ. 27 ἔξ.).

5. Καὶ αὐτὸν τὸ στίχο τὸν χωρίζουν συνήθως σὲ δύο:

X — U — X — U — X — (ἄλκανδρς ἐνεασύλλαβος)
— U U — U U — U — — (ἄλκανδρς δεκασύλλαβος)

Παράδειγμα:

Αλκ. 118, 6-9 Ρ. (= 45, 7-10 Δ.):

κῆνος δὲ τούτων οὐκ ἐπελάθετο
ῶνηρ ἐπεὶ δὴ πρῶτον ὀνέτροπε
παίσαις γὰρ ὀννώρινε τύκτας, τὰ δὲ πίθω πατάγεσκ' ὁ πύθμην.

Πβλ. καὶ Σαπφ. 243b Ρ. (= 149b Δ.):

αἱ δὲ ἥχες ἔσλων ἴμερον η̄ κάλων
καὶ μή τι τ' εἴπην γλῶσσ' ἐκύκα κάκον,
αἴδως τικέν σετ̄ οὐκ ἥχεν δππατ' ἀλλ' ἔλεγες περὶ τῶδικαίως.

*

Τονίσαμε προηγουμένως ότι τὸ κυριότερο γνώρισμα τῶν στίχων τῆς Σαπφῶς καὶ τοῦ Ἀλκαίου ἦταν ὁ ὅρισμένος ἀριθμὸς τῶν συλλαβῶν τους: ὁ γλυκώνειος ἦταν στοὺς ποιητές αὐτοὺς πάντοτε ὀκτασύλλαβος, ὁ φερεκράτειος πάντοτε ἑπτασύλλαβος κοκ. "Οταν ὅμως ἀργότερα οἱ αἰολικοὶ αὐτοὶ στίχοι χρησιμοποιήθηκαν στὴ χορικὴ ποίηση καὶ στὸ δράμα, ὁ αὐστηρὸς αὐτὸς κανόνας ἔπαψε νὰ ἴσχυῃ. Στὸν Πίνδαρο βρίσκουμε γιὰ πρώτη φορὰ δχι μόνο ἀνάλυση τῶν μακρῶν συλλαβῶν σὲ δύο βραχεῖες, ἀλλὰ καὶ ἀντικατάσταση δύο βραχειῶν συλλαβῶν ἀπὸ μία μακρά. ¹ Λίγο ἀργότερα, στὴ δραματικὴ ποίηση, τὰ φαινόμενα αὐτὰ δὲν ἦταν πιὰ καθόλου σπάνια. "Ετσι στὴ νέα μορφὴ αὐτῶν τῶν στίχων ἡ αἰολικὴ βάση π.χ. μποροῦσε νὰ παρουσιάζεται εἴτε μὲ τὴ μορφὴ τριβράχεος (U U U) εἴτε μὲ τὴ μορφὴ δακτύλου (— U U) εἴτε — σπανιότερα — μὲ τὴ μορφὴ ἀναπαίστου (U U —)."

[Ἐδῶ ἔχει τὴ θέση τῆς καὶ μία ἄλλη παρατήρηση: 'Ο Πίνδαρος δὲν ἦταν μόνο ὡς πρὸς τὸ σημεῖο ποὺ ἀναφέραμε προηγουμένως νεωτεριστὴς στὴν κατασκευὴ τῶν αἰολικῶν στίχων· νεωτεριστὴς ἦταν κυρίως ἀπὸ τὴν ἄποψη ότι αἰσθανόταν ἀπόλυτα ἐλεύθερος νὰ δημιουργῇ, δίπλα στὶς παραδοσιακὲς μορφές, ἔνα πλῆθος ἀπὸ παραλλαγὲς αὐτῶν τῶν στίχων, ἀλλοτε προσθέτοντας, ἀλλοτε ἀφαιρώντας, ἀλλοτε μεταθέτοντας ὅρισμένα στοιχεῖα· δὲν ἦταν ἐπίσης σπάνιο νὰ δημιουργῇ νέες μορφές στίχων συνδυάζοντας αἰολικὰ μὲ χοριαμβικὰ μέτρα (σύχνα π.χ. οἱ αἰολικοὶ στίχοι συνδυάζονται ἀπὸ τὸν Πίνδαρο μὲ χοριαμβικοὺς δίμετρους η̄ καὶ τρίμετρους στίχους). 'Οπωσδήποτε, κανένας κανόνας δὲν φαίνεται νὰ περιόριζε τὴν ποιητικὴ δημιουργία τοῦ Πίνδαρου ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ σημεῖο. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ μετρικὴ ἀνάλυση τῶν «αἰολι-

1. Στὴ σ. 172 τοῦ 2. τόμου τῆς ἐκδόσεώς του τοῦ Πινδάρου (Bibliotheca Teubneriana 1964) ὁ Br. Snell ἀναφέρει δλα τὰ σχετικὰ παραδείγματα. Γιὰ τὸν Βαχυλίδη βλ. ἐπίσης τὴν ἔκδοση τοῦ Br. Snell (στὴν ίδια σειρά, 1961), σ. 32* ἐξ.

κῶν» ποιημάτων τοῦ Πινδάρου δὲν εἶναι μόνο δύσκολη ποικίλει καὶ ἀπὸ φιλόλογο σὲ φιλόλογο.]

*Ας δοῦμε π.χ. μερικὲς μορφὲς μὲ τὶς ὅποιες συναντοῦμε τὸν γλυκώνειο

A) στὸν Πίνδαρο:

Οἰ. X 6

ἐνιπάν ἀλιτόξενον
U — — U U — U —

X 48

τιμάσαις πόρον Ἀλφεοῦ
— — — U U — U —

Πνθ. VIII 1

Φιλόφρον Ἡσυχία, Δίκας
U U U — U U — U —

Νεμ. VI 16

πατροπάτορος ὁμαμίοις
— U U U U U — U —

Πνθ. VIII 2

ῷ μεγιστόπολι θύγατερ
— U — U U U U U —

B) στὸν Βακχυλίδη:

6, 6

ἄεισάν ποτ' Ὄλυμπίᾳ
U — — U U — U —

ἀπόσπ. 5,3

ἀρρήτων ἐπέων πύλας
— — — U U — U —

18, 5

ἢ τις ἀμετέρας χθονὸς
— U — U U — U —

18, 20

Σίνιν, δς ἵσχύν φέρτατος
U U U — U U — U —

Γ) στὴ δραματικὴ ποίηση:

Σοφ. Αἰ. 1197

ῷ πόνοι πρόγονοι πόνων
— U — U U — U —

Σοφ. ΑΙ. 195

ἄταν οὐρανίαν φλέγων
— — — Ο Ο — Ο —

Αντ. 604

τεάν, Ζεῦ, δύνασιν τίς ἀν-
Ο — — Ο Ο — Ο —

104

ἀμέρας βλέφαρον, Διρκαί-
— Ο — Ο Ο — —

Τραχ. 1017

μολὸν τοῦ στυγεροῦ; φεῦ φεῦ
Ο — — Ο Ο — —

Οἰδ. Κ. 182

ἔπεο μάν, ἔπε' ὥδ' ἀμαν-
Ο Ο Ο — Ο Ο — Ο —

Εὑρ. Ιφ. Τ. 1092

εὐξύνετον ξυνετοῖς βοὰν
— Ο Ο — Ο Ο — Ο —

Σοφ. Οἰδ. Κ. 239

τόνδ' ἐμὸν οὐκ ἀνέτλατ' ἔργων
— Ο Ο — Ο Ο — — —

Αριστοφ. Βάτρ. 1322

περίβαλλ' ὅ τέκνον ὡλένας
Ο Ο — — Ο Ο — Ο —

Εὑρ. Ιφ. 1235

φανερὰ θύματα νερτέρων
Ο Ο Ο — Ο Ο — Ο —

Αἰσχ. Λοηφ. 317

τύχοιμ' ἀν' ἐκαθεν οὐρίσας
Ο — Ο Ο Ο Ο — Ο —

Εὑρ. Ιφ. Αβλ. 781

ἀ δὲ Διὸς Ἐλέρα κόρα
— Ο Ο Ο Ο Ο — Ο —

Φοίν. 227

δικόρυφον σέλας ὑπὲρ ἄκρων
Ο Ο Ο — Ο Ο Ο Ο Ο —

Ηλ. 126

ἄναγε πολύδακρυν ἀδονὰν
Ο Ο Ο Ο Ο Ο Ο — Ο —

Εύρ. Ἰφ. Αὐλ. 180

Πάρις δ βουκόλος δν ἔλαβε

U U U — U U — U U U¹

Ίδού καὶ μερικὲς μορφὲς μὲ τὶς ὁποῖες συναντοῦμε τὸν φερεκράτειο στὶ τραγωδία:

Αἰσχ. Ἀγ. 399

οἶος καὶ Πάρις ἐλθὼν

— — — U U — —

Σοφ. Φιλ. 1125

γελᾶ μου, χερὶ πάλλων

U — — U U — —

Αἰσχ. Εὑμ. 330

παραφορὰ φρεγοδαλῆς

U U U — U U — —

Εύρ. Βάκχ. 144

Συρίας δ' ὡς λιβάνου κα-

U U — — U U — —

Ἀνδρ. 505

πτέρυγι συγκαταβαίνω

U U U — U U — —

Αἰσχ. Χοηφ. 807

τὸ δὲ καλῶς κτίμενον ὡς μέγα ναιών

U U U — | — U U — U U — — (=κρ+φερ)

808

στόμιον, εὖ δὸς ἀνιδεῖν δόμον ἀνδρὺς

U U U — | U U U — U U — — (=κρ+φερ)

Εύρ. Ἀλκ. 908

πολιὰς ἐπὶ χαίτας

U U — U U — —

Τέλος, δὲ δοῦμε καὶ μερικὲς μορφὲς μὲ τὶς ὁποῖες συναντοῦμε τοὺς ὑπ λοιπους «αἰολικούς» στίχους στὴν τραγωδία:

Αἰσχ. Πέρσ. 276

καθανόντα λέγεις φέρεσθαι

— U — U U — U — — (ἱππωνάκτειος)

1. Ἡ τελευταία συλλαβὴ ἀναλύεται μόνο ἀν ὑπάρχη συνάφεια μὲ τὸ ἐπόμενο γ λο (γιὰ τὸ δρό συνάφεια βλ. σ. 98).

Αἰσχ. Χοηφ. 469

ἴώ δύστον' ἀφερτα κήδη
— — — ∘ — — — (ίππωνάκτειος)

Σοφ. Ἀντ. 105

ων ὑπὲρ δεέθρων μολοῦσα
— ∘ — ∘ — — — ( )

Οἰδ. Κ. 680

θείαις ἀμφιπολῶν τιθήναις
— — — ∘ — — — ( )

Εὐρ. Μῆδ. 832

ξανθὰν Ἀρμονίαν φυτεῦσαι
— — — ∘ — — — ( )

Ἰφ. Αὐλ. 1046

Κενταύρων ἐν δρεσι κλέουσαι
— — — ∘ — — — ( )

Αἰσχ. Ἀγ. 401/2

ἥσχυνε ξενίαν τράπε- ζαν κλοπαῖσι γυναικὸς
— — — ∘ — — — — — — (πριάπειος)

Σοφ. Οἰδ. Τ. 1187/8

ώς ύμᾶς ἵσα καὶ τὸ μη- δὲν ζώσας ἐναριθμῶ
— — — ∘ — — — — — — ( )

Εὐρ. Ηρακλ. 423/4

τὸν τρισώματον οἶσιν ἔ- κτα βοτῆρ' Ἐργθείας
— — — ∘ — — — — — — ( )

Σοφ. Αἰ. 699

μοι Μύσια Κρώσι' ὁρ-
— — ∘ — — — (τελεσίλλειο)

199

γλώσσαις βαρυάλγητα
— — ∘ — — — ( )

200

ἔμοι δ' ἄχος ἔστακεν
— — ∘ — — — ( )

Εὐρ. Ιων 500

ῦμνων, δτ' ἀναλίοις
— — ∘ — — — ( )

Ἐλ. 1114

τὸν Ἰλιάδων τ' ἀει-
— — ∘ — — — ( )

Εύρ. *Iων* 468

ἴκετεύσατε δ', ὡς κόροι
U U — U U — U — (τελεσίλλειο)

Σοφ. *Oἰδ.* T. 896

τί δεῖ με χρεεύειν;
U — U U — — (reizianum)

Ἑλ. 827

ὡς παῖ, τί δακρύεις;
— — U U — — (")

Εύρ. *Iων* 131

κλεινὸς δ' ὁ πόρος μοι
— — U U — — (")

204

τρισώματον ἀλκὰν
U — U U — — (")

Ἑλ. 142

ἐπορθροβοάσσω
U — U U — — (")

Iων 480

έτέροις ἐπὶ τέκνοις
U U — U U — — (")

Σοφ. *Ἀντ.* 841

οὐκ οἰχομέναν ὑβρίζεις
— — U U — U — — (Λίππωνάκτειος = «όκτασύλλαβος»)

Εύρ. *Mήδ.* 151

τίς σοὶ ποτε τᾶς ἀπλάτου
— — U U — U — — (") ")

Σοφ. *Aἰ.* 700

χήματ' αὐτοδαῆ ξυνῶν ιάψης
— U — U U — U — U — (φαλαίκειος)

634

δοῦποι καὶ πολιᾶς ἀμνγμα χαίτας
— — — U U — U — U — — (")

Φιλ. 136

στέγειν, ἢ τί λέγειν πρὸς ἄνδρ' ὑπόπταν
U — — U U — U — U — — (")

Εύρ. *Ιων 1237

λεύσιμοι δὲ καταφθοραὶ δεσποίνα
— υ — υ υ — υ — — — (φαλαίκειος)

1239

χθοιός ὑπὸ σκοτίων μυχῶν πορευθῶ
υ υ υ — υ υ — υ — υ — (»)

(γιὰ ἀκέφαλη μορφὴ αὐτοῦ τοῦ στίχου πβλ. Εύρ. *Ιππόλ. 526-528)

Σοφ. Φιλ.

716 λεύσσων δ' ὅπου γροίη στατὸν εἰς ὕδωρ
— — υ — — — υ υ — υ — (ἀλκαϊκὸς 11σύλλαβος)

707 οὐ φορβάν ἰερᾶς γᾶς σπόροι, οὐκ ἀλλιοι
— — — υ υ — — υ υ — — (ἀσκληπιάδειος)

713/15 δες μηδ' οἰνοχύτου πόματος ἥσθη δεκέτη χρόνοι
— — — υ υ — — υ υ — — υ υ — υ — (ἀσκληπιάδειος
μείζων)